

המכללה האקדמית בית ברל - הפקולטה לאמנויות, המדרשה
העבודה מוגשת כחלק מחובות הלימודים
בתכנית ללימודי תואר שני (M.Ed) בחינוך לאמנות

כשהחינוך האנתרופוסופי פוגש את הגן העתידי :
קווי הדמיון והשוני בחינוך לאומנות ועיסוק בחומרים
בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי

מגישה : לי ריבלין
ת"ז : 032325136

אוקטובר 2023

תודות

"הדרך הטובה ביותר להחזיר משהו למישהו היא להעביר הלאה את מה שנלמד ממך." - ג'ון וודן

אני רוצה להודות לכל מי שהיה חלק ממסע המחקר שלי. הוא לא היה מתאפשר בלעדיכם ואני מודה לכם על כך בכל ליבי.

תודה לכרמי ינון, מורי היקר, שליווה, הדריך, יעץ, הקשיב ותמך עם סבלנות אין קץ וחוכמה רבה. תודה לסיגל עמיר, המדריכה הארצית לאמנות במשרד החינוך, שהפכה עבורי למנטורית גדולה, וחשפה בפני את דרך "המוזה" לחינוך לאמנות בגישת הגן העתידי.

תודה לליהי קין, חברתי היקרה, שהיתה הראשונה לחשוף אותי לחינוך האנתרופוסופי שברבות הימים הצטרפתי לצוות גנה האנתרופוסופי.

תודה ליניב פילטיק חורב שהאמין בי וביכולותי, צרף אותי לגנו והיה לי למודל נפלא לחיקוי והשראה בגן האנתרופוסופי הראשון בו עבדתי.

תודה למשפחת עמותת פרדסים של החינוך האנתרופוסופי בפתח תקווה, שאימצה אותי אליה, והעניקה לי הזדמנות לצמוח ולהתפתח כגננת בגניה.

תודה למורי בסמינר לחינוך האנתרופוסופי בגיל-הרך - עמותת שקד, שלימדו אותי כל כך הרבה על המהות וההויה של החינוך האנתרופוסופי.

תודה לגננים ולגננות היקרים שראיינתי, שהקדישו לי את זמנם וסבלנותם הרבה והיה להם חלק גדול וחשוב במחקר שלי.

תודה ענקית ומיוחדת ליקרים לי מכל, למשפחתי האהובה. על כל הסבלנות ההבנה והעידוד. לילדי אור ואביב, שמהם למדתי כל כך הרבה על ילדות, חינוך ואימהות. ולאמא שלי היקרה, שתמיד גאה, אוהבת ותומכת בכל דרך בה אני בוחרת.

תוכן

5.....	מבוא
6.....	1. סקירת ספרות
6.....	1.1 הגן העתידי
6.....	1.1.1 תפיסת הגן העתידי
8.....	1.1.2 אמנות בגן העתידי
10.....	1.2 החינוך האנתרופוסופי
11.....	1.2.1 רקע היסטורי
11.....	1.2.2 עקרונות פדגוגיים של החינוך האנתרופוסופי בגיל הרך
17.....	2. שיטת המחקר
17.....	2.1 שאלת המחקר
17.....	2.2 סוג המחקר
17.....	2.3 משתתפי המחקר
19.....	2.4 הליך המחקר ואתיקה
19.....	2.5 ניתוח הראיון
20.....	3. ממצאים
21.....	3.1 מטרות פדגוגיות של חינוך לאמנות
21.....	3.1.1 ביטוי אישי
23.....	3.1.2 ביטוי ועיבוד רגשי
25.....	3.1.3 פיתוח היצירתיות והדמיון
26.....	3.1.4 הזנה וויסות חושי
27.....	3.1.5 חקר והתנסות בחומרים
28.....	3.2 היבטים מעשיים של חינוך לאומנות
28.....	3.2.1 מימד הזמן בחינוך לאומנות
32.....	3.2.2 חומרי היצירה
37.....	3.2.3 סביבת העבודה
38.....	3.2.4 אופי העבודה
40.....	3.3 הגננת המחנכת לאומנות
40.....	3.3.1 הכשרה והתמקצעות
41.....	3.3.2 הגננת כמתווכת חינוך אומנותי
44.....	4. דיון

44	4.1 המטרות הפדגוגיות של חינוך לאמנות
46	4.2 היבטים מעשיים של חינוך לאמנות
48	4.3 הגננת המחנכת לאמנות
49	4.4 מגבלות המחקר והמלצות למחקרים עתידיים
49	4.5 תרומת המחקר והמלצות לשדה החינוכי
51	ביבליוגרפיה
56	נספחים
56	נספח 1 - רשימת תרשימים
56	נספח 2 - מדריך ראיון
57	נספח 3 - תמלול ראיונות
57	ראיון מספר 1 - ראיון עם הגננת לילך אשר עובדת בגישה הגן העתידי :
61	ראיון מספר 2 - ראיון עם הגן אלון אשר עובד בגישה האנתרופוסופית :

מבוא

החינוך לגיל הרך מאופיין בגישות פדגוגיות מגוונות, כל אחת עם עקרונות, פילוסופיות ומתודולוגיות ייחודיות לה. כמדריכה וכגננת המתמחה בחינוך לאמנות על פי גישת הגן העתידי, שלומדת במקביל את גישת החינוך האנתרופוסופי ועובדת בגן אנתרופוסופי, ביקשתי לאפיין את הדומה והשונה בין שתי הגישות הללו ובאיזה מידה ניתן לגשר ביניהן.

לאור ניסיוני המקצועי והכרותי עם שתי הגישות החינוכיות זהיתי מאפיינים משותפים אך גם הבדלים משמעותיים. עם זאת, חשתי בפורטנציאל לחיבורים עמוקים ועקרונות משותפים לשתי הגישות שנמצאים תחת פני השטח. תחושות אלו הניעו אותי לצאת למסע לחקר יחסי הגומלין בחינוך לאמנות בגיל הרך בין גישת הגן העתידי והחינוך האנתרופוסופי.

באמצעות ניתוח ראיונות עם מחנכות לאומנות העובדות בכל אחת מן הגישות אבקש להתעמק בתיאוריות, בעקרונות הפילוסופיים ובפרקטיקות הפדגוגיות של שתי הגישות. התעמקות זו עשויה לשפוך אור על ההצטלבויות האפשריות, החיבורים וההבדלים בין הגישות השונות. לחקירה כזו יש פוטנציאל לתרומה משמעותית לחינוך לאמנות בגיל הרך. זאת על ידי חשיפת תובנות חדשות, טיפוח דיאלוג ושיפור ההבנה של העקרונות הבסיסיים.

בחינת עקרונות היסוד עשויה להעניק למחנכים לאומנות אסטרטגיות פדגוגיות חדשות, וכלים מגוונים לטפח יצירתיות, ביטוי אישי וסביבה אומנותית מעשירה בעבור ילדים צעירים.

1. סקירת ספרות

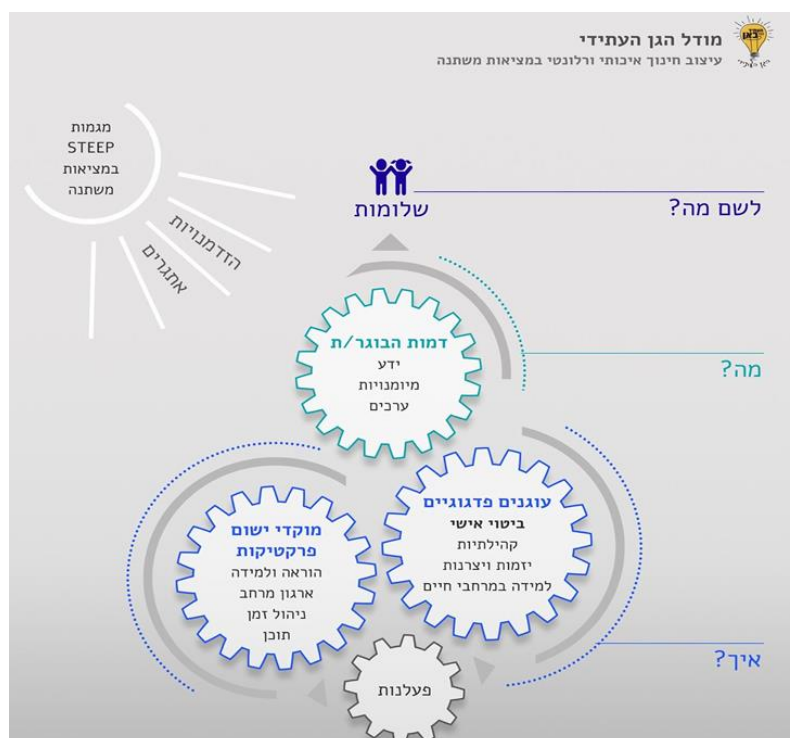
מחקר זה עוסק במפגש בין גישת הגן העתידי לחינוך האנתרופוסופי בנושא חינוך לאמנות. סקירת הספרות תעסוק בחלק הראשון בעקרונות מודל הגן העתידי של משרד החינוך ובמיוחד בחינוך לאמנות לגיל הרך על פי גישה זו. בחלק השני סקירת הספרות תעסוק בגישת החינוך האנתרופוסופי בכלל ובפרט בפדגוגיה של הגישה לגיל הרך והעקרונות שנובעים ממנה לחינוך לאומנות.

1.1 הגן העתידי

הצורך ברלוונטיות בעולם משתנה הוביל להערכה מחודשת של התפיסה החינוכית בגן הילדים בישראל. בשנת 2016 החלו לנסח מודל חדש, המכונה "מודל הגן העתידי". המודל מבוסס על מסמכי מדיניות, כגון מצפן הלמידה בחינוך (OECD, 2030), מתווה מדיניות מו"פ לפדגוגיה מוטת עתיד (משרד החינוך, 2016) ופדגוגיה מוטת עתיד 2 (משרד החינוך, 2019). התפיסה החדשה עוברת תהליך מתמיד של עדכון ולמידה, בהתבסס על עשייה חינוכית של צוותים חינוכיים בארץ ובעולם. התאמתה לעשייה החינוכית בגן ולתחומי הליבה, ביניהם תחום האמנות הפלסטית, מתבצעת באופן שוטף.

1.1.1 תפיסת הגן העתידי

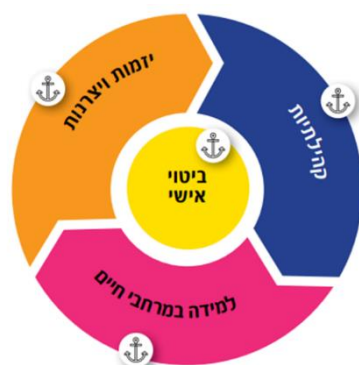
תפיסת הגן העתידי מבוססת על מודל שהתפתח מתוך מחקר מגמות עתידיות בתחום החברה, הטכנולוגיה, הכלכלה, הסביבה והפוליטיקה. מגמות אלה משפיעות על עולם החינוך ודורש ממנו מענה חינוכי עדכני. בהתייחס לאתגרים ולהזדמנויות הנגזרים ממגמות עתיד (משרד החינוך, 2019).

תרשים מספר 1 - מודל הגן העתידי

מודל הגן העתידי, המתואר בתרשים מספר 1, מורכב מארבעה עקרונות שמדומים לגלגלי שיניים: דמות הבוגר, עוגנים פדגוגיים, מוקדי יישום-פרקטיקות ופעלנות. הדימוי של "גלגלי

השיניים" הללו נובע מכך שעקרונות המודל מקיימים אינטראקציה זה עם זה כדי להבטיח שגן הילדים יתמוך בהתפתחות הילדים, תוך התמודדות עם אתגרים והזדמנויות של מציאות משתנה. גלגל דמות הבוגר מגדיר את הידע, המיומנויות והערכים שהילדים צריכים לרכוש כדי להפוך לבוגרים בעלי שְׁלֹמֹת. גלגל העוגנים הפדגוגיים מגדיר את העקרונות המנחים את ההוראה והלמידה בגן. גלגל מוקדי יישום פרקטיקות מגדיר את הדרכים שבהן העקרונות הפדגוגיים מיושמים בפועל. גלגל פעלנות (agency) הוא הכוח המניע את שאר מרכיבי המודל. בפינה העליונה של התרשים, ישנה שמש מגמת STEEP המייצגת את האתגרים וההזדמנויות של המציאות המשתנה. הקרניים של השמש מקרינות על גלגלי השיניים, ומציינות את הדרכים שבהן הגן צריך להתאים את עצמו כדי לענות על אתגרים אלו (משרד החינוך, 2020). בראש המודל מופיעה המילה "שְׁלֹמֹת", מילה זו היא מושג המציין את מטרתו העיקרית של החינוך. משמעות המושג הוא Well-being, כלומר שגשוג ברמה האישית תוך תרומה לשגשוג החברה בכל ממדי החיים בהם פועלים: רווחה חומרית, חברתית, רגשית, תרבותית, חינוכית, התפתחות קוגניטיבית ובריאות גופנית (Shirley, 2020). חופש פעולה הוא תנאי הכרחי לשלמות, מכיוון שהוא מאפשר לאדם לבטא את עצמו, לחקור את העולם ולמצות את הפוטנציאל שלו בכל תחומי החיים (Hart & Brando, 2018). מודל הגן העתידי מפרט ארבעה עוגנים פדגוגיים, המרכיבים את היסודות של למידה משמעותית בגן הילדים. העוגן המרכזי הוא הביטוי האישי, וממנו יוצאים שלושת העוגנים האחרים: קהילתיות, למידה במרחבי חיים, ויזמות ויצרנות, כפי שמתואר בתרשים מספר 2.

תרשים מספר 2 - העוגנים הפדגוגיים במודל הגן העתידי

עוגן הביטוי האישי בא לידי ביטוי בכך שבגן הילדים מעודדים הבעה עצמית של ילדים. מאפשרים לילדים ליזום, להעלות רעיונות ולהוביל שינויים. להכריע הכרעות חשובות הנוגעות ללמידה שלהם, תוך מעורבות ממשית ויומיומית. מעודדים את הילדים להיות סקרניים ולחשוב באופן ביקורתי (משרד החינוך, 2021). העוגן מבוסס על התפיסה שילדים הם שותפים פעילים בלמידתם, ויש להם את הזכות והיכולת להביע את עצמם, ליזום ולהוביל שינויים. רעיונות אלו נובעים מתוך אמנות זכויות הילד (1989) המענגת את זכותם של ילדים להשתתף בהחלטות המשפיעות על חייהם. בנוסף עוגן זה מבוסס על תפיסות חינוכיות כגון: תפיסת "ילדים כמשתתפים", תפיסת "הילד כאזרח" של רג'יו אמיליה, שתבעה את המושג "מאה שפות לילד המתייחס לדרכים המגוונות שבאמצעותן ילדים מתקשרים, מייצגים מחשבות ומביעים את עצמם

(Edwards, Gandini & Forman, 1998). עוגן זה מרכזי בחינוך לאמנות בגן העתידי, ושזור בכל ההיבטים של העשייה האמנותית כפי שיתבאר בתת הפרק הבא (עמיר ולץ, 2021).

עוגן היזמות והיצרנות בגן הילדים העתידי בא לידי ביטוי בכך שילדים וצוות מטפחים תרבות יזמית. תרבות שבה ילדים נחשבים ליזמים ויצרנים של תכנים ומוצרים (Eunjung, 2012). תרבות זו מעודדת יצירתיות וחדשנות, ומאפשרת לילדים להעלות רעיונות, ליזום יוזמות ופרויקטים, לחקור ולפתור בעיות, ולהוציא לפועל את רעיונותיהם ותשוקותיהם (Halverson & Sheridan, 2014). לדוגמה, ילדים בגישת הגן עתידי עשויים ליזום פרויקט אמנות פלסטית שיתופי. הם יכולים ליצור תערוכה של עבודות אמנות שלהם, או ליצור מיצג אמנות ציבורי. הילדים יכולים לעבוד יחד כדי לתכנן את הפרויקט, לאסוף את החומרים הדרושים, ולבצע את העבודה. הפרויקט יאפשר לילדים לבטא את היצירתיות והחדשנות שלהם, וגם יעודד אותם לעבוד בצוות ולהתמודד עם אתגרים (משרד החינוך, 2021).

עוגן הלמידה במרחבי החיים בא לידי ביטוי בכך שהלמידה מתקיימת בכל המרחבים בסביבת הגן, הפיזיים, האנושיים והטכנולוגיים. מרחב חינוכי איכותי מוגדר כ"מחנך שלישי" (משרד החינוך, 2021). מתאפשרת בו למידה אותנטית, גמישה ודינמית, מתרחשת בכל זמן ובכל מקום ומאפשרת ניידות בין המרחבים ומגוון פעילויות בו-זמנית. למידה במרחבים שונים תעודד את הילדים להיות מעורבים בהבניית הסביבה שלהם (אלוני, 2013). ילדים יכולים ללמוד ולעסוק באמנות במרחבי הגן ומחוצה לו ואף בסביבה דיגיטאלית ופיזיטאלית. כך למשל, הילדים עשויים להקרין יצירת אמנות באמצעות מקרן על קיר והיצירה תהפוך להיות חלק מסביבת משחק סוציודרמטי. הילדים עשויים לצייר ציורי קיר או פסיפס על קירות הגן, להכין פסלים סביבתיים (עמיר ולץ, 2021).

כל העוגנים שבמודל מונעים על ידי הפעלנות. למידה פעלנית היא למידה מכוונת השפעה-למידה המשלבת בתדירות גבוהה למידה פרואקטיבית, יוזמת ולמידה אקטיביסטית, מובילת שינוי (מורגנטשטיין, 2022). ללומד יש את היכולת לקבוע מטרה, להתבונן ולפעול באופן אחראי כדי להשפיע ולייצר שינוי באופן חיובי על חיו ועל העולם הסובב אותו. לדוגמה, ילדים עשויים ליזום פרויקט של אמנות פלסטית בעל משמעות וערך עבורם ועל ידי כך יוכלו להביע את עצמם באופן יצירתי. (משרד החינוך, 2021).

1.1.2 אמנות בגן העתידי

גישת הגן העתידי לחינוך לאמנות בגני ילדים מתמקדת בשני היבטים עיקריים: היבט אחד עוסק בטיפוח ההבעה והיצירה בחומרים והיבט השני עוסק במפגש של ילדים עם אמנות ובחינוך לצריכת תרבות.

בהבט הראשון בחינוך לאמנות, הילדים יוצרים מתוך חופש בחירה במגוון רחב של חומרים הנגישים להם באופן יומיומי במרחב היצירה. עושר החומרים והשיטות מאפשרים להם ליצור על פי בחירתם ונטיית ליבם, לבד או בשיתוף פעולה, תוך כדי חקר וגילוי (עמיר ולץ, 2021) ההבעה האמנותית נותנת מענה לאינטליגנציות השונות ולדרכי ביטוי השונות של הילד בגן הילדים, ומאפשרת להם למידה משמעותית וביטוי אישי ללא קשר ליכולותיהם השכליות, הרגשיות או האמנותיות (האס, גביש, 2000).

היבט שני בחינוך לאמנות עוסק בתרבות החזותית, במפגש של ילדים עם אמנות ובחינוך לצריכת תרבות. ביטוי במפגש של ילדים עם אמנות בגן ובמרחבי החיים (עמיר ולץ, 2021). בגישת

הגן העתידי מתבוננים ביצירות אמנות ומקיימים בקבוצה קטנה שיח פתוח ומכבד בגישה דיאלוגית. ההתבוננות והשיח מאפשרים לילדים להביע את עצמם, לחקור, לפתח חשיבה יצירתית וביקורתית, לרכוש אוצר מילים ולשכלל את יכולת התיאור. פעילויות בהשראת יצירות אמנות מעודדות את הילדים לפעול באופן יצירתי ומאפשרות לילדים לבטא את עצמם במגוון דרכים. לדוגמא, הילדים יכולים ללבוש דמויות מתוך מהיצירה ולהציג הצגה או לשחק משחק סוציודרמטי שמושפע מהיצירה. הילדים יכולים ליצור אסמבלאז' מאלמנטים בהשראת היצירה (משרד החינוך, 2021).

חינוך לאמנות בשני היבטים אלו שם דגש במיוחד על עוגן הביטוי האישי והפעלנות. עיסוק באמנות מאפשר לילדים לבטא את היכולות והכישורים שלהם. הם יכולים לפעול באופן עצמאי, גלות יוזמה ויצירתיות, להעלות מחשבות וליישם רעיונות, לקבל החלטות, להשמיע את קולם ולבטא את רצונותיהם ב"מאה שפות". כל אלו יוצרים למידה משמעותית אשר מפתחת ומטפחת יכולות בכל תחומי ההתפתחות: התחום הקוגניטיבי, הרגשי, החברתי, תקשורתי והתחום החושי - תנועתי (עמיר ולץ, 2021). על פי גישת הגן העתידי, פיתוח הידע, הערכים, והמיומנויות של ילדים בתחום האמנות באים לידי ביטוי במגוון דרכים. אמנות יכולה לסייע לילדים לפתח ידע בתחום הליבה - אמנות חזותית כגון הכרות עם יצירות אמנות ואמנים, שימוש במושגים משפת האמנות החזותית והכרות עם אמצעים אמנותיים להבעה יצירתית (משרד החינוך, 2021). העיסוק והכרות עם אמנות יכול לתרום לפיתוח ערכים שונים. כגון אהבת הדעת וחדוות הלמידה, תרבות ורב - תרבותיות, תחושת שייכות לקהילה וזהות, קבלת מגוון דעות, וכן להיות שוחרי תרבות ואמנות (עמיר ולץ, 2021).

אמנות מפתחת מיומנויות קוגניטיביות, מוטוריות וחברתיות ורגשיות (עמיר ולץ, 2021). המיומנות הקוגניטיביות כוללות חשיבה יצירתית, חקר וגילוי, פתרון בעיות, הבנה של סיבה ותוצאה, הסקת מסקנות, צפייה ותכנון וקבלת החלטות. מיומנויות המסייעות לילדים לפתח את האוריינות החזותית, היכולת שלהם להבין אמנות בהקשר לעולמם (עמיר, לץ, 2021). המיומנויות הרגשיות כוללות יכולת ויסות עצמי, התמודדות עם רגשות ותחושת מסוגלות. מיומנויות ביטוי אישי כוללות הבעה מילולית ולא מילולית של רעיונות ורגשות, הבעה ויזואלית באמצעות חומרים וטכניקות ויכולת הבעת רעיונות מתוך התרשמות אישית. המיומנויות המוטוריות כוללות מיומנות עבודה בסדר ובארגון וטכניקות עבודה. המיומנויות החברתיות כוללות מיומנויות שיח, אמפתיה, הקשבה ושיתוף פעולה (משרד החינוך, 2021).

העיסוק בחומרי אמנות על פי גישת הגן העתידי מונחה על ידי מספר עקרונות עבודה המתבססים על מודל הגן העתידי ועוגניו. חופש הבחירה, על פי עקרון זה הילדים בוחרים לדוגמה את החומרים, את הטכניקות ואת הנושאים ליצירה על פי נטיית ליבם, דבר שמאפשר ביטוי אישי מלא. עקרון נוסף הוא התנסות חופשית, על פיו הילדים חוקרים את החומרים ומשתמשים בהם ללא הכוונה או הנחייה. עקרון התנסות יומיומית וקבועה בחומרים, התנסות כזו מאפשר לילדים לחקור לעומק את החומרים איתם הם עובדים ולשכלל ולפתח את יכולות הביטוי שלהם ביצירה. ועקרון אחרון הוא, טיפוח מרחב עבודה מעודד יצירה (עמיר, 2019).

מרחב היצירה בגן העתידי הוא מרחב בטוח המאפשר לילדים להעלות וליישם רעיונות, להעז, לבטא רצונות ולקדם מסוגלות אישית (באב ואגס, 1995). בגן העתידי, סביבת העבודה, הקרויה לרוב סדנה, עשירה ומגוונת. היא מספקת לילדים את הכלים והמשאבים הדרושים להם כדי להתנסות בחומרים ולבטא את עצמם. סביבת העבודה כוללת עמדת חומרים המציעה מגוון רחב של חומרי יצירה. היא כוללת שולחן עבודה מרווח, עם מפה שקופה או בצבע אחיד על מנת

להפחית גירויים חזותיים. בנוסף, בסביבת העבודה יהיה מרחב על הרצפה שיאפשר יצירה גדולה ופיסול לגובה (עמיר, 2022).

עמדת החומרים מהווה את נקודת המוצא של העשייה האמנותית בגן. בעמדה יש מגוון עשיר של חומרים לבחירה שמגיעים ממקורות שונים והאחריות להבאתם היא בשיתוף הילדים ושאר חברי קהילת הגן. מרבית החומרים הם חומרים בשימוש חוזר אך גם ניתן למצוא חומרים טבעיים וקנויים. בין החומרים בעמדה ניתן למצוא: מצעים, צבעים, חומרי חיבור, כלים ומכשירים לשימוש ביצירה. החומרים ממוינים ומסודרים במיכלים פתוחים ונגישים על מנת שהילדים יוכלו להגיע אליהם בקלות ללא עזרת מבוגרים. החומרים עשויים להיות מסודרים בכמה עמדות מהם הילדים יכולים לעבור לקחת חומרים ואביזרים לפי הצורך שלהם (עמיר, 2021).

בגן הילדים הפועל בגישת הגן העתידי ישנן מספר פעילויות אמנותיות אשר יש להעניק לילדים הזדמנויות להשתתף בהן באופן קבוע כחלק אינטגרלי מסדר היום: פיסול בחומר, ציור בצבעים יבשים וציור בצבעי גואש. צבעים יבשים כוללים גירי שמן, שעווה, עפרונות ועפרונות צבעוניים, על מצע לפי בחירת הילדים. ציור בצבעי גואש מתבצעים על גבי כן-ציור בשימוש עם מכחולים או אביזרים ואמצעים שונים כגון הידיים, ספוגים, ענפים ועוד. פעילות אומנותית נוספת היא אסמבלאז' שהיא יצירה המורכבת מחומרים ומחפצים יומיומיים שניתן ליצור עימם ללא הדבקה או בשימוש עם דבק או עם מחברים אחרים (עמיר ולץ, 2019; לוי, 1985).

בגילאים הצעירים ההתנסות וההכרות הראשונית של הילדים עם חומרים השונים תהיה בליווי הגננות בקבוצות קטנות. הילדים יתנסו ויכירו בכל פעם חומר אחר מתוך ניסוי וטעייה. הילדים יחוו, יחקרו, יבחנו את תכונות החומר ואת הפעולות והטכניקות שהוא מאפשר, אך כאמור ללא הכוונה. הילדים ילמדו מושגים הקשורים לפעילויות עם אותו חומר. הילדים ילמדו את כללי עבודה כגון לבישת סינר, מהיכן לוקחים את מה שצריך, להיכן מחזירים וכדומה (פלוטניק אשל, 2007). לאחר שהילדים ירכשו ידע זה, הם יפעלו באופן חופשי תוך שהגננות מלוות ותומכות לפי הצורך (עמיר, 2018).

תפקיד הגננות לדאוג לאווירה טובה, פתוחה ומקבלת, ואקלים חינוכי המאפשר ומעודד התנסות אמנותית. תפקידן לטפח את המוטיבציה של הילדים ליצור, לסייע במידת הצורך, מבלי להפריע או להכתיב רעיון או נושא ליצירה. הגננות צריכות לאפשר לילדים לפעול במרחב היצירה בחופשיות בכל עת. הגננות אינן צריכות לכוון או לתת הנחיה לתוצר מסוים אלא לאפשר לילדים ליצור מתוך ניסוי וטעייה, באופן שיאפשר חקר וגילוי של החומרים והאפשרויות שהם מציעים (האס, 1998). חשוב שהגננות תקבלנה את הבחירות של הילדים ואת היצירה שלהם כפי שהיא. אין זה מתאים לבקש מילד להמשיך ולהוסיף עוד משהו ליצירה. זוהי התערבות בהבעה ואין לאיש את הזכות לכך. בנוסף זה עשוי להביא לרתיעה ולפגיעה במוטיבציה ליצור (עמיר, 2023).

1.2 החינוך האנתרופוסופי

אנתרופוסופיה (מיוונית: "אנתרופוס" - אדם, "סופיה" - חכמה) היא תורה פילוסופית ודרך חיים המכנה את עצמה "מדע הרוח" (גולדשמיט, 2016) אשר פותחה וגובשה על ידי המחנך, פילוסוף והאמן הגרמני ד"ר רודולף שטיינר (1861-1924). תיאורית התפתחות, פרי הגותו ומחקרו של שטיינר, מהווה את הבסיס הפדגוגי לתוכניות הלימוד במוסדות לחינוך אנתרופוסופי. חינוך אנתרופוסופי נקרא למעשה חינוך וולדורף על שם בית הספר הראשון שפעל בגישה, והוא מהווה את היישום בתחום החינוך של עקרונות שנובעים מהתורה הפילוסופית של שטיינר. בישראל התקבל בחברה השם חינוך אנתרופוסופי אף שהוא אינו נאמן לגמרי לשם המקורי של הגישה החינוכית.

1.2.1 רקע היסטורי

שטיינר פיתח את האנתרופוסופיה בתקופה שבין שלהי המאה התשע-עשרה לשנות העשרים של המאה העשרים והוצגה בהרצאותיו וספריו. האנתרופוסופיה טוענת להסביר את האדם והעולם, ואת קשרי הגומלין שביניהם, מנקודת מבט הוליסטית (גולדשמיט, 2019). בבסיס הגותו של שטיינר עומדת תפיסה רוחנית של האדם אשר מורכב משלושה חלקים: הגופני, הנפשי-רגשי והרוחני (Wright & von Frödén, 2018). בין החלקים השונים של האדם קיימים יחסי גומלין אשר משפיעים זה על זה ומתייחסים אל העולם (שטיינר, 1904/1995). על פי שטיינר האדם מורכב מ'גופים' שונים: 'הגוף הפיזי', 'הגוף אתרי', שהוא סך כל כוחות החיים שבאדם, 'גוף אסטרלי', שמייצג את כוחות הרגש והתודעה, ו-'אני' שהוא מרכז המודעות העצמית (שטיינר, 1908/1987). תחום החינוך היה אחד האחרונים שזכו ליישום מעשי, על אף ששטיינר כתב כבר ב-1905 על התפתחות וחינוך הילד לאור האנתרופוסופיה רק בשנת 1919 קם בית הספר הראשון בגישה. בית הספר קם לאור פנייתו של אמיל מולט, תלמידו המסור של שטיינר, שהיה מנהל בית החרושת לסיגריות ולדורף בשטוטגארט, לייסד בית ספר לילדי העובדים. בית-ספר שיפעל מתוך 'ידע האדם' האנתרופוסופית אשר שאיפתו העליונה, אמר שטיינר "היא לפתח בני אדם חופשיים, היכולים מתוך עצמם להעניק כיוון ומשמעות לחייהם" (שטיינר, 1907 \ 1993 עמ' 11). שטיינר ניהל את בית-הספר והכשיר מורים ומחנכים על פי היסודות הפדגוגיים לחינוך על פי הגותו. שיטת החינוך של שטיינר נקראת עד היום על שם בית-הספר הראשון "חינוך ולדורף" (Wright & von Frödén, 2018) אך השם "חינוך אנתרופוסופי" השתרש בישראל, על אף שהגישה החינוכית אינה עוסקת בהוראת הפילוסופיה האנתרופוסופית, אלא מחנכת על בסיס העקרונות הטמונים בהגות זו (גולדשמיט, 2016).

בשנת 1926, שנה לאחר פטירתו של שטיינר, הוקם גן הילדים האנתרופוסופי הראשון על ידי אליזבת גרונליוס אשר הייתה תלמידתו. גרונליוס והגננות אשר הצטרפו אליה לדרך חינוכית חדשה זו, פעלו על בסיס עקרונות החינוך שהניח שטיינר, תוך התבוננות ורפלקציה על מעשיהן. הן בחנו כיצד הדרך החינוכית שלהן משפיעה על הילדים והילדות תוך בחינת המפגש בין העקרונות של שטיינר לבין המציאות המורכבת של המאה העשרים (Nicol & Taplin, 2017).

מאחר ואין מקום אחד בו מרוכזים כלל העקרונות ודרכי החינוך של הגן האנתרופוסופי בהלך השנים התפתחה הגישה החינוכית למעין תורה שבעל פה שהפכה למסורת המועברת מאיש חינוך אחד למשנהו המבוססת על העקרונות אותם הנחיל שטיינר במשנתו. ניתן לראות כי גני ילדים הפועלים על פי הגישה הם בעלי קווי דמיון רבים (Wright & von Frödén, 2018).

כיום קיימים בכל רחבי העולם יותר מאלף בתי-ספר ואלפיים גני חובה ברוח החינוך האנתרופוסופי. החינוך האנתרופוסופי בישראל החל את דרכו בשנות השמונים של המאה העשרים עם יוזמות בתחום החינוך המיוחד. בשנת 1985 נוסדו הגנים הראשונים בירושלים ובקיבוץ הרדוף. בית הספר היסודי הראשון הוקם בהרדוף בשנת 1989. נכון להיום פעילים בארץ עשרים ושישה בתי ספר יסודיים, שישה בתי ספר תיכוניים, מעל מאה גנים ושמונה מוסדות להכשרת מחנכים הפועלים בהתאם לגישת החינוך האנתרופוסופית (ינון, 2021).

1.2.2 עקרונות פדגוגיים של החינוך האנתרופוסופי בגיל הרך

יצירה אומנותית נמצאת בלב העשייה החינוכית בגישה האנתרופוסופית החל מהגיל הרך ועד לתיכונים. שטיינר סבר כי כל ילד הינו אמן, איש מעשה ומדען בפרטנציה, ועל תהליך החינוך לשמור על הפתיחות והרכות של אפשרויות צמיחה אלו ולשמר אותן (גולדשמידט, בן-שלום, 2000). שטיינר

עצמו היה אמן שעסק בציור, פיסול וארכיטקטורה והפרה את היצירה האומנותית של אמנים בתחומים מגוונים כגון תנועה, מוסיקה וציור. הוא טען שאמנות היא חינוך וחינוך זו אמנות והנחה לשלב אמנות בחינוך מכיוון שפעילויות אלה מפרות את הילד ומעניקות לו השראה (ינון, 2021) למרות החשיבות הרבה של האמנות בגישה חינוכית זאת, לא נמצאה ספרות אקדמית על העקרונות הפדגוגיים של חינוך לאומנות בגישה האנתרופוסופית בגיל הרך. על כן כדי להבהיר את העקרונות של חינוך לאומנות יוצגו כאן תחילה העקרונות הפדגוגיים של חינוך לגיל הרך באופן כללי. עבור כל עקרון פדגוגי יוסבר כיצד נובע ממנו פדגוגיה של חינוך לאומנות.

החינוך האנתרופוסופי שם במרכז תפיסתו החינוכית את התורה ההתפתחותית של רודולף שטיינר. על פי הגישה תקופת הילדות מתחלקת לשלוש תקופות חיים עיקריות בנות שבע שנים. כל תקופה מכונה שביעון ומהווה את הבסיס להתפתחות בשביעון הבא (ינון, 2021). בכל שלב התפתחותי יש לתת מענה חינוכי שיאפשר לילד לפתח יכולות וכישורים המתאימים לאותו שלב בצורה יסודית כדי שיהוו בסיס איתן לשלב הבא שימשיך אותו באופן טבעי. בכל שביעון מתפתחת איכות חדשה ועל כן מתווה הגישה האנתרופוסופית פדגוגיה ייחודית לכל שביעון (Easton, 1997). בשביעון הראשון, מהלידה ועד התחלפות השיניים (0-7), המיקוד הוא בהתפתחות הפיזית של הילד. בשביעון השני (7-14) המיקוד הוא בהתפתחות הרגשית. בשביעון השלישי (14-21) המיקוד הוא בהתפתחות הקוגניטיבית (גולדשמיט, 2021). על פי הגישה האנתרופוסופית תקופת השביעון הראשון מאופיינת בבנייה, צמיחה והתפתחות מואצת ורחבת היקף של גופו הפיזי של הילד. הילד מפתח ומשכלל את תנועות גופו, הוא לומד לזחול, להזדקף וללכת. הילד לומד לדבר ולפתח בהדרגה יכולות חברתיות, רגשיות וקוגניטיביות וזאת ללא למידה פורמלית והבנה שכלית, אלא בדרך עקיפה, דרך חוויה ותנועה. שטיינר טען כי על המחנכים להימנע מלהסיט את הכוחות לפעילות נפשית או אינטלקטואלית אינטנסיבית, מכיוון שבכך נמנע מהם להשיג את המטרה העיקרית של שלב זה - בניית הגוף (ינון, 2021).

לדברי רודולף שטיינר הילד כ"איבר חישה" אשר בשבע שנותיו הראשונות הינו בעל רגישות גבוהה לרשמים של העולם החיצוני שסביבו. הוא פוגש, מגלה ולומד להכיר את העולם באמצעות חושיו. כל רושם חיצוני נחוה בפנימיותו כחלק ממנו וכל מה שמתרחש סביבו הופך לחלק משמעותי מגופו ונפשו. הוא מפנים וסופג לקרבו כל מה שחי במרחב ובזמן לידו ומשפיע באופן ממשי על כל מהותו של הילד: על גופו, נפשו ותודעתו (גולדשמיט, 2021).

הגישה האנתרופוסופית מקפידה על רשמים חושיים המתאימים לילד הצעיר. על פי הגישה סביבה נכונה מספקת גירויים בריאים ומזינים לחושי הילד מאפשרת לילד לחוות באופן פעיל את עיצוב עולמו הפנימי (Parker- Rees & Rees, 2011), שטיינר טען כי בגיל הרך הילד צריך להיות עטוף ומוזן מסביבתו כשם שהיה עטוף ומוגן ברחם אימו בתקופת ההיריון. תקופה בה התפתח כתוצאה מהתזונה שקיבל מאימו, כך על הגירויים מהסביבה הפועלים על הילד להמשיך להזין, לעצב ולפתח את איבריו. על כן בגנים האנתרופוסופיים ניתנת תשומת לב רבה לעיצוב הסביבה החינוכית כך שתשפיע באופן מיטיב על הילד הצעיר (Nicol & Taplin, 2017). רשמי האור והצבע מהסביבה המעצבים את עיני הילד (הרווד, ס', 2019) מעוצבת בצורה שמאפשרת לילד לפגוש באמצעות חושי רשמים רכים, חמימים המשרה אווירת ביתית ובטוחה תוך מפגש עם חומרים טבעיים בגן ובחצר. הגננת מעניקה תשומת לב רבה לאופן אירגון המרחב כך שתאפשר סביבה הולמת ליצירה. החל מהכנת החומרים והציוד הנדרש, לאופן הגשת החומרים, לאווירה השקטה, לחדוות היצירה ועד לסידור וניקיון המרחב (Nicol & Taplin, 2017).

אחת ממטרות ההתנסות האומנותית היא להזין ולטפח את החושים של הילדים. ולהפגיש אותם עם חומרים, מרקמים, צבעים שישאירו רושם חי, אסטטי, ומעשיר על נפשם (Frödén & von right, 2018).

על כן מחנכים בגישה האנתרופוסופית בוחרים בקפידה את החומרים עימם הילדים עובדים. כך לדוגמה גננות עשויות לבחור עבודה עם גירי שעווה טבעיים, חימר או צבעי מים שעשויים מפגמנטים טבעיים. בנוסף הם יאספו מן הטבע חומרים כגון כותנה, קליפות עץ, זרעונים ופרחים מיובשים לצורך מלאכות יד ויצירה (Nicol & Taplin, 2017).

שטיינר אמר כי "בתור מחנכים איננו מהווים למעשה אלא את סביבתם החינוכית של הילדים המחנכים את עצמם. עלינו לתת להם את הסביבה הראויה" (שטיינר, 2002/1923). לשיטתו תפקיד המחנכים לספק סביבה חיצונית התואמת את צרכי הילדים ומצד שני הם עצמם, פנימיותם, התנהגותם לעיני הילדים, ההתייחסות החמה לצורכיהם הפיזיים והרגשיים אותם יעניקו מהווים את הסביבה החינוכית (גולדשמיט, 2021). ינון (2021) מפתח נושא זה בהרחבה בהקשר של עשייה חינוכית בגיל הרך. לטענתו מתוך עקרון מרכזי זה נובעים מרבית מן העקרונות הפדגוגיים של החינוך לגיל הרך בגישה האנתרופוסופית. הוא מצביע על החשיבות של יצירת סביבה חינוכית הולמת וכן על חשיבות אופן העבודה החינוכית של הגננת.

בחינוך האנתרופוסופי בגיל הרך חיקוי מהווה את אחת מדרכי הלמידה העיקריות. באמצעות החיקוי ילדים מפתחים את היכולות המוטורית שלהם, כמו הזדקפות והליכה, ואת היכולות השפתיות, יכולת המשגה וחשיבה (Dancy, 2012). מחנכים בגישת החינוך האנתרופוסופי מאמינים כי אין ללמד ילדים באמצעות הוראה מילולית הם מאמינים שמעבר לכך שדרך זו אינה אפקטיבית היא עלולה לפגום ביכולתם של הילדים ללמוד באמצעות חיקוי ודוגמה אשר הכרחית להתפתחותם של הילדים (Nicol & Taplin, 2017).

ילדים בגנים אנתרופוסופיים לומדים מהמחנך על ידי צפייה בפעולתו והעתקתם. זאת ועוד באמצעות החיקוי ילדים מעבדים ומפנימים את עולם המבוגרים ונותנים לו פשר ומשמעות. ילדים אף סופגים את האווירה שסביבם, חשים את הרגשות ואף את המחשבות של המבוגרים ומחקים אותם באמצעות הבעות פנים ומחוות גופניות (Mathisen & Thorjussen, 2017). כאשר הילדים רואים מבוגר ששמח בעשייתו ופועל מתוך כוונה ויצירתיות הדבר ישפיע עליהם ישירות באופן חיובי. המשחק שלהם עשוי להתמלא שמחה, כוונה, יצירתיות וארגון פנימי בדומה לזה של המבוגר (Nicol & Taplin, 2017). על כן יש חשיבות לכך שהמבוגרים בן יהיו עסוקים בעשייה משמעותית עם קבוצת ילדים, כגון מלאכה או יצירה אומנותית, והדבר ישפיע לטובה על פעילותם של יתר הילדים (שטיין, 2018).

הגננת העובדת באופן אומנותי לצד הילדים מאפשרת להם השראה אומנותית באמצעות חיקוי. ההשראה תומכת בילדים הזקוקים לכך ובו בזמן משאירה לילדים חופש אומנותי ליצירה משלהם (Nicol & Taplin, 2017). שטיינר שיעץ לאליזבת גרונליוס, הגננת הראשונה, סבר כי יש חשיבות חיונית לכך שהגננת תתרגל באופן קבוע צורה כלשהי של פעילות אומנותית וכי על הגננת ליצור ברצינות ולא רק לצורך הדגמת טכניקות. מאחר והילדים לא יחקו רק את פעילותיה אלא יחקו את היבט הרצון שלה (Long-Breipohl, 2012).

מחנכים אנתרופוסופיים מאמינים שריתמוס וחזרתיות, כלומר סדר יום קבוע וחוזר על עצמו חשוב ביותר לילדים בשנות חייהם הראשונות. הריתמוס הקבוע וארועים שחוזרים על עצמם שוב ושוב, מבססים בילד הרך יציבות נפשית, ביטחון עצמי וגרעין פנימי יציב ואיתן (גולדשמיט,

2021). גנים אנתרופוסופיים מתאפיינים בדפוסים קבועים של ריתמוס וחזרה, המשפיעים על סדר היום והשבוע, ומושפעים מריתמוס העונות והחגים. הריתמוס החוזר אשר מבנה את סדר היום של הגן, מופנם אצל הילדים ומשמש להם כמצפן פנימי. הילדים יכולים לצפות באופן אינטואיטיבי לכל שלב של היום. הם חשים מתי הגיע הזמן לסדר, לאכול או להתכנס לסיפור (Parker- Rees, 2011), כתוצאה מכך המעברים בין פעילות אחת לשניה זורמים והרמוניים עם הכוונה מועטה בלבד. הילדים אשר יודעים מה צפוי להם מרגישים בטחון פנימי בעולמם ופנויים לפיתוח המשחק, היצירה וחקר העולם סביבם (Nicol & Taplin, 2017).

מלבד הריתמוס היומי, מתקיים בגן ריתמוס שבועי אשר חוזר על עצמו מידי שבוע. בכל יום בשבוע ישנה מלאכת יד או עבודה אומנותית קבועה ליום זה. דגש רב ניתן לאומנויות מסוגים שונים כגון ציור בצבעי מים וגירי שעווה, פיסול בחימר בימים קבועים (Nordlund, 2013). גם בתפריט הארוחות בגן יש מאכל מיוחד לכל יום. הילדים לומדים לזהות את ימי השבוע על פי המזון המוגש או המלאכה האהובה עליהם (שטיין, 2018). הריתמוס השנתי מתייחס לעונות ולחגים אשר נותן מסגרת כללית לעשייה בגן על פני ציר השנה. שירים, מלאכות וסיפורים אופייניים לכל עונה וחג מעניקים את ה"צבע" המיוחד לכל תקופה בשנה.

כאשר הילד עסוק במלאכות כפיים, הוא נמצא בעשייה לא מודעת. הוא פועל באמצעות כוח פיזי, פעולות השרירים, כוחות עיצוב וכוחות נפשיים של התלהבות, שמחה, פליאה וחדוות עשייה. אלו ממלאים אותן בשמחת חיים, מרץ וחיוניות (ששון, 2017). לדעתם של מחנכים אנתרופוסופים אין לתקן את הילדים בגיל הרך במהלך עשייתם, שכן הם לומדים הכי טוב אם אין מושכים את תשומת הלב ואת המודעות שלהם למעשייהם. (Long-Breipohl, 2012). זאת משום שהילדים פועלים בצורה לא מודעת, תוך התנסות, וכאשר מתקנים אותם מעוררים את תודעתם. דבר זה עשוי לעורר ביקורת עצמית, תחושת תסכול, השוואה עם קבוצת השווים וכתוצאה מכך חוסר ביטחון עצמי ותחושת מסוגלת נמוכה. אלו עשויים לפגוע במוטיבציה של הילד להמשיך ולהתנסות בעשייה באשר היא (ינון, 2021).

בגן האנתרופוסופי יש חשיבות גדולה למלאכות כחלק מריתמוס הגן. הילדים שותפים מלאים במלאכות הבית כגון בישול, אפיה סידור וניקוי הגן וטיפול החצר והגינה (Taplin, 2017). באמצעות עבודות הבית ועשייה יומיומית בעלת ערך ומשמעות, הילדים לומדים לטפח ולהעריך את הסביבה החינוכית תוך שהם רוכשים מיומנויות מוטוריות מורכבות וגבוהות (שטיין, 2018), אשר מפתחות אינטגרציה בין איברים שונים בגופם כמו תיאום יד עין, קואורדינציה, שימוש בידיים וכוח יציבה ברגליים (Nicol & Taplin, 2017). הם מפתחים מסוגלות עצמית שתישאר איתם לאורך חייהם. כמו כן, הילדים מתרגלים פתירת בעיות שמתגלות במהלך העשייה, הם רוכשים יכולת חשיבה מופשטת תוך שהם מבצעים פעולות משמעותיות עבורם. התוצר המוגמר בעל חשיבות וערך, ופעמים רבות ישמש את הילדים במשחק או בפעילות השוטפת בגן (Wright & von Frödén, 2018).

הכישורים והמיומנויות שהילדים רוכשים באמצעות המלאכות יש להם מן המשותף עם האמנות כך שמחנכים אנתרופוסופיים רואים את האמנות והמלאכות כקטגוריה אחת (ינון, 2021). אך לעומת המלאכות אשר מכוונות לתוצר, היצירה האמנות אינה תכליתית אלא עומדת בפני עצמה. האמנות מאפשרת עולם שלם של יצירה והתנסות נפשית מלאת רגש, חוויה וביטוי עצמי. היא מובילה את האדם למעמקי ישותו, מקרבת אותו לעצמו ומאפשרת תהליך של ידיעה עצמית

(גולדשמיט, 2021). לדוגמא כאשר ילדים בגיל הרך שקועים לגמרי ביצירה אומנותית בצבעי מים נפשם מתמלאת בחדוות הגילוי של המיזוג בין צבעים שונים והם עשויים להתפעל מהצורות והצבעים שמתשתנים על הדף (זהבי, 2010).

משחק דמיון חופשי נמצא בלב ליבו של החינוך האנתרופוסופי בגיל הרך ובעל חשיבות רבה (Nicol & Taplin, 2017). יצר המשחק מצוי בילד מטבעו. המשחק הילדותי מהווה עולם שלם של פעילות פנימית מלאה משמעות ותוכן. אלו יהוו את הבסיס לפעילויותיו של האדם בכל המשך חייו הבוגרים. מחנכים אנתרופוסופיים מאמינים שככל שהילד יותר פעיל, יוצר את המשחק מתוכו ובעצמו, משתקע בו, מגלה בו עניין, מביא את עצמו לידי ביטוי, כך יתפתחו בו גם הכוחות הנכונים ויבנו את עולמו הפנימי (הרווד, 2019). כוחות אלו הם בין השאר: יצירתיות, כוח והתמדה, סבלנות, ביטוי אישי, יכולת להתגבר על מכשולים להתמודד עם בעיות ועוד. במובנם העמוק אלו הם כוחות של הישות הפנימית ביותר, של האינדיבידואליות האנושית עצמה, של אותו מקום באדם בו הוא מבטא ופועל אך ורק מתוך ובתוך עצמו הוא (גולדשמיט, 2021).

בדומה מאוד לפעילות המשחקית, הנפש האנושית מתמסרת באופן מלא ובריכוז ליצירה האמנותית. היא שואבת את היצירתיות והדימיון מאותם כוחות ואיכויות שהוקדשו למשחק. מחנכים אנתרופוסופיים גורסים כי הכוחות המשמשים את הילד למשחק מפריים את כוחות היצירה אמנותית ואלו בחזרה מפריים את כוחות הדמיון של המשחק החופשי. כך לדוגמא המשחק בצבעי מים דומה למשחק דמיון בו הילד משתמש במגוון חומרים בצורה יצירתית כדי לברוא מציאות דמיונית (Nicol & Taplin, 2017).

על פי האנתרופוסופיה תודעתו של הילד בשביעון הראשון הינה תודעה חלומית ורק בהדרגה הופכת לערה לקראת סוף השביעון הראשון. תודעה חלומית זו מתבטאת בהעדר חווית עצמי בתחילת החיים. הילד הרך אינו חש הפרדה מאימו ומסביבתו. הוא אינו ער למעבר הזמן וימיו חולפים עליו כמו חלום (גולדשמיט, 2021). המפגש של הילד הרך עם העולם שסביבו דרך תודעתו החלומית ממלא אותו בפליאה על העולם שמתגלה סביבו. כל פרח, חיה ותופעת טבע מדברים אל נפשו של הילד. החינוך האנתרופוסופי בגיל הרך מבקש לשמור את הילד בתוך חוויה חלומית זו ולא להעיר אותו בטרם עת. על פי הגישה תודעה ערה מתאפיינת על ידי הכרה עצמית וחווית נבדלות מן הסביבה. היא נתפסת כמפרידה את הילד מן החוויה התמונתית-נפשית של החיים. על כן גננות ימעטו לחלק הוראות או לשאול שאלות ויעדיפו לחנך באמצעות חיקוי (Howard, 2006).

מחנכים אנתרופוסופיים גורסים כי בתודעה החלומית של ילדים בגיל הרך העולם החיצוני והפנימי בקושי מופרדים, הם רואים צבעים ובו זמנית חווים את הצבע בצורה בתוך עצמם. שטיינר המליץ לתת לילדים לחיות ולעבוד בעולם הצבעים מוקדם ככל האפשר, להטביל עצמם באלמנט של הרגש הנובע משימוש בצבע. שטיינר שחקר את כתביו של גתה, הנחה לחנך לאומנות על פי גישתו. גתה כתב: "עצם היצירה היא שינוי היוצר" (זהבי, 2010, עמ' 14) מן הגישה של גתה עולה כי הילד עובר שינוי פנימי בזמן שהוא יוצר בצבעים. לדברי מאייר האנתרופוסופיה מראה לנו שהצבע הינו צורך חיוני לנפש. הצבע עבור חיי הרוח ממלא את התפקיד שממלאים המזון, האויר והמים עבור החיים הפיזיים. כפי שאלה מזינים את גופנו, כך מזין הצבע את הנפש והרוח (מאייר, 2011).

על פי הנחותיו של שטיינר יש לתת לילדים לצייר בצבעים בתוך צלוחיות במצב נוזלי שהוא בראשיתי יותר ומאפשר התנסות החושפת את טבעו הפנימי של הצבע. שטיינר טען שצבעים סמיכים בפלטה או ישר מתוך שפורפרת הם חומריים ואטומים יותר, וכן מורידים מטה את ההתנסות מהעולם הנפשי לעולם הפיזי (זהבי, 2010). לדברי שטיינר המטרה העיקרית של הציור היא ההנאה

מהמפגש עם צבע. הילד המצייר בתלהבות, מתמסר לחלוטין לצבע המופיע על הנייר ומתעוררת חוויה חזקה בתוכו. ההנחיה היא כי אין להתערב בדימיון של הילדים ולנסות להדריך אותם לצורות ונושאים ברורים, אלא לתת חופש לדמיונם לפרוץ ללא גבולות (Long-Breipohl, 2012) בטכניקה של רטוב על רטוב הציור הוא אינסטינקטיבי ועולה מתוך הצבעים ומהמשחק איתם ומהווה חווייה של גילוי והפליאה.

בגישה האנתרופוסופית המרחב האומנותי מאפשר לילדים התנסות בחופש יצירתי. הילדים אינם מקבלים דף עם שבלונה לצביעה, אלא מקבלים דף לבן המאפשר הבעה אישית. הגננת עובדת באופן אומנותי לצד הילדים ובכך מאפשרת להם השראה אומנותית באמצעות חיקוי. השראה התומכת בילדים הזקוקים לכך ובו בזמן משאירה לילדים חופש אומנותי (Nicol & Taplin, 2017). על פי הגישה האנתרופוסופית ההתנסות של ילדים ביצירה חופשית מגיל צעיר ועד לבגרות מהווה את הבסיס למבוגר בעל מסוגלות לבחירה חופשית (Schwartz, 2008). לדברי הרוורד (2019), אם ניתן לילדים לצבוע תמונות על פי קווי מיתאר שהוכנו מראש, או שיוכתב להם באילו צבעים להשתמש, הרי יהיו לכך השלכות בגיל מבוגר יותר. הדבר יקשה עליהם לחשוב במונחים של משחק צבעים חופשי, או אפילו ליצור דימוי של עבודה יצירתית חופשית בשיתוף עם כוחות אחרים של החיים הפעילים.

לסיכום, פרק זה סקר בחלקו הראשון את מודל גישת הגן העתידי והאופן בו עוסקים בחינוך לאומנות לאור גישה זו בגני הילדים. בחלקו השני הפרק סקר את הרקע ההיסטורי של התפתחות החינוך האנתרופוסופי, העקרונות הפדגוגיים ועיסוק באמנות בגיל הרך על פי הגישה.

2. שיטת המחקר

מחקר זה בודק מהם תפיסתייהם של גננים לגבי קווי הדמיון והשוני בחינוך לאומנות ועבודה בחומרים בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי. המחקר התבצע בהתאם לפרדיגמת המחקר האיכותני. פרק זה מציג התייחסות למהות המחקר האיכותני, ומתמקד בחקר התופעה שהינו סוגה בתוך המחקר האיכותני. בהמשך, מתואר תהליך המחקר המתוכנן, ומוצגת שיטת ניתוח הראיונות. כמו-כן קיימת בפרק התייחסות לכללי האתיקה הנהוגים במחקר מסוג זה.

2.1 שאלת המחקר

לאור סקירת הספרות, שאלת המחקר שעולה היא: מהם קווי הדמיון והשוני בחינוך לאומנות ועבודה בחומרים בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי?

2.2 סוג המחקר

המחקר האיכותני הוא תחום מתודולוגי מגוון שמספק כלים וגישות לחקירת המציאות החברתית. באמצעותו ניתן לחקור, לתאר ולהסביר תופעות חברתיות, להבין את המשמעויות המוענקות על ידי אנשים לפעילויות, מצבים ואירועים, ולהעמיק בהבנה של היבטים שונים של התופעה הנחקרת (Padgett, 2016). בשונה משיטות המחקר הכמותיות, המחקר האיכותני מאופיין במדגם קטן של נחקרים והשיטה המחקרית מגוונת וכוללת בין היתר שימוש בראיונות. החוקר האיכותני קונסטרוקטיביסטי בוחר להשתמש בעצמו ובאנשים אחרים ככלי העיקרי לאיסוף המידע (שקדי, 2003) המטרה של מחקר איכותני לבדוק את טווח ומגוון הדעות, את הייצוגים השונים של הסוגיה בנושא הנדון והכי חשוב, מה שעומד מאחורי ההשקפות השונות ומה שמצדיק אותן (באואר וגאסקל, 2011).

2.3 סוגת המחקר

המחקר נכתב על פי הפרדיגמה הפנומנולוגית, המבקשת להבין את המשמעויות הסובייקטיביות של תופעות חברתיות מתוך נקודת המבט של בני האדם החווים אותן. הפרדיגמה הפנומנולוגית מבוססת על ההנחה כי המציאות נתפסת ומתפרשת באופן שונה על ידי אנשים שונים, וכי על המחקר להתמקד בחוויה האישית והיחודית של המשתתפים (שלסקי ואלפרט, 2007).

2.3 משתתפי המחקר

משתתפי המחקר הם עשרה גננים וגננות שעובדים בגני משרד החינוך. מתוכם חמש גננות שעובדות בגנים קונבנציונליים בגישת הגן העתידי והן גם מדריכות גננות בתחום חינוך לאומנות בגישה זו. חמשת הגננים הנוספים עובדים בגנים אנתרופוסופיים וגם הם עוסקים בהדרכת גננים. חשוב לציין כי לצורך נוחות הקריאה של עבודה זו, הגננים והגננות שעובדים בגישת הגן האנתרופוסופי מכונים "גננים". אך אין הכוונה היא שיש רק גננים זכרים בקבוצה זו של המרואיינים. מהגישה האנתרופוסופית השתתפו במחקר שלוש נשים ושני גברים. הגננים מגיעים ממקומות שונים ברחבי הארץ, ניסיונם ומומחיותם בתחום מגוון ובכך מסייע להבנת הפרסקטיבה היחודית להם. מקורות ההשפעה המגוונים של המשתתפים הופכים את תובנותיהם ותובנות המחקר למגוונות ועשירות בהיבטים רבים.

שם בדוי	גישת חינוכית	גיל	הכשרה מקצועית בחינוך	וותק כגננת	וותק הדרכה	איזור העבודה	
1	איריס	גן עתידי	49	BED בחינוך לגיל הרך וחינוך מיוחד	21	2	דרום הארץ
2	כלנית	גן עתידי	40	BED בחינוך לגיל הרך MED ביעוץ חינוכי	15	10	מרכז הארץ
3	לילך	גן עתידי	50	BED בחינוך לאמנות ולגיל הרך	14	3	איזור גוש דן
4	נורית	גן עתידי	57	BED בחינוך לגיל הרך וMA בחינוך מיוחד	31	8	דרום הארץ
5	רקפת	גן עתידי	60	BED וMED בחינוך לגיל הרך	27	6	איזור השרון
6	אלון	אנתרופוסופית	45	MED ניהול והדרכה הכשרת וולדורף	20	3	צפון הארץ
7	ארז	אנתרופוסופית	45	הסבה אקדמאים לגיל הרך והכשרת וולדורף	6	2	מרכז הארץ
8	ערבה	אנתרופוסופית	58	הכשרת גנות וולדורף בחייל	36	32	צפון הארץ
9	אלה	אנתרופוסופית	50	BED בחינוך וחינוך מיוחד והכשרת וולדורף	19	5	איזור גוש דן
10	שקמה	אנתרופוסופית	60	BED בחינוך ואמנות והכשרת וולדורף	26	8	צפון הארץ

טבלה מספר 1: נתונים אודות הגננות המשתתפות במחקר

2.4 כלי המחקר

במחקר זה בחרתי להשתמש בראיון עומק חצי מובנה שהוא כלי מתודולוגי בשיטת המחקר האיכותנית. במהלך הראיון החוקר פועל עם מסגרת של שאלות קבועות מראש אך הוא גמיש ויש לו הרשות לשנות את סדרן ולהוסיף שאלות נוספות או שאלות המשך, בהתאם להתפתחות הראיון. המטרה העיקרית של השימוש בראיון עומק היא להבין את המציאות מנקודת מבטו של המראויין. לכן המראיין מאפשר למרואיינים לבטא את דעותיהם בחופשיות, לתאר את חוויותיהם ורגשותיהם לאור ניסיונם בהתבסס על פרשנותם הסובייקטיבית התורמת למחקר (צבר בן-יהושע, 2016). החוקר מאפשר למרואיין שליטה מלאה בתהליך הראיון ורק מספק לו עוגנים ועמוד שדרה של שאלות שהוגדרו מראש על סמך הרקע התאורטי כדי להבטיח שהתשובות שיתקבלו יהיו רלוונטיות למחקר (שקדי, 2003).

2.4 הליך המחקר ואתיקה

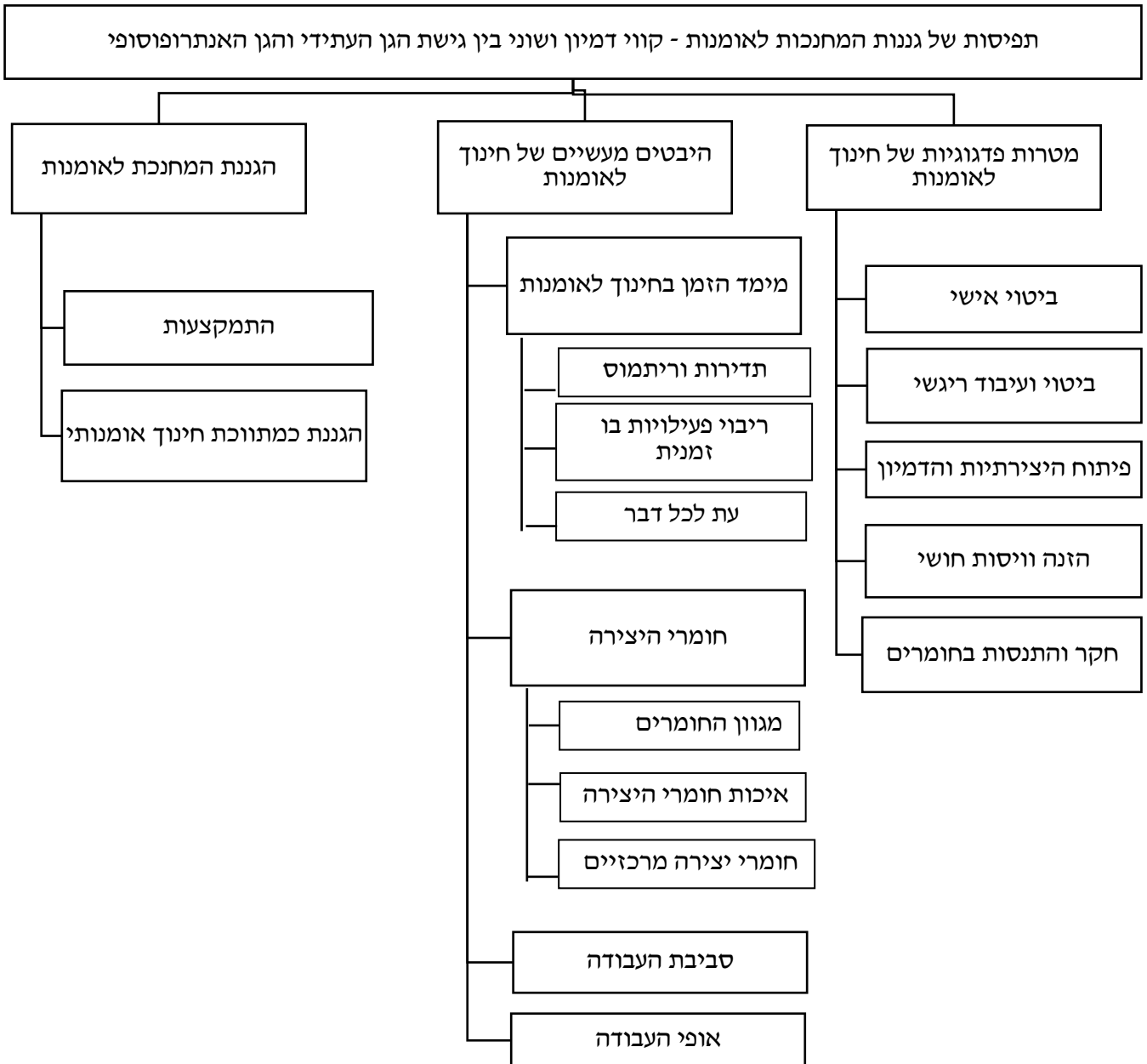
גננות המשתתפות במחקר אותרו מתוך הכרות אישית. לאחר שהסכימו להתראיין, קיימתי שיחה טלפונית עם כל אחת מהן בה הסברתי את מטרת המחקר וקבעתי מועד לראיון. הראיונות בוצעו בהתאם לנוחותן של הנחקרות, בסביבתן הטבעית או בטלפון לפי העדפתן, ונערכו בשפה העברית. המחקר נוהל לפי כללי האתיקה, תוך התייחסות לשלושה מרכיבים: הסכמה מדעת, חיסיון ואמון. הסכמה מדעת מוודאת כי הנחקרות מודעות למטרות המחקר ומסכימים להשתתף בו ללא הפעלת לחץ. חיסיון שומר על פרטיות הנחקרות והאמון מעיד על אכפתיות לנחקרות שתורמות למחקר מזמן וניסיון (Ryen, 2016; צבר בן יהושע ודושניק, 2000). לפני כל ראיון, ציינתי למשתתפת כי השיחה מוקלטת וכי קיימת הסכמה מדעת. כל הראיונות הוקלטו ותומללו. בנוסף, הסברתי למשתתפות מהו נושא המחקר ומהן מטרותיו. הבהרתי כי אשתמש בראיונות לצורכי המחקר בלבד ושמן יוצג במחקר כשם בדוי. הקפדתי על סודיות ואנונימיות בדבר פרטיהן האישיים והגיאוגרפיים, ונמנעתי מלערוך כל שימוש בנתונים האישיים שלהן. דוגמה לתמלול של שני ראיונות מופיעים בנספחים, ראו נספח מספר 3 של העבודה.

2.5 ניתוח הראיון

ניתוח הנתונים בוצע על פי התיאוריה המעוגנת בשדה של שמעוני (2016), בשלושה שלבים: קידוד פתוח, קידוד צירי, וקידוד סלקטיבי. בשלב הראשון, זיהיתי את הנושאים המשמעותיים בכל ראיון. בשלב השני, הגדרתי קטגוריות ראשיות ומשנה, וקשרתי ביניהן. בשלב השלישי, בניתי את הנרטיב של התופעה הנחקרת, תוך התייחסות להיבט הצורני של הנתונים, כגון מילים או משפטים החוזרים על עצמם, הפסקות, אינטונציה ומטאפורות (שקדי, 2003). המטרה העיקרית של ניתוח הראיונות היא הגעה להבנה מעמיקה ועשירה יותר של התופעות, התהליכים והתובנות הנובעות מהמחקר, וכן להגיע למסקנות מועילות ומקוריות (שלסקי ולאפרט, 2007).

3. ממצאים

בעבודה זו נחקרו תפיסותיהם של גננים לגבי קווי הדמיון והשוני בחינוך לאומנות והגשת חומרים בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי. בפרק זה יובאו ממצאי המחקר המבוססים על עשרה ראיונות עם גננים וגננות שעובדים בגני משרד החינוך. חמש ראיונות נערכו עם נשים שעובדות כגננות בגן העתידי. חמש ראיונות נערכו עם שלוש נשים ושני גברים שעובדים בגישה האנתרופוסופית, ולכן הם מכונים "גננים" באופן הכתיבה. מניתוח הראיונות עלו שלוש קטגוריות מרכזיות, וכל אחת מהן מחולקת לקטגוריות משנה, כמצוין בתרשים 3.

תרשים 3: תפיסות של גננות המכנכות לאומנות - קווי דמיון ושוני בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי.

חלוקה לקטגוריות מרכזיות ולתת קטגוריות:

כמצויין בתרשים 3, שלוש הקטגוריות המרכזיות נחלקו אחת עשרה קטגוריות משנה. הקטגוריה הראשונה היא מטרות פדגוגיות של חינוך לאמנות והיא חולקה חמש תתי קטגוריות: 1. ביטוי אישי, 2. ביטוי ועיבוד רגשי, 3. פיתוח היצירתיות והדמיון, 4. הזנה וויסות חושי, 5. חקר והתנסות בחומרים.

הקטגוריה השניה היא היבטים מעשיים של חינוך לאמנות והיא חולקה לארבע תתי קטגוריות: 1. מימד הזמן בחינוך לאמנות, 2. חומרי היצירה, 3. סביבת העבודה, 4. אופי העבודה - תהליכית או מכוונת תוצר.

תת הקטגוריה מימד הזמן בחינוך לאמנות מחולקת לשלוש תתי קטגוריות: 1. תדירות וריתמוס 2. ריבוי פעילויות בו זמנית 3. עת לכל דבר.

תת הקטגוריה חומרי היצירה מחולקת לשלוש תתי קטגוריות: 1. מגוון החומרים 2. איכות חומרי היצירה 3. חומרי יצירה מרכזיים.

הקטגוריה השלישית היא הגננת המחנכת לאמנות והיא חולקה לשתי תתי קטגוריות:

1. התמקצעות 2. הגננת כמתווכת חינוך אומנותי.

3.1 מטרות פדגוגיות של חינוך לאמנות

בפרק זה נסקור את המטרות הפדגוגיות של חינוך לאומנות בגני ילדים אליהם התייחסו הגננות אשר עובדות בגישת הגן העתידי וגננים וגננות אשר עובדים בגישה האנתרופוסופית. המטרות שעלו מדבריהם הם: ביטוי אישי, ביטוי ועיבוד רגשי, פיתוח היצירותיות והדמיון, הזנה וויסות חושי וחקר והתנסות בחומרים. בפרק נציג את הדומה והשונה בין הגן העתידי לבין גישת החינוך האנתרופוסופי.

3.1.1 ביטוי אישי

ביטוי אישי היא היכולת של אדם להביע את עצמו בצורה אותנטית ומשמעותית. כלומר הענקת הזדמנות לילד להביע את עולמו הפנימי באמצעות חומרים בדרך הייחודית לו ועל פי הבחירות שלו. כך מתארת זאת הגננת לילך שעובדת בגישת הגן העתידי:

אני חושבת שהמטרה שהכי חשובה לי זה שהילד יוכל לבטא את עצמו, את העולם הפנימי שלו. שהעבודה תשקף את היחוד שלו, את הבחירות שלו, את הרגשות והדמיון שלו ואת הדרך הייחודית והיצירתית שלו ובאופן חופשי. את מה שמעסיק אותו, מה שמעניין אותו, נושא שהוא עסוק בו ולא דברים שאני כופה על הילדים מלמעלה, שיכולים להיות בכלל לא רלוונטיים בשבילו.

לילך רואה בביטוי האישי את המטרה החשובה ביותר והיא מתאפשר כאשר ניתן לילד אפשרות להביא לידי ביטוי את רצונותיו, בחירותיו, דמיונו ועולמו הפנימי. לילך מסבירה:

הם לא פועלים בבית החרושת של הגננת, שמיצרים יצירות שבלוניות שהן העתק של הרעיון של הגננת. חשוב לי שכל יצירה תהיה ייחודית. בלוחות הגן אני מציגה זו לצד זו יצירות במגוון של טכניקות וממש רואים שכל יצירה היא אחרת ומיוחדת. כל ילד והייחוד שלו. זה חלק מהאני מאמין שלי.

לגישתה של לילך יצירותיהם של הילדים צריכות לשקף את היחוד של כל ילד, הן בתוכן היצירה והן בטכניקה. גם הגננת כלנית שעובדת בגישת הגן העתידי מתארת את אופן העבודה המאפשר לילדים לבטא את עצמם: "אני נותנת להם את ההזדמנות ומזמנת להם התנסויות והילדים מאמצים ומנסים ושואלים וחקרים ומבטאים את עצמם בדרך שלהם". כלנית מדגישה את מתן

ההזדמנויות לילדים להתנסות ולבטא את עולמם הפנימי באמצעות חומרים. הגנת איריס טוענת כי: "הבחירה האישית זה ביטוי אישי". לגישתה של איריס אלמנט הבחירה החופשי מאפשר את הביטוי האישי ומוסיפה: "בנוסף, אין להם הנחיה מה לעשות... הביטוי האישי אצלנו זה בעצם לא להתערב. אנחנו לא מתערבות בתוך היצירה של הילד". איריס טוענת כי ביטוי אישי מתקיים כאשר לילד מתאפשרת בחירה אישית וכאשר לא מתערבים בעשייה שלו.

בדומה לגנות העובדות בגישת הגן העתידי גם גננים בחינוך האנתרופוסופי התייחסו לעשייה אמנותית בדרך שמאפשרת לילדים ביטוי אישי כפי שמתארת הגנת אלה:

הביטוי האישי הוא הכל. אני לא אעשה לעולם עשייה בגן שילדים לא יכולים לעשות בעצמם... אני גם לא אתערב יותר מדי במה שהם עושים. אני יכולה לעזור להם ולתמוך בהם, אבל אני לא מיפה את מה שהם עושים, מה שחשוב הוא התהליך, מה שהילד עובר בתוך הדבר. ומה שהוא עושה זה מבורך.

לגישתה של אלה חשוב לא להתערב בעבודה של הילדים ולאפשר לילדים ביטוי עצמי גם אם זה אומר לתת להם לעשות דברים שיכולים להיות מאתגרים או לא מושלמים. הגן ארז מתאר את האתגר בכך:

גננים האנתרופוסופיים האמנויות הן מאוד פתוחות, הן לא מוכוונות... זה לא תמיד קל לכל הילדים בעצם להתמודד. זה דורש המון כוחות לבוא מול דף ריק לגמרי ולהביא לשם את העולם הפנימי הרגשי שלהם, שאין שום הכוונה. אנחנו לא אומרים להם מה לצייר, באיזה צבעים להשתמש, מתי לעצור.

ארז מציין את האתגר בעבודה חופשית בה ילדים עשויים למצוא קושי לעבוד ללא הנחיות או הכוונה, אך עם זאת על אף הקושי הילדים זוכים לבטא את עצמם.

להבדיל מגנות הגן העתידי אשר מאפשרות ביטוי אישי גם בבחירת החומרים והטכניקה בהם יצרו הילדים, הגננים העובדים בגישה האנתרופוסופית הם אלו שמחליטים וקובעים במה הילדים ישתמשו. כפי שמתארת הגנת ערבה:

כל יצירה היא תמיד אישית. גם אם אנחנו לא נותנים לילד לבחור את חומרי היצירה שלו. זה בעצם יצירה חופשית בחומר נבחר ואני יכולה ללמוד המון על הילדים על האישי שלהם מתוך התבוננות גם באופן שבו הם מציירים בזמן הציור וגם איך שזה נראה אחר כך. כל אחד מבטא את עצמו לחלוטין ואף פעם ללא הנחיות.

לגישתה של ערבה על אף שחומרי היצירה והטכניקה נבחרים על ידי הגננים, הילדים מתבטאים איתם באופן חופשי וללא הנחיות. עם זאת, לגן אלון, להבדיל משאר הגננים העובדים בגישה אנתרופוסופית, יש הסתייגות לגבי בחירת תכנים אישית בעבודות האמנות של הילדים:

מאיפה הילדים מקבלים את התכנים שלהם היום? מהטלוויזיה. הם מקבלים תכנים זולים, שמיועדים לתפוס את תשומת הלב שלהם בדרך הכי זולה, הכי עם אלימות, עם צבעים עזים... ואנחנו אומרים זה יהיה המחנך שלכם. עכשיו תביאו את הביטוי האישי מתוך זה כביכול... אני רוצה שהילד יהיה חוקר ויוזם ואקטיבי. רק מה הוא צריך שאני אספק לו תכנים איכותיים שעליהם הוא יוכל לבסס את המחקר שלו.

אלון טוען כי התכנים של הילדים בתקופתינו אינם איכותיים וערכיים ולכן על אנשי החינוך להביא את התכנים אל העבודה האמנותית. על בסיס תכנים אלו הילדים יבססו את המחקר שלהם בחומרי האמנות. עם זאת, אלון מתאר כי העולם הפנימי של הילד יבוא לידי ביטוי בכל מקרה:

"הוא ממילא יביא את העולם הפנימי שלו. כי הוא יביא את השבלול בדרך שלו, הוא יביא את הפרח בדרך שלו. זה לא רק בגלל המיומנות שלו, אלא גם בגלל מי שהוא"

כל הגננות מן הגן העתידי הדגישו את החשיבות של ביטוי אישי ומרכזיותו כמטרה בעשייה האמנותית בגן. מכאן ניתן לשער שתמה זאת מרכזית בגישה זו. הגננות מאמינות שחשוב לאפשר לילדים לבחור את הנושא, את החומרים ואת הטכניקה של היצירה שלהם. הן גם מאמינות שחשוב לאפשר לילדים לעבוד באופן עצמאי, ללא התערבות או ביקורת של המבוגרים. בגישת החינוך האנתרופוסופי, הביטוי האישי הוא משהו שקורה כתוצאה מהעבודה האמנותית והתהליך האמנותי אך לא כמטרה בפני עצמה. הגננות מאמינות שחשוב לאפשר לילדים לחקור את החומרים והטכניקות השונות, ללא הנחיות או הכוונה ושהביטוי האישי של הילדים יבוא לידי ביטוי בסופו של דבר.

3.1.2 ביטוי ועיבוד רגשי

אמנות היא אמצעי להביע ולעבד רגשות בעזרת שימוש בחומרי יצירה. בגן הילדים מתנסים בחומרים בין היתר במטרה לאפשר להם לבטא את עולמם הרגשי ולעבד את רגשותיהם. כל הגננות שעובדות בגישת הגן העתידי התייחסו לחשיבות של ביטוי רגשי באמצעות אמנות. כך מתארת זאת הגננת כלנית:

כשילדים מגיעים בבוקר לגן הם ניגשים קודם לשולחן הציור ופשוט מוציאים שם את מה שהם מרגישים, מה שקורה איתם, אם עבר עליהם משהו, אם הם שמחים, אם הם עצובים... זה דבר שהוא קודם רגשי אחר כך זה הופך לדברים אחרים אבל זה קודם רגשי. על פי כלנית מטרת העבודה האמנותית היא בראש ובראשונה לאפשר לילדים לבטא רגשות ולעבד אותם. לגישתה של כלנית האמנות היא שפה שבה הילדים מבטאים את הרגשות העולים מתוך החוויות שלהם. הגננת איריס שעובדת בגישת הגן העתידי מתארת כיצד ילדים מתמודדים עם רגשותיהם באמצעות אמנות: "יש ילדים שמבחינתם ההתנסות בחומר היא רק תרפואתית, היא מאפשרת סובלימציה, היא משרה על הילד רוגע". איריס טוענת שעיסוק באומנות מאפשר עיבוד רגשי שעשוי להעניק הזדמנות חשובה לעידון רגשות קשים כגון כעס, עצב, או פחד. לדעתה עיבוד זה עשוי להיות בעל השלכות תרפויטיות, כלומר עיסוק באומנות לא רק יאפשר עיבוד רגעי של חוויות קשות אלא יתמוך בתהליכי איזון רגשי לאורך זמן.

בדומה לגננות הגן העתידי הגננת אלה שעובדת בגישת החינוך האנתרופוסופי רואה באמנות אמצעי חשוב להביע רגשות: "ציור זה משהו שמדבר את עולם הרגש של הילד. ככל שמציירים יותר, זה בריא יותר... כל זמן שאני יכולה לזמן לילד זמן ציור זה מבורך. באמת לעבד את דברים בינו לבין הדברים שקורים בתוך הנפש שלו." על פי אלה ציור הוא כלי אומנותי חשוב שרצוי להרבות בו. הוא מאפשר לילדים לעבד רגשות שמתרחשים בתוך עולמם הפנימי ועל ידי כך תומך בבריאותם.

גננות וגננים שעובדים בגישה האנתרופוסופית התייחסו לעבודה אומנותית של ילדים על פי תאוריית ההתפתחות של שטיינר. הגננת שקמה מסבירה:

בספירה הנפשית אנחנו מתעסקים בדרך כלל סביב השביעון השני, לכן יש לך כל כך הרבה חומר על אמנות בשביעון השני כי העיסוק באמנות בשביעון השני הוא לגמרי פונה לספירה הנפשית והרגשית. לכן הוא מאוד מאוד חי בתוך בית הספר היסודי... אומנות זה משהו שנורא נורא שייך לרגש... העולם שלנו כזה שהילדים כבר גם יחסית מאוד מפותחים

רגשית בשביעון הראשון, ואנחנו מבינים שזה גם איזשהו צורך שצריך לתת לו ביטוי בגיל הזה. אז אנחנו עושים לזה נגיעות.

שקמה מסבירה את התאוריה של שטיינר על פיה עיקר ההתפתחות הרגשית מתרחשת בשביעון השני, בין גיל שבע לארבע עשרה ולכן על פי תפסיתה עיקר העשייה האומנותית צריכה להתרחש בגיל זה. עם זאת שקמה מדגישה, כי בימינו, לעומת תקופתו של שטיינר, ילדים מתפתחים רגשית מוקדם יותר ולכן יש מקום לזמן עבורם הזדמנויות לביטוי רגשי באמצעות אומנות גם בשביעון הראשון. הגננת ערבה שעובדת בגישה האנתרופוסופית מוסיפה: " לאיזה היבטים של הנפש אני רוצה לתת מזון. כי פה אנחנו עוסקים באמנות, אז זה בעצם יותר הפנייה היא אל הנפש מאשר אל הגוף או אל השכל". לגישתה של ערבה העשייה האומנותית איננה רק דרך להביע רגשות אלא מהווה מזון נפשי לילד התורם להתפתחותו. כלומר ערבה מדגישה שכשם שמזון מסייע לילד לגדול כך עשייה אומנותית תורמת לגדילה של עולמו הרגשי של הילד. מדוגמא זו ניתן ללמוד שבעוד שגננות העובדות על פי גישת הגן העתידי שמות דגש על ביטוי רגשי של הילד גננות שעובדות בגישת הגן האנתרופוסופי מדגישות את ההזנה או הטיפול של העולם הרגשי של הילד באמצעות אומנות.

בגנים האנתרופוסופיים מקובל לעבוד בצבעי מים בטכניקה שנקראת "רטוב על רטוב". טכניקה זו מכוונת לטפח את עולמו הרגשי של הילד. כך מתארת זאת שקמה:

לצבעי המים של גתה יש איכות מרפאת... הם לגמרי נוגעים בספירה הנפשית של הילדים... בטכניקה של רטוב על רטוב... החוויה הנפשית הזאת היא משוחררת... היא בלי שליטה במובן מסוים... אני חושבת שיש משהו במימיות... אני צריכה לתת להם התנסות שהחוויה הנפשית שלהם תהיה חוויה נעימה...

שקמה מתארת את טכניקת רטוב על רטוב כטכניקה המאפשרת חוויה רגשית נעימה ותרפויטית הנובעת מאיכויותיה המימיות ושקופות של הצבע ואופן עבודה משוחרר. מדברי שקמה עולה כי טכניקה זו בה הנוזליות של הצבע גורמת לילדים להשתחרר מהצורך ביצירת דימוי מוגדר, מאפשרת חוויה אומנותית משוחררת שאינה מכוונת לתוצאות בה הילדים מתנסים בצבע באופן חופשי ונעים. הגננים האנתרופוסופיים מאמינים שלעבודה אומנותית יש אפקט תרפויטי. הגננת ערבה מתארת זאת כך: "הייתי אומרת שהעבודה שמכניסים אמנות לשביעון הראשון זה כתרפיה. זאת הסיבה... בעיני יש לה השפעה מזינה ומרפאת על הנפש". לדעתה של ערבה עיקר הסיבה לעבודה באומנות בגיל הרך היא כדי לאפשר לילדים עיבוד רגשי וטיפול העולם הפנימי. הגן אלון מתאר את הכוח המרפא של חומרי האמנות והעיסוק בהם: "חלק מהעבודה האומנותית קשורה יותר לכוח המרפא של האמנות, של להיות בכאן ועכשיו ב-being, להיות בנשימה, להיות בחלום, וממש לא במקום היוצר. לחימר יש כוח גם מאוד מאזן. כי יש פה משהו שמאוד מתמסר לילד". אלון טוען כי העשייה האומנותית יכולה להיות כלי מרפא עבור ילדים, מכיוון שהיא מאפשרת להם להיות נוכחים בהווה, בנשימה ובחלום. הוא גם טוען כי החימר הוא חומר בעל כוח מאזן משום שחימר הוא חומר רך ולכן מאפשר לילד לבטא דרכו את עולמו הפנימי.

הגננים משתי הגישות רואים באומנות כלי חשוב להבעה, התמודדות ועיבוד של רגשות באופן בריא ויצירתי, התורם להתפתחות נפשית טובה ותקינה של הילדים תוך מתן דגש על היבטים שונים של הבעה רגשית. כמו כן, בעיקר ההגננים שעובדים בגישה האנתרופוסופית מתארים כי לעשייה האומנותית ולחומרים בהם משתמשים יש כוח מרפא שמאפשר תרפיה לילדים.

3.1.3 פיתוח היצירתיות והדמיון

חשיבה יצירתית היא היכולת לחשוב בצורה חדשה ומקורית, והיא תורמת לבני האדם בדרכים רבות, כגון פתרון בעיות, חדשנות, פתיחות מחשבה והתמודדות עם אתגרים. היא חשובה עבור אנשים בכל גיל ובכל תחומי החיים. היצירתיות מתאפשרת בזכות הדימיון שתורם ליכולת לראות דברים חדשים ומקוריים שאינם קיימים במציאות מזווית חדשה. היצירתיות היא היכולת להוציא את הדמיון אל הפועל, ולבטא אותו בדרכים שונות. על עיסוק באומנות בדרך המאפשרת פיתוח היצירתית מספרת הגננת לילך שעובדת בגישת הגן העתידי:

אני חושבת שזו יכולת חשיבה ומיומנות מאוד חשובה. יצירתיות זה בעצם ליצור משהו חדש מדברים שכבר מכירים. חיבורים חדשים. וזה דבר שצריך לפתח מגיל צעיר. בגלל זה אני מאפשרת לילדים להתנסות ולהכיר את האיכויות השונות של חומרים, טכניקות שונות, ואז גם לשלב ביניהן, ליצור בדרך חדשה ומקורית. הם יכולים לשלב חומרים וטכניקות באותה עבודה. זה מאוד מעשיר את העבודה שלהם יוצאים דברים חדשים יחודיים שהם רק שלהם.

לילך מתארת את חשיבות פיתוח היצירתית שמתאפשרת באמצעות הכרת חומרים וטכניקות ומתן אפשרות לשלב ביניהן בצורה מקורית. לילך מוסיפה כי היצירתיות קשורה ביכולת הדמיון של הילדים:

הדימיון של ילדים בגיל הזה הוא מאוד פעיל ודומיננטי. עדיין אין התחשבות בחוקים או מגבלות של נכון או לא נכון. הכל אפשרי. אני תמיד מתפעלת מהדמיון של הילדים. הם יכולים לדמיון דברים שאף פעם לא הייתי חושבת עליהם. באמצעות הדמיון הם ממציאים דברים מאוד יצירתיים ומקוריים.

מדבריה של לילך ניתן ללמוד על כך שהדמיון של ילדים בגיל הרך הוא עולם שלם של אפשרויות. הוא לא מוגבל על ידי חוקים או מגבלות, והוא מאפשר לילדים לבטא את עצמם בצורה יצירתית ומקורית.

בשונה מגישתן של גננות הגן העתידי בנוגע ליצירתיות בגיל הרך, הגן אלון טוען כי: "שטיינר לא דיבר על אמנות בגיל הרך ועל המקום הזה של היצירה. מבחינתו כל האלמנט היצירתי שייך ליסודי, בכלל לא נוגע לגיל הרך...הגיל הרך בכלל לא קשור, לא הביטוי האישי וגם לא הפיתוח של יצירתיות מבחינת שטיינר". אלון סובר כי על פי גישתו של שטיינר אין מקום בגיל הרך לפיתוח היצירתיות. ואילו הגננת שקמה שעובדת בגישת החינוך האנתרופוסות מתייחסת לנושא הדמיון ומתארת: "יש משהו שמתקשר לזה שאנחנו נמצאים בשביעון הראשון בעולם שבו אנחנו רוצים להשאיר את הדמיון שלהם מאוד מאוד פתוח." שקמה מסבירה כי על פי תורת ההתפתחות של שטיינר בשביעון הראשון, כלומר בגיל הרך המחנכים משתדלים להשאיר את דימיון הילד פתוח. נראה ששקמה מתכוונת כי דמיון פתוח הוא דמיון שאינו נשען על תמונות מוכתבות מראש כגון מדיה דיגיטלית. שקמה סוברת שניתן לטפח דמיון יצירתי על ידי יצירת מרחב בו ילדים יוכלו להתנסות בחומרים ללא תכנית מוכתבת מראש.

הגננות בגישת הגן העתידי סוברות כי פיתוח הדמיון והחשיבה היצירתית היא מיומנות חשובה שיש לפתח בילדים בגיל הרך באמצעות הכרת חומרים וטכניקות שונות, ומתן אפשרות לשלב ביניהן ולעבוד איתם באופן חדש ומקורי. גננות בגישה האנתרופוסופית סבורות כי בשביעון הראשון של הילדות חשוב לשמור על הדמיון פתוח, וכי פעילות אמנותית יכולה לתרום לכך. עם

זאת עלתה הטענה כי על פי הגישה האנתרופוסופית, פיתוח חשיבה יצירתית בילדים הוא בעיקר עניין של גילאי בית הספר.

3.1.4 הזנה וויסות חושי

הילד בגיל הרך נמצא בשלב התפתחותי שבו הוא לומד על העולם שסביבו באמצעות החושים שלו. הילד המוצף בגירויים חושיים מסביבתו לומד את היכולת לווסת אותם. עבודה בחומרי אמנות יכולה לתרום לפיתוח הויסות החושי.

הגננת לילך שעובדת בגישה הגן העתידי מתארת: "מטרה נוספת היא ההתנסות החושית. המגע והעבודה עם החומרים השונים מאוד תורמים לויסות החושי והרגשי. ממש אפשר לראות איך לדוגמה ילדים מאוד תוססים כשהם עובדים לדוגמה עם חימר הם ממש שוקעים לתוך העבודה וממש נרגעים ומווסתים". לילך מדגישה את החשיבות של העבודה בחומרי אמנות עבור ילדים ובעבור ילדים תוססים בפרט. העבודה עם חומרי אמנות יכולה לספק לילדים הזדמנות להירגע ולווסת את החושים שלהם וציינה כי לחימר יש איכות מתאימה לכך. גם הגננת רקפת מציינת את החימר כחומר העוזר לויסות: "אני מאוד מאמינה בעבודה בחומרים למשל בחימר שהוא מאוד עובד על הויסות החושי".

בדומה לגננות הגן העתידי גם הגננת ערבה, שעובדת בחינוך האנתרופוסופי, מאמינה כי לחימר יש איכויות התורמות לויסות חושי ומתארת את הסיבה לצורך בויסות החושי בימינו:

מערכת העצבים של הילדים כל כך מגורה וכל כך מופעלת בצורה כל כך לא מאוזנת. הכל כל כך מסובך ומורכב ומתוחכם וכל כך מפוזר בעולם שלנו היום. אז החימר והבוץ הם גם אוספים, הם גם מחברים והם גם מביאים סוג של שקט למערכת העצבים ופשטות. ילדים צריכים את זה. זה מחזיר אותם, כאילו, הביתה אל מי שהם באמת.

ערבה מתארת את ההצפה החושית של הילדים בימינו וכיצד החימר תורם לויסות החושי. גם הגנן אלון מתייחס להתנסות חושית כמטרת לעשייה האמנותית לפי התורה ההתפתחותית של שטיינר:

המטרה בגיל הרך מנקודת המבט האנתרופוסופית כמו שאני מבין משטיינר היא מפגש עם חושים... התנסות בחומר, שיש שמה הרבה מאוד חושים, זה מה שאני מצאתי ששטיינר דיבר עליו בגיל הרך, שבעצם הילד לומד דרך חושים והעבודה עם חושים. היא מאוד מאזנת, מרפאה, מצמיחה.

אלון מתאר את ההתנסות החושית בחומר כמאזנת, מפתחת ומלמדת וכי על פי שטיינר המטרה של האמנות היא מפגש עם חושים. הגננת אלה שעובדת בגישה החינוך האנתרופוסופי מציינת את החשיבות של חשיפה בתדירות גבוהה לחומרים התורמים לויסות: "המפגש החופשי עם החומרים השונים זה משהו שאנחנו רוצים לזמן לילדים כמה שאפשר בעצם את החומרים שעובדים באמת דרך החושים". אלה גורסת כי על המחנכים לזמן לילדים כמה שיותר התנסויות חושיות עם חומרים.

הגננים בשתי הגישות סוברים כי ההתנסות החושית עם חומרי אמנות יכולה לתרום לפיתוח הויסות החושי בגיל הרך. העבודה עם חומרי אמנות שונים מספקת לילדים הזדמנויות רבות להתנסות חושית, שיכולה לעזור להם ללמוד לווסת את החושים שלהם. התורה ההתפתחותית האנתרופוסופית מדגישה את החשיבות של ההתנסות החושית עבור ילדים בגיל הרך.

3.1.5 חקר והתנסות בחומרים

חומרי האמנות איתם עובדים הילדים בגן מגוונים באופיים, בתכונותיהם ובאיכויותיהם. חקר והתנסות בהם יכול לתרום בדרכים שונות. ההתנסות בחומרים יכולה להיות בשיטת ניסוי וטעייה. כך מתארת הגנת איריס העובדת בגישת הגן העתידי:

אנחנו לא עובדים בטכניקה, קודם כל. אנחנו עובדים בניסוי וטעייה. אם ילד נגיד רוצה לעבוד בעיסה, אז קודם הילד פשוט לוקח את העיסה. הוא מתחיל בניסוי וטעייה. אם אני רואה שיום אחרי יום הוא עובד עם העיסה והוא מחפש לעשות משהו ולא מצליח. אז כן, אני אשאל אותו אתה רוצה לעשות מזה משהו או רק לעבוד עם זה. זו שאלה שעולה הרבה פעמים.

איריס מתארת את אופי העבודה בגנה אשר מאפשר לילדים תחילה להתנסות בחומר ללא הכוונה או עזרה אך גם מוצעת עזרה שתקדם את העבודה. גם הגנת נורית מתארת שהילדים בגנה פועלים בשיטה של ניסוי וטעייה: "יש המון התקדמות והתפתחות בעשייה שלהם. ברגע שאתה פותח ונותן ומאפשר, הילדים מתקדמים ולומדים, תוך כדי הניסוי וטעייה." נורית גורסת כי כאשר אנשי החינוך מאפשרים את ההתנסות בשיטה של ניסוי וטעייה זה תורם להתפתחות והתקדמות של הילדים. הגנן אלון, שעובדת בגישת החינוך האנתרופוסופי, רואה בדומה לגנות הגן העתידי את החשיבות הרבה של ההתנסות בחומרי אמנות:

המטרה היא קודם כל עבודה חופשית והתנסותית. אחד המוטיבים המרכזיים, זה שזה חינוך עצמי. הילד צריך להתנסות ולגעת ולגלות ולא צריך ללמד אותו מה לעשות בחומר. אלא יחקור את זה ויגלה. זה הרבה יותר משמעותי. זה האגידה המרכזית... כמקום שהוא חוקר ומנסה מתנסה בחומר הוא מאוד בהלימה עם החינוך האנתרופוסופי. אלון גורס כי עיסוק אמנותי משמעותי יותר כאשר הילדים מקבלים את החופש לחקור ולגלות את החומרים באופן עצמאי וזאת בתואם למטרה של החינוך האנתרופוסופי "חינוך עצמי". בדומה לאלון גם הגנת ערבה מתארת את אופי ההתנסות:

חשוב שזה חוויה התנסותית חופשית לחלוטין. כי לפעמים הם הרבה יותר אוהבים את מה שמתערבבים להם בצנצנות מאשר את הציור על הדף. אני חושבת שזה מקסים. זה פילאי, זה סקרני, זה חוקר, זה כימיה. יש לזה המון איכויות. ערבה רואה חשיבות רבה בהתנסות החופשית המאפשרת חוויה של פליאה ושל גילויים מפתיעים ומסקרנים. הגנת שקמה שעובדת בגישת החינוך האנתרופוסופי מתארת את החשיבות של ההתנסות החויתית:

כל דבר שאני מכוונת אותו הוא כבר גם ישר מזניק לתוך הראש בעצם לתכנון לארגון, כבר משהו יותר מובנה. לאזורים שהם כבר יותר קוגניטיביים אנחנו ממש רוצים להימנע. אנחנו רוצים שההתנסות תהיה לגמרי חווייתית. האמונה שלנו שמתוך החוויה ומתוך ההתנסות הם לומדים.

מדבריה של שקמה ניתן ללמוד כי מתן הנחיות פונה אל החשיבה של הילד דבר שהגישה האנתרופוסופית רוצה להמנע בגיל זה.

מן הראיונות ניתן ללמוד שהגננים משתי הגישות מדגישים את החשיבות של התנסות חופשית, ללא הכוונה או עזרה מצד המבוגרים. הם מאפשרים לילדים לחקור את החומרים בשיטה של ניסוי וטעייה. הם מאמינים שההתנסות החופשית מאפשרת לילדים לחקור ולגלות את החומרים באופן אישי ומשמעותי יותר.

לסיכום, בפרק זה נסקרו המטרות של עיסוק באמנות בגני ילדים, בהתבסס על ראיונות עם גננות משתי גישות חינוכיות: הגן העתידי והחינוך האנתרופוסופי. ניכר כי לעיסוק באמנות בגן הילדים יש מטרות רבות ומגוונות. המטרות נוגעות לעולם הפנימי, הרגשי והן בפן הפיזי ההתנסותי, הפיזי והחושי של הילדים. שתי הגישות רואות באומנות כלי חשוב לביטוי עצמי של ילדים. הן מאמינות כי האמנות מאפשרת לילדים לעבד ולבטא את הרגשות, המחשבות והחוויות והדימוין שלהם בצורה יצירתית. גננים משתי הגישות מדגישים את החשיבות של מתן הזדמנויות לילדים לבטא את עצמם באמצעות אמנות, ללא שיפוט או ציפיות. הם מדגישים את החשיבות של מתן הזדמנויות לילדים להתנסות ולחקור חומרים אמנותיים באמצעות ניסוי וטעייה וללא הנחיה. הם מאמינים כי האמנות מאפשרת לילדים לחקור את העולם באמצעות החושים שלהם וכי הפעילות האמנותית מאפשרת לילדים לחוות את העולם בצורה חווייתית. העשייה האמנותית גם תורמת לויסות ההצפה החושית שיש בימינו. השוני בין הגישות הוא שגננות הגן העתידי שמו דגש על ביטוי אישי באמצעות בחירה חופשית בחופשית של תוכן היצירה, הטכניקה והחומרים, ובזמן שבו יוצרים ואילו גנני הגן האנתרופוסופי שמו דגש רק על ביטוי הדמיון ותוכן היצירה. נראה שההבדל בין הגישות נעוץ בתפיסה של המושגים חשיבה יצירתית לעומת דמיון. גננות הגן העתידי מתיחסות ליצירתיות במובן של מיומנות חשיבה שיש לפתח ואילו גנני הגן האנתרופוסופי מתיחסים לאופן הביטוי היצירתי של עולם הדמיון ושל חיבור לתודעה החלומית.

3.2 היבטים מעשיים של חינוך לאומנות

בפרק זה נסקור את ההיבטים המעשיים של חינוך לאומנות בגני ילדים אליהם התייחסו הגננות אשר עובדות בגישת הגן העתידי וגננים וגננות אשר עובדים בגישה האנתרופוסופית. נסקור את תדירות העיסוק באמנות והריתמוס שלה, מספר הפעילויות האמנות הנעשות בזמן נתון וכיצד הפעילות האמנותית מותאמת לגיל הילדים. עוד נסקור את החומרים איתם עובדים, סביבת העבודה, אופי ההעבודה: דפרנציאלית, תהליכית או מכוונת תוצר. במהלך הפרק נבחן את הדומה והשונה בין שתי הגישות.

3.2.1 מימד הזמן בחינוך לאומנות

זמן הוא היבט של המציאות בו אירועים מתרחשים. זהו ממד שבו הדברים משתנים ומשפיעים זה על זה. הזמן בחינוך לאמנות מתבטא בתדירות, בדפוס של הריתמוס והעיתוי של העשייה האמנותית ברצף הזמן. לדוגמה התדירות של יצירה אומנותית בחימר עשויה להיות יום אחד בשבוע לזמן מוקצב או לחילופין כל יום ולאורך כל שעות הפעילות.

3.2.2.1 תדירות וריתמוס

בגנים רבים, האמנות היא חלק אינטגרלי מסדר היום. היא מתקיימת בתדירות משתנה בהתאם לתפיסה החינוכית של הגננת. הגננת כלנית אשר עובדת בגישת הגן העתידי מתארת את תדירות העשייה האמנותית בגנה: "אנחנו עובדים בחומרים באופן יומיומי. יש חומרים שאנו עובדים איתם קבוע מידי יום, כל יום לאורך כל השנה". רוב הגננות העובדות בגישת הגן העתידי מתארות כי העשייה האמנותית מתאפשרת בחלק נכבד משעות היום כפי שמתארת הגננת רקפת: "אצלי בגן העבודה בחומרים יכולה להיות כל היום... מתי שילדים רוצים הם יכולים להתחיל לעבוד. העשייה האמנותית היא חלק מאוד נכבד מהיום בגלל שאני חושבת שילדים זקוקים לזה ויש ילדים שזקוקים לזה בבוקר ויש ילדים שזקוקים לזה אחר כך".

בדומה לרקפת ההגננת איריס מתאימה את שעות הפעילות האמנותית לצרכים של הילדים,

כפי שהיא מתארת:

השעה של המפגש שלנו מאוד דינאמית. אם אני רואה שיש בקשה להמשיך וכולם עובדים ומשחקים אז אני לא מפריעה. אני פשוט לא עושה מפגש... אם אני רואה שיש יותר אי שקט וצריך קצת לאסוף, קצת לסדר וקצת להתחיל עוד פעם מההתחלה אז אני אפסיק אותם. כל יום הוא מאוד דינאמי אצלנו, אין יום שהוא דומה ליום אחר. לגישה של איריס סדר היום צריך להיות דינאמי. יש לגלות גמישות ולאפשר שינויים בסדר היום לפי הצורך. גישה זו מאפשרת לילדים להמשיך בתהליך היצירה מבלי להפריע להם ובכך לתרום להתפתחותו של הילד.

תרומה ללמידה ולהתפתחות היצירתית של הילדים נובעת גם מהחזרתיות בעשייה על פי דבריה של הגננת נורית: "החזרתיות וההתנסות החוזרת והיומיומית נותנת לילדים ביטחון.. נותנת להם שליטה טובה בחומר... ההתנסות החוזרת הזו תורמת ללמידה העצמית ולתחושת המסוגלות. הילד לומד ומקבל ביטחון בעשייה שלו". ניתן ללמוד מדבריה של נורית כי ההתנסות החוזרת והיומיומית של הילדים בגנה תורמת ללמידה ולשיפור השליטה בטכניקה ומעצם כך תורמת לילדים לתחושת ביטחון ולתחושת המסוגלות.

לעומת הגנים הפועלים בגישה הגן העתידי אשר התדירות של העשייה האמנותית גבוה ונובעת מתוך הצרכים של הילדים, בגנים האנתרופוסופיים התדירות מושפעת מסיבות אחרות אותן מתאר הגן ארז:

באנתרופוסופיה מדברים הרבה על הקשר של האדם עם הקוסמוס. יש את החלוקה לפי גרמי השמיים... עובדים לפי הריתמוס הזה, השבועי, דבר אחד. דבר שני זה שהמלאכות שאנחנו עושים הן צריכות להיות גם קשורות לכל המחזוריות של השנה. יש קשר בדרך כלל למה שקורה בחוץ, בטבע, בעולם, לעונתיות, לחג וכו.

לפי דבריו של ארז התדירות של הפעילות האמנותית צריכה להיות מותאמת ללוח זמנים רתמי, שבועי ושנתי המתחשב במחזוריות של הטבע והקוסמוס לפי תורתו של שטיינר. גם הגננת שקמה מרחיבה בדבריה את הריתמיות בעשייה האמנותית: "אנחנו עובדים באופן מאוד רתמי בגן. ביום ראשון עובדים בציור בגירים. יום שני בצבעי מים, יום שלישי חימר. יום רביעי זה יום שאנחנו תופרים או סורגים. ביום חמישי זה טיול ויום שישי אנחנו אופים את החלות". על פי שקמה לכל יום מוקדשת פעילות אחת קבועה שחוזרת על עצמה מידי שבוע. שקמה מסבירה את ההגיון בכך: "כשהתדירות היא פעם בשבוע הילדים מגלים את הדברים כל פעם מחדש. לא אינטנסיביות ולא ריבוי מדברים אליי כי יש בזה משהו שמרחיק אותנו מהעומק... המיעוט של הדבר הזה מאפשר למידה הרבה יותר עמוקה. שילד רץ מדבר לדבר אין הפנמה". לגישה של שקמה התדירות של כל סוג של פעילות אמנותית אשר מתקיימת פעם בשבוע ביום קבוע מאפשרת לילד לפתח את כישוריו בצורה עמוקה ומשמעותית יותר ומאפשרת הפנמה של החוויה.

מלבד ריתמוס שבועי ושנתי הגננת שקמה מתארת ריתמוס יומי:

יש את המקום הזה של הריתמוס שאנחנו מייצרים סביבם כל הזמן שהוא שם לתת להם את גבולות הנוחות שלהם. יותר מתייחס לחוש החיים, well being שלהם לזה שהם יהיו בנוחות, נגיד אם אני מייצרת ריתמוס שיש בו זמן חופשי, זמן עבודה ליד שולחן, זמן אוכל, זמן חצר זה בשביל שבתוך הבלוקים האלה יהיה להם המון אוויר. הם לא יצטרכו לחשוב... זה הדברים שאני חיה איתם עכשיו ובתוך זה החוויה שלי צריכה להיות.

לשיטתה של שקמה, יש בגן ריתמוס נושם בו יש סדר יום קבוע לכל פעילות בגן המאזנת בין חוץ לפנים ובכך תורמת לתחושת הרווחה והביטחון של הילדים ופותרת אותם מחשש מפני האי ידיעה.

התדירות של העשייה האמנותית בגנים רבים משתנה בהתאם לתפיסה החינוכית. גנים הפועלים לפי גישת הגן העתידי מאמינים בחשיבות של התנסות חופשית ומתמשכת באמנות, ולכן העשייה האמנותית מתקיימת באופן יומיומי וחזרתי. גנים האנתרופוסופיים מאמינים בחשיבות של התמקדות והעמקה באמנות, ולכן כל סוג של טכניקה אמנותית מתקיימת פעם בשבוע ביום קבוע. שתי הגישות רואה חשיבות של תדירות קבועה של עיסוק באמנות.

3.2.2.2 ריבוי פעילויות בו זמנית

בסדר היום בגן משובצים מגוון פעילויות שונות וביניהן פעילויות האמנות. כמות הפעילויות האמנותיות אשר נעשות בגן בכל זמן נתון מושפעת מהגישה החינוכית של הגן. הגננת כלנית אשר פועלת על פי גישת הגן העתידי מתארת:

מאחר ומאוד חשוב לי שתהיה לילדים בחירה חופשית והם יוכלו לבחור את מה שהכי מתאים להם לעשות, אני מציעה ומאפשרת להם לעבוד בו זמנית במגוון מאוד גדול של פעילויות אמנותיות. זה גם תורם לאוירה האמנותית בגן וגם נותן לילדים תחושה של עצמאות, זה מעורר את הסקרנות ומעודד אותם לחקור ולהתנסות ולבטא את עצמם באופן יצירתי.

כלנית סוברת שריבוי פעילויות אמנותיות בו זמנית בגן הילדים מאפשר לילדים בחירה חופשית, מעודד את הסקרנות שלהם ומעורר את תחושת העצמאות שלהם. היא מסבירה שזה תורם לאוירה האמנותית בגן, ומאפשר לילדים לבטא את עצמם באופן יצירתי.

הגננת לילך מתארת כיצד מתנהל פרק הזמן בו מתקיימות הפעילויות הרבות: "במקביל נפתחים כל המרכזים של הגן ושולחן אוכל, זה מאפשר רצף של כמה שעות טובות שהילדים יכולים לפעול בלי הפסקות ומעברים. לילדים יש אפשרויות רבות לבחירה והם יכולים לעבור מפעילות אחת לשנייה באופן חופשי...יש להם הרבה תעסוקה ועניין". לגישתה של לילך ריבוי הפעילויות ומתן האפשרות לעבור מפעילות לפעילות באופן חופשי יוצר רצף זמן שבו הילדים מאוד פעילים, עסוקים ומלאי עניין. גם הגננת איריס מתארת עשייה מרובה בה הילדים מאוד עסוקים בעשייה אמנותית: "יש אצלנו משפט חכם כזה "ילדים עסוקים לא מעסיקים". ראיתי שככל שהילדים יותר עסוקים הם פחות מעסיקים את הצוות, בבעיות משמעת, במריבות. ראיתי שעבודה בהרבה מאוד סוגים של חומרים מעסיקים אותם. כשהם בתוך העשייה הם שקועים ביצירה ולא רבים ומשתוללים". לטענת איריס ריבוי הפעילויות גורם לילדים להיות עסוקים דבר שתורם לאקלים הגן ומונע בעיות משמעת ואלימות.

בניגוד לאופן העבודה בגני הגן העתידי בו מתקיימים פעילויות האמנותיות רבות בו זמנית, בגן האנתרופוסופי יש מיעוט פעילויות אמנותיות בכל זמן נתון. כך מתאר הגנן ארז: "אנחנו בדרך כלל פותחים מוקד אחד ביום מקסימום שניים. ובמקום שבגנים אחרים שנגיד הגננת היא כזה, מפקחת על כל המוקדים מעל, אז אצלנו בכל מוקד, חייב שיהיה מבוגר". לגישתו של ארז יש לקיים פעילות אמנותית אחת או שתיים. על פי הגישה האנתרופוסופית יש צורך בליווי של הפעילות על ידי איש צוות ומאחר ואין מספיק אנשי צוות שיוכלו לשבת בשולחן של פעילות אמנותית לא ניתן לקיים יותר מפעילות אחת או שתיים בו זמנית. חיסרון נוסף בריבוי פעילויות בו זמנית מציין אלון:

המקום הזה שבו ניתן אינסוף גירויים הוא לא יוצר מרחב בטוח להתנסות אמנותית. יוצר מרחב שהוא של המון ורואים שדברים נורא קטנים, נורא שטחיים. שילד רץ מיד אל הדבר הבא, של הפומו של Fear of Missing Out, כאילו עוד לא עשיתי את זה ועוד לא עשיתי את זה".

אלון טוען שריבוי פעילויות אמנותיות בו זמנית בגן הילדים אינו מאפשר לילדים להתנסות אמנותית איכותית ומעמיקה. הוא מסביר שהילדים נחשפים ללא הרף לגירויים חדשים, מה שגורם להם להרגיש מוצפים ומוסחים ואינם מסוגלים להתרכז בפעילות אחת. כתוצאה מכך, עבודותיהם של הילדים שטחיות ולא מורכבות. על כך מוסיפה הגננת אלה: "אנחנו חיים בעידן שממציא הכל מאוד מהר. אין דחיית סיפוקים. הילדים כל כך חשופים לכל הריצוד הזה של הטלוויזיה והמסכים, זה הופך להיות תדר נפשי. ילדים כל הזמן צריכים לעבור מדבר לדבר, לא שוקעים, אין מספיק עבודת עומק". אלה טוענת כי הילדים בתקופתנו, בהשפעת המסכים, מתקשים להיות בנוכחות בעשייה האמנותית וכפי שמזפזפים בטלוויזיה הם קופצים מדבר לדבר. אלה מוסיפה כי תדר נפשי זה גורם לכך ש: "הם לא בכאן ועכשיו, הם כל הזמן מחפשים את הדבר הבא. אז חלק מהעבודה שלנו זה גם לנסות בעשייה שלנו בגנים בשביעון הראשון, לעזור לילדים להיות בכאן ועכשיו. אלה מסבירה כי תפקידו של החינוך האנתרופוסופי לגרום לכך שהילד ישקע בפעילות ויהיה בכאן ועכשיו. כאשר הילד לא צריך להיות עסוק בבחירה וריצה מדבר לדבר, בגן האנתרופוסופי מתמקדים בפעילות אמנותית אחת כפי שאלון מתאר: "תן לילד יום אחד להתנסות בחימר כמו שצריך עם ציפייה לזה, עם מבוגר שמלווה את הדבר הזה, שהוא מעמיק בחומר הזה ואחרי זה יום למחרת שיעמיק בצבעי מים, מתנסה בזה לעומק". אלון מציע לאפשר לילד להתמקד בפעילות אחת בכל יום. לדעתו התמקדות זו תיצור ציפייה ותתרום לעשייה משמעותית ועמוקה יותר. הגננת שקמה מסכמת זאת באמירה הידועה: "תפשת מרובה לא תפשת".

הגננות הפועלות בגישת הגן העתידי מאמינות שריבוי פעילויות אמנותיות בגן ילדים תורמת להתפתחות הילדים במגוון רחב של תחומים, כולל בחירה חופשית, סקרנות, יצירתיות, אקלים גן טוב יותר ומניעת בעיות משמעת ואלומות. הן טוענות שכך הילדים יכולים לבטא את עצמם באופן יצירתי ולהתנסות בחומרים שונים. לעומת זאת הגננים הפועלים לפי גישת החינוך האנתרופוסופי מאמינים שחשוב לתת לילדים הזדמנות להתנסות אמנותית איכותית ומעמיקה. לכן, הם מעדיפים לקיים פעילות אמנותית אחת או שתיים בכל זמן נתון, בליווי צמוד של איש צוות. גננים אלה טוענים שריבוי פעילויות אמנותיות בו זמנית בגן הילדים אינו מאפשר לילדים להתנסות אמנותית איכותית ומעמיקה. הם מסבירים שהילדים נחשפים ללא הרף לגירויים חדשים, דבר שגורם להם להרגיש מוצפים ומוסחים ואינם מסוגלים להתרכז בפעילות אחת. כתוצאה מכך, הילדים לא מפתחים כישורים אמנותיים משמעותיים, ועבודותיהם שטחיות ולא מורכבות. שתי הגישות מציעות יתרונות וחסרונות משלהם. גישת הגן העתידי נותנת דגש על בחירה חופשית ויצירתיות ואילו גישת החינוך האנתרופוסופי נותנת דגש על איכות והעמקה.

3.2.2.3 עת לכל דבר

ביטוי אישי ופיתוח היצירתיות הם מטרות עיקריות בחינוך בגישת הגן העתידי אשר דורשות מיומנויות חשיבה ותהליכים קוגניטיביים. בגישה האנתרופוסופית תהליכים אלו אינם מתאימים התפתחותית לתקופת השביעון הראשון כפי שמתאר הגנן אלון:

מה זה חינוך אנתרופוסופי, שיש עת לכל דבר.. יש עת לביטוי אישי, יש עת לרגש... וכשאתה מערבב את היוצרות דבר יוצא מהקשרו... האדם צריך להתנסות בביטוי אישי ולהיות היוצר והשאלה היא האם זה הזמן בגיל הרך לעשות את זה. האם בגיל הרך צריך ללמד אותו להיות חושב ואינטליגינטי או יותר בחוויה של פליאה של קסם?

לגישתו של אלון בחינוך האנתרופוסופי יש עת לכל דבר בהתאם לשלב ההתפתחותי בו הילד נמצא ובכל גיל מפתחים את המיומנויות המתאימות לו. בשביעון הראשון זה לא עת לחשיבה אינטלקטואלית, חשיבה יצירתית או ביטוי אישי אלא זה הזמן להיות בפליאה והקסמות.

על ההתחשבות בשלבי ההתפתחות מרחיב ומתאר הגנן ארז :

חינוך וולדורף נותן מזור ומענה לכל שלב התפתחותי. אנחנו כרגע לא מחפשים שהילד יהיה האומן החופשי שימציא את היצירות. כרגע מה שאני רוצה זה להקנות לילד הרגלים נכונים, עבודה, אמצעים, לחשוף אותו לחומרים. אנחנו לא רוצים עכשיו לקטוף את הפירות. אנחנו נקטוף את הפירות בהמשך.

לגישתו של ארז החינוך האנתרופוסופי מתייחס לשלבי ההתפתחות של הילד ונותן מענה לצרכים הייחודיים בכל שלב. ארז טוען כי בשביעון הראשון אין לצפות מהילדים ליצור יצירה אמנותית אשר שקולה לקטיפת הפירות אלא זהו זמן להשקיע ביסודות כגון הקניית כלים והרגלים. יש לתת זמן להתפתחות הטבעית המאפשרת לכל דבר להתפתח בזמן ובקצב שלו. גם הגננת שקמה מתארת את התפיסה התפתחותית האנתרופוסופית שמדגישה את ההדרגתיות וכל דבר בזמנו: "חלק מתפיסת העולם שלנו זה ההתפתחות של הילד היא הדרגתית, והיא קורת מתוכה. כל מה שאנחנו צריכים לתת לילד זה את המרחב המתאים להתפתחות שלו אז הדברים יקרו מעצמם". לדבריה של שקמה ההתפתחות מתאפשרת כאשר נותנים את הזמן והמרחב המתאים. כפי שמתארת גם הגננת ערבה :
פה לא מכוונים את קצב התפתחות אלא להפך. אחת המטרות זה לאפשר קצב התפתחות טבעי. אפשר רק להזין ולתת מענה מותאם התפתחותית. זה יעשה את שלו. לא עוצרים. לא מזרזים. ולא מעכבים... אלא לתת את המזון הטבעי לזמן הזה. כמו חלב אם. המזון האמנותי המתאים לשלב ההתפתחותי.

לטענתה של ערבה אין לזרז את ההתפתחות אלא לאפשר את הקצב הטבעי. יש להזין ולתת מענה מותאם לכל שלב וההתפתחות תקרה מעצמה באופן הנכון לילד.

על פי החינוך האנתרופוסופי המתבסס על תורת ההתפתחות של שטיינר יש עת לכל דבר. על פי גישה זו אין להאיץ תהליכים ויש לאפשר לילד להתפתח בקצב הטבעי שלו. פעילות הדורשת חשיבה קוגניטיבית, כגון חשיבה יצירתית, אינה מותאמת לשלב ההתפתחותי של הגיל הרך ולכן יש לתת מענה מתאים לשלב התפתחותי זה כגון עיסוק בפן הפיזי והחושי של העיסוק האמנותי. גננת הגן העתידי לא התייחסו להיבט ההתפתחותי זה בדבריהן.

3.2.2 חומרי היצירה

באמנות כמו באמנות אין דבר כזה שאין דבר כזה לכן באמנות כל חומר יכול לשמש ליצירה. החומרים יכולים להיות סינטטיים או טבעיים, קנויים או בשימוש חוזר השימוש בהם נעשה בהתאם לגישה החינוכית של אנשי החינוך.

3.2.2.1 מגוון החומרים

מגוון ההיצע ואופי החומרים והאביזרים המוגשים לילדים משפיע על החקר וההתנסות של הילדים בעבודתם האמנותית. כל גננות הגן העתידי מתארות מגוון גדול של חומרים וטכניקות המוצעים לילדים לעבוד איתם כפי שמתארת הגננת לילך :

יש שולחן של צבע רטוב שיכולים להיות בו צבעי מים, צבעי טמפרה, אפילו צבעים שעושים מתבלינים, טושטושים, גואש עם מגוון של אביזרים כמו מכחולים, צמרוני אוזניים, חותמות, ספוגים. ובנוסף יש כן-ציר. יש שולחן עם חומר פיסולי שיכולים להיות בו חימר, בצק, פלסטלינה, עיסת נייר. יש שולחן גזירות וחיבורים שיש בו מספריים,

שדכנים, מחוררים ונייר דבק, עיתונים ומגזינים. יש שולחן של גרוטאות שיכולים להיות בו אריזות מקרטון ומפלסטיק... בעמדת חומרים יש ארגזי פלסטיק עם כל מיני חומרים ממויינים. מצעים שונים, מקלות עץ כמו גפרורים, מקלות ארטיק, מקלות רופא, גזרי נייר צבעוני בצורות שונות, שאריות בדים, חוטים שונים של צמר וטריקו, פקקים, חומרים מהטבע.

לגישה של לילך יש להגיש לילדים מגוון גדול של כלי עבודה וחומרים מסוגים שונים. חומרים טבעיים ומלאכותיים, קנויים או שהובאו על ידי הילדים לשימוש בטכניקות שונות. היא מציינת: "אני מעדיפה כמה שיותר שיהיו חומרים של מיחזור". לילך מוסיפה כי: "יש דברים קבועים אבל בחגים ובעונות אנחנו מחדשים ומרעננים עם דברים שמתאימים לנושא".

הגננת נורית מתארת את חשיבות מגוון החומרים: "יש עמדת חומרים עשירה, שלילדים תהיה את הבחירה. יש מבחר של חומרים, בנק שלם של חומרים, שאליהם הם חשופים. למרקמים, לסוגי חומרים, כל אלה חשופים להם ונגישים במהלך כל השנה יש כל פעם גם חשיפה לעבודה עם חומרים חדשים". נורית מדגישה את החשיבות של מתן אפשרות לילדים לבחור מתוך מגוון גדול של חומרים עם תכונות שונות. היא עושה זאת על ידי הצבת עמדה נגישה עשירה בחומרים, כולל חומרים חדשים ומעוררי השראה לצד חומרים קבועים. נורית מסבירה מדוע יש צורך במגוון חומרים: "דרך החשיפה למבחר גדול של חומרים הילד לומד את התכונות של החומרים. אם זה חומר קשה, אם זה חומר רך, אם זה אטום, אם החומר רטוב וכל המושגים האלה, דרך הכרות והפעילות שלו עם החומרים". לגישה של נורית מגוון החומרים מאפשר למידה והכרות עם מגוון תכונות חומרים דבר שיאפשר לילדים מגוון גדול יותר של אפשרויות יצירה תוך כדי פיתוח מיומנויות חקר וחשיבה.

בניגוד לגישתן של גננות הגן העתידי, גנני החינוך האנתרופוסופי מציינים כי בגנים האנתרופוסופיים מבחר החומרים מצומצם באופן מכוון. כך מתארת הגננת ערבה: "בחירת החומר ספציפית ובתוך הבחירה המצומצמת יש המון חופש יצירה. זה הקו, זה מטרה, אני יכולה להגיד שזה מטרה. זו כוונה מוצהרת." לגישה של ערבה הצמצום בבחירת החומרים הוא המטרה. ובתוך היצירה בחומר הספציפי יש מרחב ליצירה חופשית. את הסיבות לבחירה המצומצמת של חומרים לעשייה האמנותית מתארת הגננת שקמה:

כשאתה נותן יותר מדי אפשרויות אתה לוקח את זה על חשבון העומק. הצמצום של הדברים מכריח אותך להתנסות בצורה יותר עמוקה בדבר עצמו. בסוף הגשת אינסוף של חומרים היא לא כזאת רלוונטית. אז יש כיוור ויש ציור ויש את הצבעי המים וזהו. זה האב טיפוס... יש יותר עניין להתנסות בזה כשזה לא כל הזמן זמין.

שקמה רואה את חשיבות העומק על פני ההיצע. היא מאמינה שחשוב לאפשר לילדים להתנסות בצורה עמוקה בחומרים מסוימים המהווים אב טיפוס, ולא להציע להם אינסוף אפשרויות היוצר זילות. היא רואה גם חשיבות בהדרגתיות וכי חשוב להרחיב את עולמם של הילדים בהדרגה, ולא להציע להם הכל בבת אחת ולהציף אותם.

גננות הגן העתידי מאמינות כי מגוון רחב של חומרים בפעילות האמנותית בגני ילדים חשוב כדי לאפשר לילדים להתנסות בדרכים שונות של ביטוי עצמי יצירתי. הן טוענות כי מגוון החומרים מאפשר לילדים לבחור בחומרים המתאימים להם ולתחומי העניין שלהם, ולפתח את הדמיון והיצירתיות שלהם. מנגד, גנני הגן האנתרופוסופי מאמינים כי מגוון מצומצם של חומרים בפעילות האמנותית חשוב כדי לאפשר לילדים להתנסות בצורה עמוקה בחומר מסוים, ולפתח את היכולות

שלהם בעבודה עם החומר. הם טוענים כי מגוון החומרים יכול לבלבל את הילדים, ולהוביל לחוסר התמקדות.

3.2.2.2 איכות חומרי היצירה

גננות הגן העתידי משתמשות בגן במגוון רחב מאוד של חומרים בעלי תכונות ואיכויות שונות. גם חומרים מעובדים וסינטטיים וגם בחומרים טבעיים וגולמיים. בניגוד להן הגננים בגנים האנתרופוסופיים מתארים שימוש בחומרים מאוד ספציפיים. הגננת ערבה מסבירה: "בחירת החומרים היא קריטית. החשיבה על האיכויות המרפאות שלהם והמזינות שלהם". ערבה טוענת כי בחירת החומרים היא קריטית מאחר והחומרים בעלי איכויות מרפאות ומזינות. הגננים מהגישה האנתרופוסופית מדגישים כי החומרים צריכים להיות חומרים טבעיים, גולמיים וחמים. כך מתאר זאת הגן אלון: "אפשר להגיד שבעצם כל החומרים שאנחנו רוצים להביא לילדים זה חומרים אמיתיים וחמים. החומרים יהיו בעיקר קודם כל דומים לדברים שבטבע". אלון גורס כי יש להגיש לילדים חומרים אמיתיים שהם חומרים טבעיים וגולמיים. כמה שיותר קרובים למצבם בטבע ולא מעובדים. אלון מוסיף: " החומרים חמים...עץ שיש בו משהו חם. חם במגע שלו...ילדים זקוקים לחום כמו שאפרוח זקוק לחום של התרנגולת שדוגרת על הביצים ואנחנו מעדיפים לעבוד עם חומרים חמים. לטענתו של אלון ילדים זקוקים בשלב התפתחותי זה לחום ולמגע עם חומרים בעלי איכות חמה כמו עץ. הגננת ערבה מסבירה את קריטריונים בבחירת החומרים עבור העשייה האמנותית של הילדים:

איזה חומרים אני רוצה שהוא יבוא איתם במגע. גם מבחינת החוויה של חוש המגע, גם מבחינת חוויה של הנשימה של העור והחומר שמחלחל פנימה. אז נגיד מהשעווה זה החום, השומניות שהגוף סופג והאיכות הזאת של הדבורים שנספגת דרך העור. אני הרבה עובדת באדמה, בבוץ. זה הכוחות של אמא האדמה. להתחבר לכוחות האלה יחד עם המים... מבחינת התמיכה של הילד להרגיש בבית בגוף שלו ולהיות שקט בתוך עצמו. ערבה טוענת כי צריך לקחת בחשבון את החוויה החושית של הילד כאשר בוחרים את החומרים איתם הילד בא במגע בפעילות אמנותית. הן מבחינת חוש המגע והתחושה בעור והן מבחינת טיב ואיכויות החומר היכול להספג אל הגוף. כל אלה תומכים בתחושה הטובה של הילד בגופו. הגננת אלה מוסיפה בנושא חשיבות בחירת החומרים:

יש חשיבות לשימוש בחומרים שהם חומרים טבעיים, שהם יש להם ריח, יש להם חום. זה מתחבר למקום של הנושא של החושים לעומת החומרים הסינתטיים... אנחנו רוצים לזמן לילדים כמה שאפשר את החומרים שעובדים באמת דרך החושים, להבדיל מחומרים שקיימים בגנים רגילים, שהם מאוד אטרקטיביים לעין, אבל הם כביכול "לא אמיתיים", לא במגע, לא בריח.

אלה מדגישה את חשיבות השימוש בחומרים טבעיים אמיתיים בעלי ריח וחום שתומכים בחושי הילד לעומת החומרים הסינטטיים האטרקטיביים במראה אך חסרי איכויות אלו. בהקשר לכך, הגננת שקמה מוסיפה לגבי שימוש בחומרים ממוחזרים: "אנחנו רוצים לתת להם את החומרים הגולמיים. יש משהו בדברים שהם ממוחזרים שהם כבר לא בגולמיות שלהם". שקמה מסבירה כי שימוש חוזר בחומרים אינו מתאים כחומר ליצירה בגנים האנתרופוסופיים כי הוא אינו חומר גולמי. זאת בשונה מגננות הגן העתידי שמרבות להשתמש בחומרים אלו.

3.4.2.3 חומרי יצירה מרכזיים

הגננים והגננות בשתי הגישות תיארו בדבריהם שלושה סוגי חומרים מאוד דומים מעין "אב טיפוס" איתם הם עובדים בקביעות: החימר, גירי שעווה וצבע לח: גואש או צבעי מים איתם מציירים לרוב במכחולים. חימר הוא חומר גלם טבעי עשוי מחרסית, חול ומים. הוא רך וקל לעיצוב. החמר מאפשר התנסויות חושיות ומוטוריות ודרך להבעה רגשית וביטוי אישי של הילדים. כל הגננות מגישת הגן העתידי ציינו כי הילדים עובדים בגנם בחימר. הגננת רקפת אשר עובדת בגישת הגן העתידי מתארת:

למה חמר? זה קודם כל משהו שהוא בסיסי, זה אדמה, זה במיוחד לצעירים מאוד טוב, במיוחד לילדים שנגמלים כי זה מזכיר להם את הצרכים שלהם. זה נקרא תיעול רגשות. הם לא יכולים לגעת בצרכים שלהם אבל בחימר הם יכולים לעשות בו מה שבא להם. זה גם מווסת כעסים. בחימר הילד עובד רק עם הידיים שלו. זה הכלי שלו. הילדים היו יושבים שעות אצלי עם החימר, שעות.

בדומה לגננות הגן העתידי כל הגננים שעובדים בגישת החינוך האנתרופוסופי שיתפו כי הם עובדים עם חימר בגנם. כולם תיארו את איכויות החומר כפי שמתאר הגן אלון שעובד בגישת החינוך האנתרופוסופי:

לחימר יש צורה מאוד ברורה, להבדיל מבצק רך, המקום היותר קצת מתנגד שנותן לזה חווית גבול, שמאוד חסר היום לילדים. יש אסכולה אחת שאומרת שלא לעבוד עם חימר בשביעון הראשון בכלל. מהסיבה שבולדורף רוצים לחמם את הילדים והחימר הוא מקרר, אין לו איכות חמה. יש אסכולה שאומרת דווקא כן להביא חימר. שחימר, זה אדמה, אמא אדמה. גם נהוג המון בבגנים אנתרופוסופיים לעבוד עם בוץ בחצר ושזה תכונות מאוד דומות.

אלון טוען שהחימר מספק לילדים גבול, חוויה שהיא חיונית להתפתחותם. הוא גם מכיר בכך שהגישה האנתרופוסופית גורסת שלא להשתמש בחומרים קרים כמו חימר בשלבים הראשונים של ההתפתחות, אך הוא מאמין שהיתרונות החימר עולים על חיסרון זה. הגננת ערבה מתארת מדוע חשוב לעבוד בחימר בגן:

כוחות הריפוי שלו, בחיבור שהוא עושה, בקרקוע, בחיבור לאדמה, בקשר לאדמה, הוא יותר משמעותי מאשר העניין של הקור...ילדים היום צריכים חימר יותר מהרבה מדברים אחרים. מערכת העצבים שלהם כל כך מגורה וכל כך מופעלת בצורה כל כך לא מאוזנת. וזה ממש נותן מענה מאזן למערכת העצבים.

ערבה מסכימה עם אלון בנוגע לחשיבות החימר. היא מאמינה שהחימר יכול לסייע לילדים לפתח תחושת ביטחון ויציבות שבחיבור לאדמה, וכן לתמוך בויסות ואיזון של מערכת העצבים. גירי צבע יבש משעווה הם אחד החומרים האמנותיים הנפוצים ביותר בגנים. הם זמינים במגוון צבעים, קלים לשימוש ומהנים לעבודה איתם. כל הגננות מגישת הגן העתידי ציינו כי הילדים עובדים בגנם בגירי שעווה. רקפת גננת העובדת בגישת הגן העתידי מתארת:

שולחן ציור פתוח כבר בשבע וחצי בבוקר עד ארבע שהם הולכים הביתה. שולחן הציור הוא הכי הכי בסיסי בעבודה בחומרים. כמובן בגירי שעווה כי הם צריכים יותר להפעיל כוח, להפעיל ולחזק את כף היד. בגיר שמן או טוש אתה ישר רואה את הקו. בגירי שעווה אתה צריך להתאמץ וזה טוב.

רקפת מתארת כי ציור בגירי שעווה מתאפשר לילדים לאורך כל שעות היום בגן. היא מציינת גם את החשיבות הציור לחיזוק המוטוריקה העדינה. כל גננות הגן העתידי תארו כי שולחן הציור עם גירי שעווה מאוד זמין לילדים באופן יומיומי החל מפתחת הגן לאורך שעות רבות.

בדומה לגננות הגן העתידי גם הגננים אשר עובדים בגישה האנתרופוסופית ציינו את העבודה בגירים כבסיסית ונפוצה בכל הגנים האנתרופוסופיים. בשונה מהגנים הקונבנציונליים בהם מגישים צבעי שעווה סנטטים בצורת גליליים מאורכים, בגנים האנתרופוסופיים מגישים גירי שעווה משעווה טבעית ובצורה של בלוקים מלבניים, עבים וקצרים. הגננת שקמה שעובדת בגישת החינוך האנתרופוסופי מסבירה:

אנחנו נותנים את הגירים המרובעים. כדי שיהיה להם כמה פאות, שזה לא יהיה רק קו, בניגוד לטושים או אפילו צבעי פנדה שיש בהם משהו נורא נורא קווי שלגמרי נוגע בספירת החשיבה, משהו כבר מאוד מתוכנן. האחיזה של גיר דק דורש ישר את האחיזה של העיפרון, אחיזת צבט ואנחנו רוצים שהדברים האלה יתפתחו מתוכם בהדרגתיות. שקמה מסבירה כי ציור באמצעות פאות לא מאפשר ציור קווי מתוכנן ולכן תומך ביצירה יותר פתוחה. אחיזת הגיר ראשונית יותר ואינו דורש את אחיזת הצבט שלדעתה נכון שתפתח בהמשך. הצבע הלח איתו עובדים בגני הילדים הוא צבע אשר עשוי מפגמנט ומים ומרכיבים נוספים בהתאם לסוג הצבע. הסוג הנפוץ ביותר בגני גישת הגן העתידי הוא הגואש. הגואש בעל פיגמנט עז ואטום. הוא כבד ובעל מרקם עבה בעת הצביעה. משתמשים איתו לרוב עם מכחולים אך לא רק. לדברי גננות העובדות בגישת הגן העתידי, הילדים יכולים לצייר על מצע שמונח על שולחן או על קיר או כן-ציור ולהשתמש בצבע הגואש במגוון טכניקות והאביזרים המשמשים לציור מגוונים. לעומת זאת על פי גנני הגישה האנתרופוסופית הסוג המקובל בגנים הוא צבעי מים אשר עשוי פגמנט ומים בלבד ולכן הוא שקוף וקליל. הוא מוגש במצב נוזלי בתוך צנצנות קטנות ועובדים איתו בטכניקה שנקראת "רטוב על רטוב" כשהדף הרטוב פרוש על לוח שמונח על שולחן. הגננת ערבה מתארת את יחוד הטכניקה בצבעי מים: "הרטוב על רטוב, מכניס את אלמנט התנועה לפני אלמנט הצורה, חווית הצבע, פשוט להיות בחוויית הצבע. בתוך החניכה למסע אמנותי בעבודה עם צבע, זו גישה עמוקה. זה אסכולה שלמה באמנות של עבודה מתוך הצבע ולא מתוך הצורה". הגננת שקמה מוסיפה: "גיליתי שמה שמיוחד בשלושת צבעי היסוד של צבעי המים של גתה זה שאף פעם הם לא מגיעים לעכירות כמו של הגואש... חוויה מאוד הרמונית. חלק מתפיסת העולם שלנו זה שאנחנו רוצים לייצר להם כרגע עולם טוב והרמוני לגמרי" ניתן להבין מדבריה של שקמה שצבעי המים מאפשרים לילד לחוות את החוויה ההרמונית של תנועת של הצבע. הגננת שקמה מוסיפה:

יש משהו בצבעי מים שהוא חלומי כזה. הוא באמת משהו שנוגע ברוח. הוא לגמרי אמורפי. חלק מהעניין זה הקסם הזה שהצבע כזה מתפרש והצבעים מתערבבים אחד עם השני ונהיה שם כמו איזה משחק כזה על הדף. ואז הם פתאום גם יכולים לראות דברים שם. יש שם משהו שהוא לגמרי קסום ומתקשר לחלום לדמיון.

לדבריה של שקמה בשימוש בטכניקת זו צבעי המים נעים ומתערבבים ויוצרים צורות חדשות ומפתיעות. החוויה של שימוש בטכניקה זו היא קסומה, חלומית ורוחנית המלווה בהנאה ומשחקיות המתחברת למהות והוויה של הילד.

לסיכום תת הפרק בנושא החומרים, גננות הגן העתידי מאמינות כי מגוון רחב של חומרים בפעילות האמנותית בגני ילדים חשוב כדי לאפשר לילדים להתנסות בדרכים שונות של ביטוי עצמי

יצירתי. הן טוענות כי מגוון החומרים מאפשר לילדים לבחור בחומרים המתאימים להם ולתחומי העניין שלהם, ולפתח את הדמיון והיצירתיות שלהם. גננות הן העתידי משתמשות בגן במגוון רחב מאוד של חומרים בעלי תכונות ואיכויות שונות. גם חומרים מעובדים וסינטטיים וגם בחומרים טבעיים וגולמיים תוך שימוש בחומרים ממוחזרים התומכים בשמירה על הסביבה.

גנני הן האנתרופוסופי מאמינים כי מגוון מצומצם של חומרים בפעילות האמנותית חשוב כדי לאפשר לילדים להתנסות בצורה עמוקה בחומר מסוים, ולפתח את היכולות שלהם בעבודה עם החומר. הן טוענות כי מגוון החומרים יכול לבלבל את הילדים, ולהוביל לחוסר התמקדות. גנני הן האנתרופוסופי משתמשים בגן בחומרים מאוד ספציפיים. חומרים טבעיים, גולמיים וחמים. הם מאמינים כי חומרים אלו תומכים בהתפתחות הילדים, מבחינה רגשית, פיזית ורוחנית. על אף השוני בין הגישות לשתיהן יש מספר חומרים בעלי תכונות דומות שהם בגדר "אב טיפוס": החימר, גירי שעווה וצבע לח: גואש או צבעי מים.

3.2.3 סביבת העבודה

לסביבת העבודה יש השפעה רבה על הפעילות האמנותית של הילדים בגן. יש לה השפעה על התנהגות הילדים ואופי הפעילות. סביבה כוללת סביבה אנושית וסביבה פיזית, במרחבי הגן השונים ומחוצה לו. כך מתארת הגננת כלנית שעובדת על פי גישת הן העתידי: "העשייה מתבססת על זה שהלמידה בעצם מתרחשת בכל זמן ובכל מקום, זה חלק מהגישה של הן העתידי. למידה במרחבי החיים. אנחנו יוצרים במרחבי למידה שונים. אנחנו יוצאים להרבה טיולים בסביבה הקרובה וגם בכל מיני מקומות עם טבע ויוצרים שם". כלנית סוברת כי בהתאם לגישת הן העתידי הפעילות האמנותית בגן הילדים צריכה להתרחש במרחבים שונים ביניהם הסביבה שמחוץ לגן. יש חשיבות לקשר בין החוץ לפנינים גם במרחבי הן, כפי שמתארת הגננת איריס: "יש לנו חלון זכוכית מאוד מאוד גדול בכל הפתח של הן. אני רואה את הילדים שבפנים וגם הם רואים אותי. וגם הפוך. הם יכולים לצאת ולהכנס ולעבוד איפה שהם רוצים. הילדים בקשר פנים חוץ מאוד חזק". איריס רואה חשיבות בכך שלילדים יהיה קשר פנים-חוץ במהלך פעילות הן. התנהלות זו מאפשרת קיום של פעילות היצירתית בכל מרחבי הן באותה העת לפי צרכיהם של הילדים. החלון השקוף מאפשר לצוות לפקח על ההתנהלות ולשמור על אקלים גן בטוח. אקלים גן מושפע גם מהאסתטיקה של הן. כך מתארת הגננת לילך שעובדת בגישת הן העתידי:

עומס ויזואלי יכול לגרום לתסיסה של הילדים, לחוסר שקט. זה משפיע על אקלים הן. מצד אחד הסביבה צריכה לשדר רוגע ומצד השני אנחנו דואגים שתהיה הרבה פעילות והילדים יהיו עסוקים. דבר שתורם מאוד לרוגע בגן. כל הדברים האלה יחד מאוד משפיעים על זה שתהיה פחות אלימות, שהאווירה בגן תהיה רגועה ותהיה לילדים תחושת מוגנות.

לדבריה של לילך, למראה ולאסתטיקה של הן יש השפעה על אקלים הן.

בדומה לגננות הן העתידי גם הגננים בגנים האנתרופוסופיים התייחסו לנושא סביבת העבודה בהיבטיה השונים. הגננת אלה מתייחסת לכך שהאסתטיקה קשורה גם לנקיון של גירויים: "אנחנו חיים בסביבה מאוד מאוד מציפה. חלק מהאסתטיקה והצורה והניקיון של הגירויים זה באמת כדי לעזור להם...יש חשיבות לניקיון של הגירויים ובשקט. הוא לא רק חיפוי הוא גם פנימי". בדומה ללילך מהגן העתידי גם ארז טוען כי יש חשיבות לסביבה אסתטית ונקייה מגירויים.

הגנן אלון מתאר פן נוסף הקשור בסביבה החינוכית: "ילדים זקוקים גם לחום פיזי וגם רגשי. זקוקים לחוויה של עולם בטוח, עולם יפה, עולם חם. כשאתה נכנס לתוך גן אנתרופוסופי אתה

חווה את החום הזה. את המקום הבטוח הזה, שנראה כמו בית". לטענתו הילדים זקוקים לסביבה חמה ביתית המעניקה תחושת מוגנות וביטחון. אלון מתאר מהו תפקידו של הגנן ביצירת סביבה חינוכית מתאימה: "המטרה של הגנן ליצור סביבה בטוחה. זה לעבוד בסדר, מאורגן, שלא מערבבים את כל החומרים ולא שופכים את הצבע ושלא קורעים את הדף. להתוות סביבה חינוכית שהולמת את החומר הספציפי שעובדים איתו. סביבה שהיא שקטה, שמכבדת את מרחב היצירה". אלון סובר כי יש לגנן תפקיד חשוב ביצירת סביבה מכבדת ובטוחה. וטוען כי: "בלי מבוגר קורים דברים לא בריאים, ילדים מתחילים להשוות אחד עם השני ולהשמיץ אחד את השני, להשווץ. להשתמש בצורה מאוד לא מותאמת. 'זה מכוער', 'זה לא יפה', 'שלי הרבה יותר יפה' וכאלה. זה סביבה לא בטוחה ליצירה אמנותית". לדעתו של אלון כאשר אין נוכחות מבוגר יש דיבורים בין הילדים שעלולים להיות פוגעניים. הגננת שקמה מסבירה כיצד היא מונעת את דיבורים אלו: "אני משתדלת שלא יהיה שח בין ילדים סביב השולחן..אני אזכיר להם שהידיים שלנו עובדות והפה שלנו נח עכשיו, אחזיר אותם כל פעם לידיים ואני כן ארצה שהחוויה תהיה פנימית נפשית ולא דרך הראש ולא דרך הדיבורים שלהם". שקמה טוענת כי סביבה שקטה וללא דיבורים מאפשרת לילדים לחוות את העשייה האמנותית כחוויה פנימית ונפשית.

לצורך יצירת סביבה שקטה ארז מתאר כי: "השולחן לא מאוד עמוס. אנחנו נזמין ארבעה אולי שישה ילדים. כדי שזה מעין חוויה שקטה ובשליטה ואחוזה על ידי האיש צוות". על פי ארז מיעוט המשתתפים מאפשר פעילות אמנותית שקטה ומוחזקת. דרך נוספת ליצור זאת מפרטת אלה "אני הרבה פעמים מזמזמת תוך כדי עבודה איזשהו מנגינה, כדי ליצור איזשהו תחושה, איזשהו עטיפה לשולחן שבעצם מוריד את כמות הדיבורים". אלה מסבירה כי זמזום מנגינה יוצר מעטפת שתורמת לשקט. היא מוסיפה: "שירים הפנטסטוניים הם שירים שיכולים להימשך לעד, מתחילים ומסיימים כל הזמן. זה בעצם מה שיוצר את הבועה הזאת שמאפשר להם להיכנס פנימה". אלה מסבירה כי האזנה לשיר פנטטוני שחוזר על עצמו יוצר מעטפת שמאפשרת לילדים להכנס לתוך הפעילות האמנותית. ארז מרחיב על השיר הפנטטוני: "השיר הוא שיר כזה מדיטטיבי. שיר כזה שהוא רק נותן מעטפת. השיר אוחו את השולחן ונותן שם איזשהו רוך".

סביבת העבודה בגן הילדים, הן פיזית והן אנושית, משפיעה באופן משמעותי על הפעילות האמנותית של הילדים. כל הגננות תיארו את החשיבות של סביבה נעימה, מסודרת ושקטה המאפשרת לילדים להתמקד בפעילות האמנותית שלהם. סביבה בטוחה ומוגנת שמאפשרת לילדים להיות להרגיש בנוח לחקור ולבטא את עצמם.

3.2.4 אופי העבודה

הדגש בעבודה אמנותית בגן הילדים יכול להיות על תהליך היצירה או לחלופין מכוון לתוצאה. הגננת כלנית אשר עובדת בגישת הגן העתידי מתארת: "אנחנו לא מבקשים מהילדים תוצר או מחכים לתוצר אלא יותר ההתנסות והחוויה". לגישתה של כלנית העבודה בגן צריכה להתמקד בתהליך ולא בתוצר. גם הגננת רקפת טוענת כי: "ילדים צריכים את העבודה בחומרים הרבה מעבר לעניין הזה של התוצרים. התוצרים אף פעם לא עינינו אותי כמו התהליך שילד עושה... תפסיקו לחשוב על הקטע הזה מה יצא מזה". עם זאת, בגנים של הגננות שעובדות בגישת הגן העתידי התוצרים המופקים מהתהליך היצירה נשמרים ומוצגים, כפי שמתארת רקפת: "אני מאוד אוהבת לתלות את הציורים... הציורים היו מוחלפים כשהילד או הילדה רצו או שראיתי קפיצה בהתפתחות... הייתי שומרת להם וזה היה חלק ממתנת הסיום שלי. אני מאוד אוהבת לראות את התהליך שילדים עושים, את ההתפתחות שלהם לאורך השנה". לגישתה של רקפת גם בתוצרים של

הילדים ניתן לראות את התהליך וההתפתחות. תהליך חשוב אותו היא תעדה באוסף העבודות האישי של כל ילד.

בשונה מהגנים אשר עובדים בגישת הגן העתידי, בגנים האנתרופוסופיים לא מציגים עבודות של ילדים בגן המתמקדים בתוצר, אלא שמים דגש בחוויה האמנותיות ולתהליך כפי שמתארת הגנת ערבה:

הוא יעשה מה שהוא יעשה זה לא משנה מה. חוויה ברגע וזהו. אני לא תולה את הדברים גם כדי לא להיות מונעי תוצאה, ואז אין ציונים והשוואות. זו ציירה יפה, זה תראו איך הוא מצייר. כל אחד הוא עצמו ובקצב שלו, ועם התמודדויות שלו. בלי החשיפה הזאת. זה מפריד מעצמי לתלות את התוצאות.

ערבה מסבירה כי היא אינה תולה עבודות מאחר וזה גורם להשוואות בין הילדים, לחשיפה וליצירת הפרדה מעצמי במקום להיות ממוקד בחוויה ובתהליך היצירתי. הגנת אלה מסבירה את מהות תהליך העבודה האמנותית בגנים האנתרופוסופיים: "לא התוצר הוא החשוב... עבודה תהליכית זה מהות העבודה של גני וולדורף היא עבודה תהליכית. לכל דבר יש התחלה, אמצע וסוף. אנחנו מתחילים ומסיימים דברים, זה חינוך לחיים. שאתה מתחיל משהו ומסיים אותו. שאתה אחראי על העשייה שלך".

הגנות אשר עובדות בגישת הגן העתידי שמות דגש בעיקר על התהליך אך גם רואות ערך בהצגת התוצר של התהליך האמנותי. העבודות של הילדים מוצגים לעיתים קרובות, אך הדגש הוא על החוויה של הילד והבחירה שלו. הגנים אשר עובדים בגישת הגן האנתרופוסופי, שמים דגש על החוויה, ההתנסות והתהליך. עבודות של הילדים אינם מוצגות מאחר וזה לא חלק מהמהות של הגן ואף כי זה עלול לגרום להשוואות מיותרות בין הילדים.

לסיכום, בפרק זה נסקרו ההיבטים המעשיים של חינוך לאומנות בגני ילדים אליהם התייחסו הגנות אשר עובדות בגישת הגן העתידי וגנים וגנות אשר עובדים בגישה האנתרופוסופית. הנקודות המרכזיות הן, הגנות הגן העתידי מאמינות בחשיבות של התנסות חופשית מרובה באופן יומיומי וחזרתיות, הן מגישות מגוון גדול של חומרים בעלי תכונות ואיכויות שונות ללא הגבלה עם דגש על חומרים ממוחזרים לצורך שמירה על הסביבה. כך מתרחבת יכולת הבחירה לפי טעם ודימונם של הילדים ואלה תורמים לפיתוח היצירתיות. הן מאמינות שריבוי פעילויות אמנותיות מאפשר בחירה חופשית, סקרנות ופיתוח היצירתיות והביטוי האישי. ריבוי הפעילויות מעסיק את הילדים, תורם לאקלים גן חיובי ובכך הוא מונע בעיות משמעת ואלימות. הגנות שמות דגש בעיקר על התהליך אך גם רואות ערך בהצגת התוצר של התהליך האמנותי. הן שמות דגש על החוויה של הילד והבחירה שלו.

לעומת זאת גנני הגן האנתרופוסופי טוענים כי ריבוי חומרים ופעילויות אומנותיות בו זמנית מבלבלים גורמים להצפה, מוסחות וחוסר ריכוז וכי חשוב לתת לילדים התנסות אמנותית איכותית מעמיקה וממוקדת באמצעות קיום כל פעילות אמנותית פעם אחת בשבוע ורק אחת או שתיים בכל זמן נתון, בליווי צמוד של איש צוות. הם משתמשים בחומרים ספציפיים: חומרים טבעיים, גולמיים וחמים ומאמינים כי חומרים אלו תומכים בהתפתחות הילדים, מבחינה רגשית, פיזית ורוחנית. כמו כן, על פי גישתם אין להאיץ תהליכים ויש לאפשר לילד להתפתח בקצב הטבעי שלו. חשיבה יצירתית הדורשת פניה אל הקוגניציה אינה מותאמת לשלב ההתפתחותי של הגיל הרך וכי המענה המתאים לשלב התפתחותי זה הוא עיסוק אמנותי בפן הפיזי והחושני. שמים דגש על החוויה, ההתנסות והתהליך ועבודות של הילדים אינן מוצגות בגן.

על אף השוני בין הגישות המשותף לשתיהן זה שימוש בחומרים בעלי תכונות דומות שהם בגדר "אב טיפוס": החימר, גירי שעווה וצבע לח: גואש או צבעי מים. ובכך ששתי הגישות מאמינות כי סביבת העבודה בגן הילדים, הן פיזית והן אנושית צריכה להיות נעימה, מסודרת ושקטה שמשרה על הילדים ביטחון ומוגנות המאפשרת לילדים להתמקד בפעילות האמנותית שלהם, לחקור ולבטא את עצמם.

3.3 הגנת המחנכת לאומנות

בפרק זה נסקור את תהליכי ההכשרה וההתמקצעות של הגנת המחנכת לאומנות ומהם תפקידיה המרכזיים. הגנת מספקת את המסגרת, התמיכה וההשראה הדרושים לילדים לבטא את עצמם בצורה יצירתית ומהווה מודל לחיקוי. באמצעות חיקוי ילדים רוכשים מיומנויות, התנהגויות וערכים. תפקיד הגנת הוא לספק לילדים את ההדרכה וההכוונה הדרושים כדי לרכוש את המיומנויות והרגלי העבודה. על מנת שהגנת תוכל בצע את תפקידה בצורה הטובה ביותר עליה להמשיך ולהתפתח ולצמוח באופן מקצועי, תוך בחינה מתמדת של ההתנהלות שלה והתאמתה לצרכי הילדים והסביבה.

3.3.1 הכשרה והתמקצעות

המקצועיות והמיומנויות של הגנת חשובים ביותר על מנת שתהיה מסוגלת לספק חינוך איכותי, המותאם לצרכים של כל ילד. התפתחות מקצועית נעשית באמצעות למידה של לימודים אקדמיים, השתלמויות מקצועיות, הדרכה, תצפיות וכדומה. התמקצעות היא תהליך מתמשך. מחנכים צריכים להמשיך ללמוד ולהתפתח כדי לספק את החינוך הטוב ביותר לילדים אותם הם מחנכים.

הגנות שעובדות בגישת הגן העתידי תארו הרבה למידה פורמלית. לכולן יש תואר אקדמי וכולן למדו לימודים נוספים במסגרת גמולי ההשתלמות של משרד החינוך. מאחר וכל המרואיינות הן מדריכות בתחום האמנות הן עברו השתלמויות העוסקות בתחום הדעת בהתאם לעקרונות מודל הגן העתידי כפי שמתארת הגנת כלנית: "השתתפתי בהשתלמות של מומחיות תחום דעת האמנות הפלסטית.. למדתי בתואר הראשון חינוך ועשיתי התמחות באמנות קלאסית וטכניקות של הגשות חומרים". כלנית מתארת את לימודיה הפורמליים. גנות נוספות תארו בנוסף לימודים בלתי פורמליים כמו רקפת שמתארת:

במשך השנים למדתי גם על חימר ככלי חינוכי וטיפול ועל צבע ככלי חינוכי וטיפול, למדתי אמנות משקמת. בעצם כל הלימודים האלה מאוד חיזקו לי את הדרך... התחברתי לקבוצה 'ביקורי בסטודיו' בפייסבוק, ובזכותה עוד העמקתי את העבודה, העמקתי את הלמידה שלי, ואז גם עשיתי תואר שני.

רקפת מתארת את לימודיה הפורמליים וגם מציינת כי היא לומדת באופן לא פורמלי מקבוצת פייסבוק העוסק בהוראת האמנות.

בדומה לגנות שעובדות בגישת הגן העתידי גם לגנים אשר עובדים בגישה האנתרופוסופיים שעובדים בגני משרד החינוך יש השכלה אקדמאית. בנוסף כולם עברו הכשרה של החינוך האנתרופוסופי. כפי שמתארת הגנת אלה:

למדתי קודם תואר בחינוך בסמינר הקיבוצים. הגעתי לאנתרופוסופיה לפני 19 שנים, את הוולדורף למדתי תוך כדי העבודה. כשהתחלתי לא היו הכשרה לגיל הרך. היה זומר בתחילת דרכו וזה היה מכוון לבית ספר יסודי. ואז ביוזמתנו, עם הגנות שעבדתי איתם

יצרנו הכשרה לגננות עובדות. למדנו מתודיקה ומלאכות. היה לנו צורך במסגרות מכוונות לגיל הרך.

מדבריה של אלה ניתן להבין כי הוראת החינוך האנתרופוסופי הוא יחסית חדש בארץ ובמיוחד בהתמחות בגיל הרך. אלה גילתה יוזמה וחיפשה את הידע בכוחות עצמה. גם הגן אלון תאר את אופן העברת הידע: "זה תורה שבעל פה... לומדים אחד מהשני כמו שוליה, ויש איזשהו העברה של מיומנויות ולא רק של ידע... באקדמיה יש המון ידע מאשר באנתרופוסופיה, לא מוצאים אותו כל כך בקלות בצורה כתובה". אלון טוען כי הרבה מן הידע של החינוך האנתרופוסופי בגיל הרך עובר מאיש חינוך אחד לשני כמו תורה שבעל פה. כפי שגם מתארת הגננת אלה: "לומדים מהתבוננות. הולכים לגנים אחרים ומתבוננים". גם הגן ארז גילה אקטיביות בחיפוש אחר הידע המקצועי בצורה לא פורמלית כפי שהוא מתאר: "אני קורא ומתעניין וחוקר, גם על האנתרופוסופיה וגם על חינוך וולדורף. באופן אישי. הולך לכנסים וגם אני מבקר בכל מיני גנים ובתי ספר של וולדורף בחו"ל".

הגננים העובדים בגישה האנתרופוסופית מדגישים כי העבודה החינוכית דורשת חקירה והתבוננות מתמדת על העשייה החינוכית. הגננת ערבה מתארת:

אני מעודדת חקירה, לא משנה באיזה חומרים את משתמשת, באיזה זרם חינוכי את עובדת. אני חושבת שכלי מיטיב עם כל גננת זה להתבונן בהשפעות של מה שהיא עושה על הילדים. לראות איך זה משפיע להם על הגוף, על הנשימה, על הדיבור, על הריכוז, על היכולת לצלול ובאמת להיכנס לתוך תהליך אמנותי. מה עוזר, מה מפריע. מה הראש צריך. לראות מה קורה בראש שנותנים חמר. מה קורה בראש שנותנים מדבקות. מה זה עושה למערכת החשיבה למערכת העצבים ומה מרגיע ומה מעורר.

ערבה טוענת כי על איש החינוך לבחון את ההשפעה של כל דבר בעשייה שלך כיצד הוא משפיע על הילדים ולראות מה נכון לכל ילד.

ישנן דרכים שונות להתמקצעות בתחום החינוך לגיל הרך. גננות בגישת הגן העתידי ציינו כי הן למדו את הגישה באופן פורמלי, דרך לימודים אקדמיים והשתלמויות מקצועיות. הן גם ציינו כי הן מאמינות בחשיבות של למידה מתמשכת. גנני הגישה האנתרופוסופית ציינו כי בנוסף ללמידה הפורמלית הם למדו את הגישה גם באופן לא פורמלי שעוברת מאיש חינוך אחד לשני כמו ביקור בגנים ותצפיות. הם גם ציינו כי הם מאמינים שהחינוך הוא חוויה אישית, ושהלמידה מתרחשת דרך עבודה פנימית ותהליך חקירה והתבוננות.

3.3.2 הגננת כמתווכת חינוך אומנותי

הגננת היא דמות משמעותית עבור הילדים ולדרך שבה היא פועלת ומתווכת את העשייה האמנותית יש חשיבות רבה. תפקיד הגננת בא לידי ביטוי באופנים שונים. לטענת הגננת רקפת אשר עובדת בגישת הגן העתידי: "התפקיד שלי בעיקר לראות את הילדים, לתווך, לשקף להם". על תפקיד הגננת מוסיפה הגננת לילך: אני יכולה לתמוך. לעודד, לתת להם מסר שהם מסוגלים בעצמם". ואילו הגננת איריס טוענת כי: "התפקיד שלנו זה בעיקר לתת במענה בלהיות שם. אני נמצאת שם". על פי דברי הגננות תפקיד הגננת לספק לילד את התמיכה הדרושה לו כדי להרגיש בטוח ונח לבטא את עצמו באופן יצירתי.

הגננת לילך מתארת את תפקידיה בגן כשומרת על סביבה מאורגנת ובטוחה עבור הילדים: יש לנו הרבה מוקדים של פעילות אמנותית, הרבה שולחנות שיש עליהם חומרי יצירה וצריך לתחזק את זה. שלא חסר חומרים, שהסביבה אסתטית, שהציוד נשמר, שהילדים

עובדים לפי ההרגלים שלמדנו אותם, שהם מתנהגים יפה אחד לשני, שהם לא עושים דברים מסוכנים. הרבה פעמים הסייעת היא זו שמסתובבת ודואגת לזה ואני מתפנה לשבת עם הילדים, לתווך, ללמד טכניקה חדשה, הנוכחות הזו שלי מאוד חשובה. מדבריה של לילך משתמע כי בגני הגן העתידי מפאת חוסר בכוח אדם וריבוי הפעילויות הגננת לרוב מפקחת ומתחזקת את שולחנות היצירה וכשמתאפשר או כשהיא רוצה להקנות לילדים הרגלי עבודה או לחשוף לטכניקה היא יושבת עם קבוצת ילדים בשולחן העבודה.

נורית שעובדת בגישת הגן העתידי מרחיבה על תפקיד הגננת כמקנה הרגלים: "אחת המטרות שלי היא שקודם כל בהתחלה שילמדו מיומנויות שונות כמו ההתארגנות במרחב, הרגלי עבודה, הכרות כיצד עובדים עם כלי העבודה והחומרים המגוונים. בהתחלה זה הרבה ללמד אותם איך לוקחים את החומרים, איך ממיינים ומחזירים בחזרה למקום". לגישתה של נורית תפקידה תחילה ללמד את הילדים הרגלי עבודה ומיומנויות. הגננת כלנית מוסיפה: "בתחילת השנה תמיד יושב איש צוות ליד הילדים והילדים לומדים את הטכניקה, את סדר העבודה ואיך לשמור על סביבה נקייה". כלנית מסבירה כי יש צורך בתחילת השנה בנוכחות של איש צוות שילמד את הילדים את המיומנויות הדרושות לעבודה בחומרי אמנות. הגננת לילך מסבירה:

כל הכרות עם טכניקה או חומר חדש בהתחלה הילדים נחשפים אליהם בקבוצה קטנה. אנחנו נחקור את החומר, נעלה שאלות מה אפשר לעשות איתו. אם אני רואה לנכון אני אדגים פעולה מסויימת ואתן לילדים להתנסות. במהלך הפעילות אם יש קשיים אני יכולה לשאול שאלות שיכוונו אותם. אני לא ישר נותנת את הפיתרון. אני רוצה שיגלה בעצמו. מכאן ניתן ללמוד שתפקיד הגננת ללמד את הילדים הרגלי עבודה, מיומנויות וטכניקה מתוך חקר ועידוד הסקרנות של הילדים על ידי הגננת כלים אלו יהוו בסיס לעבודה חופשית לאחר מכן.

תפקיד נוסף של הגננת לפי דבריה של איריס: "המטרה הגדולה שלי היא פעילות... אנחנו מאוד עסוקות בגן ומאוד פעלניות. כשאנחנו מגיעות לגן בבוקר אנחנו קודם לובשות סינרי עבודה על הבגדים. שתינו מסתובבות כל היום בסינרי עבודה. שזה קודם כל איזשהו מסר לילדים פה פועלים, פה עובדים". לגישתה של איריס תפקיד הגננת להיות פעלנית ולהוות מודל לחיקוי בשביל הילדים. הגננים אשר עובדים בגישה האנתרופוסופית מתארים את תפקידם במהלך העשייה החינוכית באופן שונה מהאופן שבו פועלות הגננות אשר עובדות בגישת הגן העתידי. בגנים האנתרופוסופיים הפעילות האמנותית תתקיים סביב שולחן בליווי של גן אשר תפקידו לעגן ולהוביל את הפעילות. כפי שמתאר הגן ארז:

הגן יושב ומקבל את הילדים. הוא מדליק נר בתחילת הפעילות. לפעמים אולי הוא אומר איזו ברכה, או שר שיר. הוא מזמין את הילדים להצטרף. הוא נמצא שם מאוד דומיננטי. הוא מחלק לילדים את החומרים, והוא יוצר ככה הרגלים של סבלנות ושל המתנה, דחיית סיפוקים ואיפוק וכולי. הגן נמצא שם עם ילדים והוא בעצמו עושה את המלאכה או האמנות. והילדים פועלים כמו באורח קסם.

לדברי ארז מלבד הפעולות הטכניות לגן יש תפקיד ביצירת האווירה האמנותית. נוכחותו היא זו שמלמדת את הילדים כיצד להתנהג ולפעול ויש לה חשיבות גדולה. כך מתארת הגננת אלה: "אני אדאג שהשולחן יהיה נקי, שכל מה שאני צריכה לשולחן יהיה נוכח, כי ברגע שאני מתיישבת בשולחן אני לא קמה, אני בעצם מעגנת את השולחן, מעצם הנוכחות שלי בו". גם מדבריה של אלה אפשר לבין את חשיבות הנוכחות המלאה של הגן בפעילות. הגן ארז מסביר: "הגן נמצא שם כדמות

ראויה לחיקוי ולדוגמה" ארז וכל הגננים בגישת החינוך האנתרופוסופי הדגישו את חשיבות הלמידה באמצעות החיקוי ומכאן ניתן ללמוד שזוהי אחת הדרכים המרכזיות ללמידה על פי גישת החינוך האנתרופוסופי.

ללמידה באמצעות חיקוי בגישה האנתרופוסופית מספר מרכיבים, אחד מהם הוא חיקוי של הנוכחות של הגנן. ארז מסביר: "הילד מחקה את הפעילות של הגנן. ביציבה הזקופה על הכיסא. איך שהוא מחזיק את המכחול או את הצבע, איך שהוא מניח את היד, איך שהוא עובד מתוך שקט פנימי, ריכוז ומיקוד". ארז מתאר כי גם הנוכחות הפיזית וגם הלך הרוח הם נתונים לחיקוי. הגננת שקמה מוסיפה: "אני אשיר שירים ואני מרוכזת בעבודה שלי. אני אעביר להם מסר לא מה צריך לצייר אלא את ההלך נפש הזה שהוא נותן רגע שקט לילדים. שזה משהו שגם נורא חסר להם במציאות המודרנית". שקמה מסבירה כי החיקוי הוא של הלך הרוח של הגנן במהלך הפעילות האמנותית.

מרכיב שני של החיקוי הוא העתקת המיומנויות של המחנך. אלון מסביר: "הם יראו גם את המיומנויות של האצבעות שלי והם גם יקבלו את התוכן. אבל אני לא אדרוש מהם לעשות את הדברים האלו. אני מציע עוד אפשרויות לעשות שאחת מהן זה מה שאני עושה. ובעצם זה מצטרף לחקירה עצמית שלהם". אלון סובר שהילדים מחקים את המיומנויות של הגנן ולכן חשוב שהם יראו אותו בפעולה אומנותית. יחד עם זאת הוא מדגיש שהוא לא מצפה מהילדים להעתיק את הפעולות שלו אלא מרחיב להם את מנעד האפשרויות שלהם.

מרכיב שלישי של החיקוי כולל את התוכן של היצירה האומנותית. אלון טוען כי מלבד המיומנויות המוטוריות שנלמדים באמצעות החיקוי, גם את התוכן הילדים יכולים לחקות: המשימה שלי זה לא להביא משהו שהוא גדול מדי עליו... אלא לתווך לו משהו מורכב ולהביא אותו לרמה שלו. כלומר בין משהו שהוא מאוד מורכב, לבין היכולת של הילד שהיא מאוד מאוד ראשונית ליצור משהו שהוא קצת יותר גבוה ממנו, אבל לא גבוה מדי. ואז אני מתווך לו את העולם, את החומר, את האתגרים, יוצר תווך בין המקום שהוא נמצא בו למקום שאליו אני רוצה שהוא יגיע. ואני עושה את זה דרך חיקוי בחינוך האנתרופוסופי.

אלון רואה את תפקיד הגנן כדמות המתווכת בין הילד לעולם. הוא יוצר תווך בין היכולות של הילד לבין האתגרים של העולם, כדי לאפשר לילד לצמוח ולפתח את עצמו. בגישת הגן העתידי, הגננת רואה את תפקידה כמתווכת בין הילד לבין החומרים והטכניקות. תפקידה לספק לילד את התמיכה הדרושה לו כדי להרגיש בטוח ונח לבטא את עצמו באופן יצירתי. תפקיד הגננת ללמד את הילד מיומנויות בסיסיות הנדרשות לעבודה עם חומרים וטכניקות שונות. היא עושה זאת באמצעות שאלת שאלות, הדגמה, ומעט הדרכה. כמו כן, הגננת מעודדת את הילד לחקור ולנסות דברים חדשים. היא עושה זאת באמצעות מתן חופש פעולה והצעת מגוון רחב של חומרים וטכניקות. לעומת זאת בגישת החינוך האנתרופוסופי הגנן רואה את תפקידו כדמות מובילה, מנחה ומתווך במהלך הפעילות האמנותית. תפקידו ליצור אווירה מיוחדת של יראת כבוד ומיקוד בפעילות האמנותית. גישה זו מדגישה את תפקיד הגנן כמודל לחיקוי. הוא עושה זאת באמצעות האופן שבו הוא פועל ומתייחס לילדים, לפעילות, לחומרים לטכניקות.

4. דיון

מחקר זה בחן באמצעות ראיונות עם גננות את קווי הדמיון והשוני בחינוך לאמנות ועיסוק בחומרים בין גישת הגן העתידי לבין גישת החינוך האנתרופוסופי בגיל הרך. על ידי העמקה בפילוסופיה ובעקרונות הפדגוגיים של כל אחת מן הגישות המחקר מבקש ליצור גשר ונקודות חיבור ביניהן.

הדיון יעסוק בחלקו הראשון בשלושת הנושאים מרכזיים שעלו במחקר ובאו לידי ביטוי בפרק הממצאים: המטרות הפדגוגיות של חינוך לאמנות, ההיבטים המעשיים של חינוך לאמנות והגננת המחנכת לאומנות. חלקו השני של הדיון יתמקד בתרומת המחקר לשדה החינוכי, מגבלותיו של המחקר והצעות למחקרי המשך עתידיים.

4.1 המטרות הפדגוגיות של חינוך לאמנות

על פי מודל הגן העתידי מטרותיו של החינוך הוא השלמות – רווחתו של הילד בכל מימדי החיים. את הדרך להשגת מטרה זו מתווה מודל הגן העתידי אשר לב ליבו הוא עוגן הביטוי האישי. ביטוי אישי מתאפיין בהבעה של רעיונות, רגשות ורצונות באופן חופשי בדרכים שונות, כגון ביטוי ויזואלי באמצעות חומרים וטכניקות אמנותיות (משרד החינוך, 2021). כפי שמתארת זאת אחת הגננות: "המטרה הכי חשובה זה שהילד יוכל לבטא את עצמו" הגננות הסבירו כי באמצעות האמנות הילד יכול לבטא את העולם הפנימי שלו, את רגשותיו, דמיונו, מה שמעסיק ומעניין אותו. הוא יעשה זאת בדרך יחודית לו ומתוך הבחירות שלו. מתוך כך ניתן להבין כי על פי גישת הגן העתידי יש לאפשר לילד להתנסות בטכניקות וחומרים פתוחים אשר מאפשרים מגוון גדול של אפשרויות יצירה. יש לאפשר לילד לבחור מתי לעבוד בחומרי יצירה ולאיזה משך זמן. והאם לעבוד לבד או בשיתוף אחרים. מדברי הגננות ניתן ללמוד כי לגישתן יש להמנע מהתערבות ביצירה, ממתן הנחיות, הכוונות וביקורת. וכי יש לעודד מעורבות והשתתפות פעילה, יזמית ועצמאית של הילדים ולעודד אותם להוציא לפועל את הרעיונות והיוזמות שלהם.

בדומה לגן העתידי, בגנים האנתרופוסופיים מאפשרים לילדים חופש יצירתי אשר מהווה את הבסיס לטיפוח מבוגר בעל מסוגלות לבחירה חופשית (Schwartz, 2008). חופש יצירתי מיושם באופן מאוד דומיננטי בתוך המשחק החופשי אשר הוא לב ליבו של החינוך האנתרופוסופי בתקופת הגיל הרך (ינון, 2021). כוחות המשמשים את הילד למשחק, כגון יצירתיות ודימיון, הופכים כהמשך טבעי לכוחות של יצירה אמנותית (גולדשמיט, 2021). מדברי הגננים האנתרופוסופים ניתן ללמוד כי על אף שהמיקוד ביצירתיות של הילד היא בשביעון השני לחיים עדיין יש לה מקום בגיל הרך. יצירתיות מתבטאת לדעת הגננים בחופש יצירתי וביטוי אישי של הילד בעשייה האמנותית, כפי שמתארת אחת הגננות: "כל יצירה היא תמיד אישית. כל אחד מבטא את עצמו לחלוטין". עם זאת הגננים מסתייגים לגבי חופש הבחירה של ילדים. הם גורסים שנכון לאפשר לילד חופש יצירתי אך בחומרים המוכתבים על ידי הגננים ולדעתם דווקא מתוך צמצום חופש הבחירה הילד יוכל לבטא טוב יותר את עולמו הפנימי.

בדומה לגישת הגן העתידי, בגישה האנתרופוסופית קיים דגש על ביטוי אישי על ידי שימוש בדימיונו של הילד. על פי הגישה אין להתערב בדימיון של הילדים ולנסות להדריך אותם לצורות ונושאים ברורים, אלא לתת חופש לדמיונם לפרוץ ללא גבולות (זהבי, 2010). כך מתארת זאת אחת הגננות: "אנחנו רוצים להשאיר את הדמיון מאוד מאוד פתוח". מדברי הגננים האנתרופוסופים ניתן להבין כי הם מעניקים חשיבות לאפשר לילדים עשייה אמנותית שמאפשרת ביטוי של עולם הדמיון של הילד ובו בזמן הם שמים דגש לא להכתיב להם את תוכן או נושא היצירה.

על פי הגישה האנתרופוסופית עיסוק אמנותי חיוני ומזין את הנפש והרוח. לכן חשוב לתת לילדים לחוות כמה שיותר מוקדם את עולם הצבעים המכיל בתוכו את אלמנט הרגש (זהבי, 2010). כפי שמתאר אחד הגננים: האמנות "זה משהו שמדבר את עולם הרגש של הילד". הגננים האנתרופוסופים שמים דגש על האפשרות של ילדים לעבד את הדברים שקורים בתוך נפשם באמצעות אומנות. הם גורסים שיצירה אומנותית היא חוויה נפשית משוחררת ושהיא מזון לנפש. נראה שהם מתכוונים בדברים אלו שכשם שמזון בריא מאפשר לגוף חיים וצמיחה, כך אומנות מאפשרת לחיי הנפש בריאות והתפתחות. אחת הגננות האנתרופוסופיות אף טענה כי "אמנות לשביעון הראשון זה כתרפיה" ויש לה "כוח מרפא". מדברים אלו של הגננים ניתן להסיק כי הם שמים חשיבות רבה לאפשר לילדים לבטא בעבודתם האמנותית את עולמם הרגשי.

מן המחקר עולה כי הן בגישת הגן העתידי והן בחינוך האנתרופוסופי שמים כמטרה מרכזית את הביטוי האישי כחלק חשוב ומהותי בעשייה אומנותית. שתי הגישות באות לטפח ביטוי של הדמיון ועולמם הפנימי והרגשי של הילדים. הן מעניקות מקום רב לעשייה האמנותית בגן ומבקשות לאפשר לילדים לבטא את אשר על ליבם או בדמיונם ללא הפרעה. יחד עם זאת האופן בו שתי הגישות מבקשות לטפח ביטוי אישי ורגשי שונה. בגישת הגן העתידי הגננות הדגישו את הבחירה החופשית של הילדים מבין מגוון רחב של אפשרויות. האפשרויות כוללת בחירה בין חומרים, טכניקות יצירה, משך פעילות ומרחבי יצירה. הגננות בגן העתידי סוברות שבחירה חופשית היא המאפשרת ביטוי אישי. לעומתן גנני הגן האנתרופוסופי סוברים שדווקא צימצום הבחירה החופשית לעבודה בחומר אחד ובסביבה זמן מוגדרת תורמת לטיפוח ביטוי אישי.

על פי גישת הגן העתידי היצירתיות היא מיומנויות קוגניטיביות שיש לפתח בגיל הרך תוך מתן דרור לדמיונו של הילד (משרד החינוך, 2021). כפי שמתארת זאת אחת הגננות: "הדמיון של ילדים בגיל הזה הוא מאוד פעיל ודומיננטי. באמצעות הדמיון הם ממציאים דברים מאוד יצירתיים ומקוריים". מדברי הגננות עולה כי היצירתיות היא יכולת להוציא את הדמיון אל הפועל, ולבטא אותו בדרכים שונות וליצור בדרך חדשה ומקורית. יצירתיות מתפתחת תוך כדי פעילות אמנותית שמפתחת את החשיבה, כגון התנסות של חקר וגילוי, עשייה חוזרת ויומיומית, ושימוש ורסטילי במגוון חומרים וטכניקות. כל אלו גורמים לילד להשתמש במיומנויות קוגניטיביות כגון הנחת השערות, הסקת מסקנות, ראיית סיבה ותוצאה, צפייה ותכנון של תהליכים וקבלת החלטות. דברי הגננות עולים בקנה אחד עם המטרות של הגן העתידי כפי שנוסחו על ידי משרד החינוך שסובר כי שימוש במיומנויות חשיבה מפתח את היכולות הקוגניטיביות של הילד. על פי גישה זו חשיבה יצירתית תתרום ליצירתיות של ילדים באופנים רבים ותתפח את יכולות הביטוי האמנותיות שלהם.

על פי הגישה האנתרופוסופית פיתוח חשיבה יצירתית בילדים אינה תואמת את השלב ההתפתחותי בגיל הרך. מיומנות של חשיבה יצירתית נכללת במיומנויות של חשיבה וקוגניציה שאותם נמנעים לטפח באופן ישיר בגיל הרך (Nicol & Taplin, 2017). אחד הגננים תיאר זאת כך: "האלמנט היצירתי שייך ליסודי, בכלל לא נוגע לגיל הרך". ניתן להבין מכך כי פיתוח חשיבה יצירתית איננה אחת ממטרותיו של החינוך האנתרופוסופי בגיל הרך.

בעוד שגננות הגן העתידי הדגישו את פיתוח החשיבה היצירתית גנני הגן האנתרופוסופי הדגישו את השימוש וטיפוח הדמיון. אמנם חשיבה יצירתית ודמיון הם פעילויות קוגניטיביות אך הן בעלות איכות שונה. הדמיון הוא היכולת לחשוב על דברים שאינם קיימים במציאות. הוא מאפשר לאנשים לחשוב מחוץ לקופסה ולצייר בדימונם מציאות אלטרנטיבית. במשך פעולת

הדמיון הילד אינו מודע לכך שהוא מדמיון אלא שרוי בחוויה. לעומת זאת חשיבה יצירתית היא היכולת להשתמש בדמיון כדי ליצור משהו חדש. היא כוללת את היכולת לחשוב בצורה מקורית, לפתח רעיונות חדשים, ולמצא פתרונות חדשים לבעיות (לנדאו, 1973). ההבדל העיקרי בין הדמיון לחשיבה היצירתית הוא שהדמיון הוא תהליך פנימי, בעוד שהחשיבה היצירתית היא תהליך חיצוני. הדמיון הוא היכולת לברוא מציאות דמיונית ולחוות אותה רגשית, בעוד שהחשיבה היצירתית היא היכולת להשתמש בדמיון כדי לפתור בעיות או ליצור במציאות באופן מודע. מכאן ניתן ללמוד כי בשתי הגישות גננים מבקשים לטפח את עולמם הפנימי של הילדים אך ההבדל נעוץ באופן בו מבקשים לטפח עולם זה. הגננים האנתרופוסופים מבקשים לשמור את הילד בחוויה רגשית באמצעות שימוש בדמיון בעוד שגגנות הגן העתידי מבקשות לטפח חשיבה יצירתית על ידי שימוש במיומנויות קוגניטיביות.

בגישת הגן העתידי אחת המטרות של העשייה האמנותית היא התנסות חופשית עם חומרים. תוך חקר, גילוי, ניסוי וטעיה (משרד החינוך 2021). אחת הגננות תיארה זאת כך: "הילדים מתקדמים ולומדים, תוך כדי הניסוי וטעיה". כל הגננות הדגישו כי חשוב לאפשר לילדים להתנסות בחומרים ללא הכוונה ובאופן חופשי. בדומה לגישת הגן העתידי גם הגננים של החינוך האנתרופוסופי רואים חשיבות גדולה בעבודה בחומרים באופן חופשי באמצעות ניסוי וטעיה וללא הכוונה. אך בניגוד לגישת הגן העתידי, המניעים לכך אינם נובעים ממטרה לקידום התפתחות קוגניטיבית. על פי גישת החינוך האנתרופוסופי טיפוח כוחות החשיבה והמודעות בגיל הרך מעקבים את התפתחות הגוף הפיסי וכוחות הרגש (ינון, 2021). אחת הגננות תיארה מוטיב זה בהקשר של אומנות: "דבר שאני מכוונת אותו, מזניק לראש, לתכנון לארגון, משהו מובנה. לאזורים קוגניטיביים שאנחנו רוצים להימנע. אנחנו רוצים שההתנסות תהיה לגמרי חווייתית". הגננים בגישה האנתרופוסופית הדגישו שמטרתם ביצירה אומנותית לשמר את חווית הפליאה והרגש על פני טיפוח חשיבה, תכנון וארגון. מעניין לגלות שבשתי הגישות קיים דגש דומה על עשייה אומנותית פתוחה ללא הכוונה אך המטרות של שתי הגישות שונות.

לסיכום תת פרק זה, שתי הגישות רואות את הצרכים של הילד, את האינדוידואליות שלו ושמות אותו במרכז (משרד החינוך, 2021; גולדשמיט, 2021). לשתי הגישות יש קווי דמיון בעשייה האמנותית. שתיהן מאפשרות מתן הזדמנויות לביטוי אישי של העולם הפנימי, הרגשי והדמיוני אותו הילדים יכולים להביא אל עבודותיהם האמנותיות בתוכן ובנושא שהם מביאים לתוך העבודה. אך עם זאת יש קווי שוני בין הגישות מבחינת העקרונות עליהם הן נשענות. שתי הגישות רואות באופן שונה את שלבי ההתפתחות הילד והצרכים שלו בכל שלב. הגננות בגישת הגן העתידי גורסות כי יש לפתח את המיומנויות הקוגניטיביות והיצירתיות בגיל הצעיר ואילו הגננים בגן האנתרופוסופי שמים במרכז את החוויה החושית והרגשית של ילדים ועושים מאמץ להמנע באופן ישיר לטפח את כוחות החשיבה של הילד בגיל הרך.

4.2 היבטים מעשיים של חינוך לאמנות

בגישת הגן העתידי קיימת חשיבות רבה ליצירה בחומרי אמנות באופן קבוע, יומיומי שמאפשר התנסויות חוזרות ונשנות (עמיר, 2022). כפי שמתארות זאת הגננות: "אנחנו עובדים בחומרים באופן יומיומי. כל יום לאורך כל השנה... מתי שילדים רוצים וזקוקים לזה". הגננות מסבירות כי ההתנסות החוזרת והיומיומית נותנת לילדים ביטחון ותחושת מסוגלות. לדברי הגננות כאשר מתקיימת עשייה אמנותית מרובה יש מגוון עשיר יותר שמאפשר לילדים בחירה לפי רצונם והצורך שלהם. הילדים עסוקים ועצמאיים ויש אוירה אמנותית ואקלים רגוע וטוב בגן. מכאן ניתן

ללמוד שהגננות סוברת כי באמצעות התנסויות חוזרות ויום יומיות יבנה תהליך חינוכי ויקודמו תהליכי חשיבה והעמקה בהכרות עם החומרים וגם נותן מענה לצרכים רגשיים.

ההבדיל מגני הגן עתידי בגנים האנתרופוסופיים מתקיים ריתמוס שבועי. בעוד שבגני הגן העתידי בכל יום עובדים באותם חומרים הרי שבגנים האנתרופוסופיים בכל יום עובדים עם חומר אחר. פעילויות אלו חוזרות על עצמן מדי שבוע. הריתמוס השבועי תורם לתחושת יציבות ולביטחון (גולדשמיט, 2021). לדברי הגננים האנתרופוסופיים ריבוי פעילויות אומנותיות שמתרחשות במקביל גורם להצפה, לעשייה שטחית ולתחושת פומו. הם גורסים כי כאשר פעילות תתבצע רק פעם בשבוע הדבר יצור ציפייה אצל הילדים. זאת ועד כאשר בכל יום מתקיימת רק פעילות אומנותית אחת הילדים יוכלו להעמיק בפעילות והדבר יתרום לעשייה משמעותית. לדעת הגננים האנתרופוסופיים כאשר מתקיימות פעילויות אומנותיות רבות במקביל הילדים מתקשים להיות בכאן ועכשיו. זאת מכיוון שבזמן שהילדים עובדים בפעילות אחת הם כבר חושבים ורוצים להיות בהפעילות הבאה. מצב זה מכונה פומו, קיצור של *Fear of missing out* (Albari, 2022).

נמצא כי שתי הגישות רואות חשיבות בעקביות וחזרתיות לצורך העמקה של ההכרות עם החומרים וטיפול תחושת מסוגלות וביטחון. אך ישנם הבדלים בין הגישות בתדירות וכמות העשייה האמנותית בתוכנית היומית והשבועית. הגננות בגן העתידי שמות דגש על חזרה יומיומית של כל הפעילויות ולעומתן הגננים בגן האנתרופוסופי שמים דגש על קיום פעילות אחת בכל יום שחוזרת על עצמה מדי שבוע. הגננות בגן העתידי סוברות שריבוי פעילויות תורם לפיתוח יכולת בחירה ועצמאות. דבר שעולה בקנה אחד עם אחת המטרות של הגן העתידי לפיתוח חשיבה יצירתית ומיומנויות קוגניטיביות (משרד החינוך, 2021). לעומת זאת הגננים בגישה האנתרופוסופית מאמינים שעשייה אומנותית אחת בכל פעם תורמת להעמקת החוויה הרגשית. זאת ועוד כאשר הפעילות חוזרת על עצמה פעם בשבוע נוצרת מוטיבציה מוגברת להתנסות בפעילות. כלומר הגישה האנתרופוסופית שמה במרכז את טיפוח העולם הפנימי (גולדשמיט, 2021). מכאן ניתן לראות שלשתי הגישות מטרות דומות עם דגשים מעט שונים ואמצעים אחרים לממש מטרות אלו.

בגישת הגן העתידי לילדים שמים דגש על מגוון עשיר של חומרים ליצירה בעלי תכונות ואיכויות שונות. אלו מאפשרים התנסות בדרכים שונות של ביטוי עצמי יצירתי (משרד החינוך, 2021). לדברי הגננות מגוון זה מאפשר לילדים בחירה בחומרים המתאימים להם ולתחומי העניין שלהם, וכך תורמים לפיתוח הדמיון והיצירתיות של הילדים. על כן הגננות מאפשרות לילדים לעבוד בחומרים טבעיים וגם סנטטיים, קנויים או בשימוש חוזר כאשר הן שמות דגש משמעותי על שימוש בחומרים לשימוש חוזר שהילדים מביאים מביתם. לדעת הגננות האחריות המשותפת עם הקהילה על הבאת חומרי היצירה עוזרת לילדים להרגיש שייכים, שותפים ויוזמים. בנוסף ליצירה בחומרים פתוחים ולשימוש חוזר הגננות מקיימות פעילויות אומנותיות קבועות בחומרים קנויים בעיקר ציור בגירי שעווה, ציור בגואש, פיסול בחימר. עקרונות אלו של עבודה עם חומרים עומדים בבסיס העשייה האומנותית בגנים בגישת הגן העתידי ומהווים מעין אב טיפוס לעשייה אומנותית (האס, 1998).

בשונה מגישת הגן העתידי בגנים האנתרופוסופיים הדגש בהתנסות האומנותית היא להזין ולטפח את החושים והנפש של הילדים. על כן על המחנך לבחור בקפידה את החומרים עימם הילדים עובדים ולהפגיש אותם עם חומרים, מרקמים, צבעים שישאירו רושם חי, אסטטי, ומעשיר על נפגשם (Frödén & von Wright, 2018). לדברי הגננים בחירת החומרים היא קריטית, והם טוענים שיש חשיבות לאיכויות המרפאת והמזינה של החומרים. הם גורסים כי חומרים טבעיים, חמים וגולמיים, כדוגמת חימר, גירי שעווה טבעית וצבעי מים עם פיגמנטים טבעיים, מזינים את

החושים. הגננים מדגישים שכאשר הילדים עובדים עם חומרים טבעיים הגוף סופג את האיכויות של החומר ו"מתחבר לכוחות של אמא אדמה". חלק מן הגננים אף ציינו שלעבודה עם חומרים טבעיים ישנה איכות תרפויטית.

בעוד שבגן העתידי יש דגש על מגוון רחב של חומרים, ביניהם חומרים מן הטבע וחומרים לשימוש חוזר, בגישה האנתרופוסופית יש דגש על צימצום במגוון החומרים ושימוש רק בחומרים טבעיים. הגננות בגישת הגן העתידי שמות דגש על עקרון הבחירה של הילדים, לדעתן בחירה מתוך מגוון רחב של חומרים תורם לביטוי עצמי של ילדים. איסוף ושימוש בחומרים לשימוש חוזר תורם לסביבה ולכן הן מעודדות ילדים להביא ולהשתמש בחומרים לשימוש חוזר שאף מוסיפים למגוון החומרים. לעומת זאת בגן האנתרופוסופי הגננים מדגישים שימוש בחומרים טבעיים שלדעתם תורמים להזנת החושים של הילדים. זאת ועוד הם גורסים ששימוש במגוון מצומצם של חומרים תורם להיכרות מעמיקה עם החומר וכתוצאה מכך לטיפוח עולם פנימי. ניתן לשער שהן השימוש במגוון חומרים והן ההעמקה בחומר אחד הינם בעלי ערך חינוכי משמעותי עבור ילדים. לכן כדאי לבחון באיזה מקרים כדאי לצמצם את מגוון החומרים ולתת את הדעת על איכות השימוש בחומרים טבעיים ובאילו מקרים כדאי דווקא להרחיב את מנעד האפשרויות. בעוד שישנם הבדלים בין הגישות בבחירת החומרים ניתן לראות שבשתיהן קיים אב טיפוס של שימוש בחומרים: ציור בצבע יבש, ציור בצבע רטוב ועבודה בחומר ובשתיהן משתמשים בחומרים מן הטבע ליצירה.

בגישת הגן העתידי קיים דגש על התנסות בחומרי אמנות בחופשיות ללא הכוונה או דרישה לתוצר (משרד החינוך, 2021). כפי שמתארת אחת הגננות: "אנחנו לא מבקשים מהילדים תוצר או מחכים לתוצר אלא יותר ההתנסות והחוויה". על פי גישת הגן העתידי הכוונה חוסמת את ביטוי היצירתיות של הילדים, מרחיקה אותם מהתנסות, חקירה והעזה, ומחזקת את תלותם במבוגר (האס, גביש, 2000). בדומה לגישת הגן העתידי גם בגישת החינוך האנתרופוסופי מתמקדים בתהליך ולא בתוצאה של העשייה האמנותית (גולדשמיט, 2021). כפי שמתאר אחד הגננים: "מהות העבודה היא עבודה תהליכית. הילד יעשה מה שהוא יעשה זה לא משנה מה. חוויה ברגע וזהו". מכאן ניתן לראות כי שתי הגישות שמות דגש על עבודה תהליכית לא מכוונת תוצר ושתיהן שמות דגש על החוויה האמנותית. עם זאת בגישת הגן העתידי מאפשרים בסוף הפעילות האמנותית להציג ולתלות את עבודות הילדים. דבר זה עלול להתפרש כמסר כפול וכי יש חשיבות לתוצר מעצם הצגתו. לעומת זאת בגישת החינוך האנתרופוסופי ההתייחסות לתהליך הוא מהמקום של החוויה המופקת ממנו מבלי להציג את תוצריו. דבר זה מעביר מסר כי התוצר אינו מוקד העשייה האמנותית כי אם התהליך.

4.3 הגננת המחנכת לאמנות

בגישת הגן העתידי הגננת המחנכת לאמנות היא אוזן קשבת לצרכי הילד. היא דואגת שישופקו לילדים הכלים והאמצעים הדרושים להם כדי לבטא את עצמם יצירתית. הגננת מעודדת את הילד לחקור ולגלות, ומסייעת לו לפתח את הביטוי העצמי שלו (עמיר, 2023). הגננת יכולה לתמוך בילדים במהלך העשייה האמנותית כפי שתארה זאת אחת הגננות: "התפקיד שלי בעיקר לראות את הילדים, לתווך, לשקף להם וגננת אחרת הוסיפה: "אני יכולה לעודד, לתת להם מסר שהם מסוגלים בעצמם". ניתן ללמוד מכך שבגישת הגן העתידי הגננות סוברות כי הילד הוא המרכז של תהליך הלמידה, והגננת היא שם כדי לתמוך ולעודד אותו. תפקידיה המסורתיים של הגננת כ"בעלת הידע" השתנו לאור התמורות שחלות בתקופתנו. תפקידיה אינו ללמד את הילד כיצד עליו לעבוד עם חומרי היצירה אלא לדאוג שישופקו לו כל הצרכים שיהפכו אותו ללומד עצמאי.

בחינוך האנתרופוסופי מדגיש שתפקיד הגננים לספק ולהוות סביבה חינוכית ראויה (ינון, 2021). אחד הגננים תיאר זאת כך: "הגנן נמצא שם כדמות ראויה לחיקוי ולדוגמה". ניתן להבין מכך כי הגננים סוברים שהם עצמם, פנימיותם, התנהגותם לעיני הילדים, ההתייחסות החמה לצורכיהם הפיזיים והרגשיים צריכה להוות מודל ראוי לחיקוי. תפסיתם של הגננים תואמת מאד לגישה האנתרופוסופית שדרך הלמידה העיקרית של ילדים צעירים היא באמצעות חיקוי ולא באמצעות הוראה מילולית (Nicol & Taplin, 2017) מכאן ניתן ללמוד כי יש חשיבות לכך שהגננים יהיו עסוקים בעשייה אמנותית משמעותית, לא רק לצורך הדגמת טכניקות או מיומנות, אלא גם מתוך תפיסה שעצם הפעילות היצירתית של הגננים תהווה השראה עבור הילדים. נמצא כי בשתי הגישות קיימת חשיבות לנוכחות של הגננת כמתוכנת את הפעילות האמנותית אך ההבדל הוא בדרך שבא הגננת מבצעת את תפקידה זה. גננות אשר עובדות בגישת הגן העתידי משתמשות בשיח, שאילת שאלות מעודדות חקר וגילוי ועבודה עצמאית ללא ליווי צמוד של הילדים ואילו בגישת החינוך האנתרופוסופי הגננים מבקשים להיות מודל לחיקוי, דמות מובילה ומנחה במהלך הפעילות האמנותית.

4.4 מגבלות המחקר והמלצות למחקרים עתידיים

מחקר נוכחי זה מספק מידע חשוב על הקווי הדמיון והשוני בחינוך לאומנות ועיסוק בחומרים בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי. למחקר זה שתי מגבלות עיקריות: מגבלה אחת נוגעת למשתתפות המחקר, כל הגננות שראיינו עבדו בגנים באותו אזור גיאוגרפי. יתכן שקיימת השפעה הדדית באותו אזור גיאוגרפי למשל על ידי השתתפות באותן השתלמויות. לדוגמה יתכן שלגננות שעובדות במחוז דרום יהיו תפישות פדגוגיות שונות מאילו של גננות שעובדות במחוז צפון. מגבלה שניה נובעת מכך שהמחקר התבסס על ראיונות עם גננים וגננות בלבד. מידע ממקורות נוספים, כגון תצפיות בגנים או ניתוח תצלומי וידאו של פעילויות ילדים, יכול היה לספק מבט רחב יותר כיצד ילדים עוסקים באומנות.

כהמלצה למחקר המשך, מומלץ לערוך מחקר אורך אשר יבדוק את יכולותיהם האמנותיים והיצירתיים של הילדים לאורך זמן, מגיל צעיר ועד לסיום לימודיהם במערכת החינוך. יהיה מעניין להשוות את התפתחות היכולת האומנותיות של ילדים במסגרת גישת הגן העתידי לעומת החינוך האנתרופוסופי. בנוסף כדאי לערוך מחקר הבדק כיצד החינוך לאומנות תורם לילדים לטפח את השלומות שלהם. מחקר מעין זה עשוי לתרום להבנה עמוקה יותר של האופן שבו שתי הגישות מטפחות את היכולות האמנותיות והיצירתיות של ילדים וכיצד אלו משפיעות על חייהם. הממצאים של המחקר עשויים לסייע למפתחים של תוכניות חינוכיות לגיל הרך, ולסייע לבעלי עניין בתחום החינוך לאומנות.

4.5 תרומת המחקר והמלצות לשדה החינוכי

מחקר זה, הוא הראשון שחוקר את נקודות הממשק בין הגישות האנתרופוסופיות והגן העתידי בתחום האמנות בגן הילדים, והוא עשוי לתרום להבנה וזיהוי הקשרים והאלמנטים המשותפים למודל הגן העתידי והחינוך האנתרופוסופי. זאת מתוך הבנה מעמיקה של המשמעות, המטרות והפרקטיקה של העיסוק באמנות בחינוך האנתרופוסופי בגיל הרך אשר נובע מניתוח והבנה של התורה ההתפתחותית ועקרונות החינוך שפיתח רודולף שטיינר. מספר הגנים האנתרופוסופיים בארץ המנוהלים תחת פיקוח משרד החינוך הולך ומתרחב. השיוך למשרד החינוך דורש ממחנכים בחינוך האנתרופוסופי להתחבר וליישם את עקרונות "גישת הגן העתידי" של משרד החינוך בגנים שלהם. על כן מחקר זה עשוי לתרום לגננים בחינוך האנתרופוסופי ליצור שפה

משותפת עם גישת הגן העתידי. מחקר זה עשוי להיות משמעותי ובעל ערך לאנשי חינוך, מדריכות לאמנות ומפקחות המשתייכים לזרם החינוך הממלכתי-קונבנציונלי ועובדים בגישת הגן העתידי אשר עובדים מול גננים בחינוך האנתרופוסופי. המחקר עשוי לתרום ליצירת שיח והפריה הדדית בינם.

חינוך לאמנות אינו מתעסק רק בכישורים אמנותיים, אלא משמש תפקיד מרכזי בהתפתחות ההוליסטית של הילדים. מחקר זה תורם להבנת האופן בו חינוך לאמנות בחינוך הממלכתי-קונבנציונלי ובחינוך האנתרופוסופי תומכים בהתפתחות קוגניטיבית, רגשית, חברתית ופיזית. הממצאים יכולים לשמש אנשי חינוך לפיתוח תוכניות לימוד ואף להשפיע על קובעי המדיניות, על מנת להבטיח שחינוך לאמנות איכותי ישתלב במערכת החינוך לגיל הרך בארץ. המחקר תורם להבנת האופן בו שתי הגישות החינוכיות מטפחות יצירתיות וביטוי אישי בילדים בגיל הרך. באמצעות הבנת המטרות והאמצעים המשמשים גננות בגישת הגן העתידי ובחינוך האנתרופוסופי, מחנכים יכולים לפתח סביבות מכילות ותומכות יותר המעודדות חקר אמנותי, דמיון וביטוי אישי.

ביבליוגרפיה

אלוני, נ' (2013). *חינוך טוב, לקראת חיים של משמעות, הגינות והגשמה עצמית*. הקיבוץ המאוחד מכון מופת.

אמנת זכויות הילד (1989). בתוך אתר משרד החינוך. אוחזר מתוך: <https://katzr.net/0adc67>
באב צ', אגם ר' (1995). *הבעה ויצירה בחומרים*. משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, האגף לחינוך קדם יסודי, תל-האגף לתכניות לימודים.

באואר, מ. וגסקל, ג' (עורכים) (2011). *מחקר איכותני - שיטות לניתוח טקסט תמונה וצליל*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

גולדשמיט, ג' (2016). *חינוך מקדם בריאות: חינוך מונטסורי וחינוך ולדורף חינוך אנתרופוסופי*. מכון מופת.

גולדשמיט, ג' (2019). *חינוך ולדורף כחינוך רוחני*. עיונים בחינוך: כתב עת למחקר בחינוך.

גולדשמידט, ג', בן-שלום, מ' (עורכים) (2000). *חינוך ולדורף*. תל אביב.

גולדשמיט, ג' (2021). *עולמה של הילדות- ילדות, חינוך וליווי הילד מנקודת המבט של חינוך ולדורף*.

האס, מ' (1998). *ביתן הציור: ילדים מבטאים רגשותיהם בצבע ובקו, הוצאת "אח"*.

האס מ', גביש צ' (2,000). *פעוטים מתנסים בחומרי אמנות, חוה תובל (יעוץ מדעי) הוצאת אח*.

הרווד, ס' (2019). *טיפוח האדם בילדות- עיונים בחינוך וולדורף, הוצאת חירות*.

זהבי, ד' (2010). *ציור עם ילדים בגישה האנתרופוסופית לגילאי 3-13, חירות הוצאה לאור*.

ינון, כ' (2021). *העקרונות הפדגוגיים של החינוך האנתרופוסופי בגיל הרך*. [עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך לחינוך, מכללת אורנים].

לוין, ג' (1985). *מצרפים: הפעילות בשולחן הדבקות בגן*. הוצאת המרכז ללימוד פעילות הילד.

לנדאו, א' (1973). *יצירתיות*. תל-אביב: בצלאל צ'ריקובר.

מאייר, ג' (2011). *צבעים ונפש האדם- צבעים וריפוי שפתה של האמנות*. חירות הוצאה לאור.

מורגנשטיין, ע' (2022). *פדגוגיה מוטת עתיד (פמע) מהדורה 5.0 גרסת יולי 2022*

משרד החינוך (2016). *מתווה מדיניות מו"פ לפדגוגיה מוטת עתיד*. אוחזר מתוך:

<https://katzr.net/75e54d>

משרד החינוך (2019). *פדגוגיה מוטת עתיד 2 מגמות עקרוניות השלכות ויישומים*.

משרד החינוך (2020). *פדגוגיית מוטת עתיד 2030*. אגף מו"פ, ניסויים ויוזמות, המנהל הפדגוגי.

- משרד החינוך (2021). שבילים לגן העתידי- קווים מנחים לעיצוב חינוך איכותי ורלוונטי במציאות משתנה. מינהל פדגוגי, אגף אי' לחינוך קדם יסודי. אגף פרסומים.
- עמיר, סי' (2018). פעילות עם חומרים בגיל שלוש, אתר האגף לחינוך קדם יסודי תחום האמנות בגן, משרד החינוך, אוחזר מתוך: <https://katzr.net/6220b5>
- עמיר, סי' (2019). אומנות חזותית פלסטית בגן הילדים, אתר האגף לחינוך קדם יסודי תחום האמנות בגן, משרד החינוך, אוחזר מתוך: <https://katzr.net/52b382>
- עמיר, סי', לץ, יי' (2021). לראות אמנות- ביטוי אישי בגן העתידי, הוצאת גף פרסומים, משרד החינוך אוחזר מתוך: <https://katzr.net/5ac506>
- עמיר, סי' (2022). מרחב היצירה להבעה בחומרים בגן הילדים, אתר האגף לחינוך קדם יסודי תחום האמנות בגן, משרד החינוך, אוחזר מתוך: <https://katzr.net/57674c>
- עמיר, סי' (2023). עמדת החומרים, אתר האגף לחינוך קדם יסודי תחום האמנות בגן, משרד החינוך, אוחזר מתוך: <https://katzr.net/bfd3d0>
- עמיר, סי', לץ, יי' (2019). עיסוק באסמבלז' בגן הילדים, אתר האגף לחינוך קדם יסודי תחום האמנות בגן, משרד החינוך, אוחזר מתוך: <https://katzr.net/119e2b>
- פלוטניק ר', אשל מ' (2007). ספר הגן. הוצאת הקיבוץ המאוחד, התנועה הקיבוצית.
- צבר בן-יהושע, נ' (2016). אתנוגרפיה בחינוך. בתוך נ' צבר בן-יהושע (עורכת), מסורות וזרמים במחקר האיכותני (עמ' 86-118). מכון מופ"ת.
- צבר בן-יהושע, נ' ודושניק, ל' (2000). בין כוונה ליכולת: דילמות אתיות של מורים בישראל של שנות ה-90. מגמות, 40(3), 442-465.
- צרפתי, מ' (1994). אמנות הילד. הגשת חומרי יצירה בילדות המוקדמת. משרד העבודה והרווחה. שלסקי, ש' ואלפרט, ב' (2007). דרכים בכתיבת מחקר איכותני: מפירוק המציאות להבנייתה כטקסט. מכון מופ"ת.
- שמעוני, ש' (2016). תיאוריה מעוגנת בשדה. בתוך נ' צבר בן יהושע (עורכת), מסורות וזרמים במחקר האיכותני (עמ' 152 - 161). מכון מופ"ת.
- שטיינר, ר' (1987). חינוך הילד לאור מדע הרוח אנתרופוסופיה (מישורי יי', מתרגם מיכאל. (פורסם במקור בשנת 1908).
- שטיינר, ר' (1995). גוף, נפש, רוח (בר שלום נ', מתרגם) מיכאל (פורסם במקור בשנת 1904).
- שטיינר, ר' (1997). ידע האדם כבסיס לתורת החינוך (מתרגם א. אבשלום). הוצאת תלתן. (פורסם במקור בשנת 1919).
- שטיינר, ר' (2002). הלכה ומעשה בחינוך ולדורף (מתרגם א. אבשלום). הוצאת תלתן. (פורסם במקור בשנת 1923).

שטיין, א. (2018). תפיסתן של מנהלות גן אנתרופוסופיות את תוכניות הליבה של גני ילדים.
[עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך למדעי הרוח, מכללת גורדון].

שקדי, א' (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני- תאוריה ויישום. הוצאת רמות.

Albari, A. (2022). *Fear of Missing Out (FOMO): The Effects of the Need to Belong, Perceived Centrality, and Fear of Social Exclusion*. *Human Behavior and Emerging Technologies*, Volume 2022 |Article ID 4824256:
<https://katzr.net/b53dc4>

Dancy, R. B. (2012). *You are your child's first teacher: Encouraging your child's natural development from birth to age six*. Ten Speed Press.

Easton, F. (1997). *Educating the whole child, "head, heart, and hands": Learning from the Waldorf experience*. *Theory into practice*, 36(2), 87-94.

Mathisen, A., & Thorjussen, F. (2017). *Imitation, Interaction and Recognition Communication between Children and Adults in the Waldorf Kindergarten*. *RoSE—Research on Steiner Education*, 7(2), 18-32.

Edwards, C.P.; Gandini, L.& Forman, G.E.1998. *The Hundred Languages of Children The Reggio Emilia Approach*. Greenwich, CT: Ablex Publishing Corp.

Eunjung C.(2012). *Art Trek: Looking at art with young children*, *International Journal of Education through Art* Volume 8 Number 2.

Frödén, S., & von Wright, M. (2018). *The Waldorf Kindergarten*. In *International Handbook of Early Childhood Education* (pp. 1401-1420), Springer, Dordrecht.

Halverson, E. R., & Sheridan, K. (2014). *The maker movement in education*. *Harvard Educational Review*, 84(4), 495–504.

Hart, C. S., & Brando, N. (2018). *A capability approach to children's well-being, agency and participatory rights in education*. *European Journal of Education*, 53(3), 293-309.

Howard, S. (2006). *The essentials of Waldorf early childhood education*. In N. Foster (Ed.). (2007). *Mentoring in Waldorf Early Childhood*

Education (pp. 15-24), Waldorf Early Childhood Association of North America.

Long-Breipohl, R' (2012). *Under the Stars: The Foundations of Steiner Waldorf Early Childhood*. Hawthorn Press.

Nicol, J., & Taplin, J. T. (2017). *Understanding the Steiner Waldorf approach: Early years education in practice*. Routledge.

Nordlund, C. (2013). *Waldorf education: Breathing creativity*. *Art Education*, 66(2), .13-19.

Oecd(2019) *Future of education and skills 2030: Oecd learning compass 2030*@Oecd 2019.

Padgett, D. K. (2016). *Qualitative methods in social work research* (Vol. 36). Sage publications.

Parker-Rees, R., & Rees, S. (2011). *How the Steiner kindergarten environment helps adults and children to get to know each other*. In R. Parker-Rees (Ed.), *Meeting the child in Steiner Kindergartens. An exploration of beliefs, values and practices* (pp. 41–53), New York: Routledge.

Ryen, A. (2016). Research ethics and qualitative research. In D. Silverman (ed.) *Qualitative research* (pp. 31-46). Sage Publications, Thousand Oaks.

Schwartz, E. (2008). From playing to thinking: How the kindergarten provides a foundation for scientific understanding. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 10(2), 137-145.

Shirley, D. (2020). *Beyond well-being: The Quest for wholeness and purpose in education*. *ECNU Review of Education*, 3(3), 542-555.

Waite, S & Rees, S. (2014). *Practicing empathy: enacting alternative perspectives through imaginative play*. *Cambridge Journal of Education*, 44(1), 1-18.

נספחים

נספח 1 - רשימת תרשימים

- תרשים מספר 1 : מודל הגן העתידי, מתוך : אוגדן שבילים בגן העתידי, תפיסת הגן העתידי עמוד 7.
- תרשים מספר 2 : העוגנים הפדגוגיים במודל הגן העתידי, מתוך : הגן העתידי- להיות אני, להשתייך ולגלות עולם, עלון דע-גן 12 תשע"ט עמוד 12.
- תרשים מספר 3 : תפיסות של גננות המכחנכות לאמנות- קווי דמיון ושוני בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי.

נספח 2 - מדריך ראיון

נושא המחקר: כשהחינוך האנתרופוסופי פוגש את הגן העתידי – קווי הדמיון והשוני בחינוך לאומנות והגשת חומרים בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי.

שאלת המחקר: מהם קווי הדמיון והשוני בחינוך לאומנות והגשת חומרים בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי?

שאלות מחקר משניות:

1. שאלת האיתור:

אני מחפשת גננות אשר עובדות במסגרות חינוך של משרד החינוך שעובדות בגישת הגן העתידי / שעובדות בגישה האנתרופוסופית ובנוסף גם מדריכות/מלמדות גננים אשר יסכימו להשתתף בראיון לצורך מחקר בנושא: קווי הדמיון והשוני בחינוך לאומנות והגשת חומרים בין גישת הגן העתידי והגן האנתרופוסופי. אשמח לשמוע את דעותיך בנושא זה מנסיוןך בעבודה. אשמח אם תעני על מספר שאלות שאציג בפנייך וכמו כן אני מזמינה אותך להפליג בתשובותיך לדברים נוספים שעולים בהקשר לשאלה. חשוב לי לציין, שכל דבר שתתפי אותי בו הוא לצרכי המחקר בלבד, כך השמות שתזכירי יישארו חסויים, כולל שמות אנשים ומקומות, שיופיעו כבדויים בעבודה שלי.

2. שאלת הרקע:

שלום...תודה שהסכמת להשתתף במחקר שלי ולהקדיש מזמנך. תחילה אשמח שתספרי לי מאיפה את? מה הרקע המקצועי שלך בחינוך /חינוך לאומנות / חינוך אנתרופוסופי? היכן את עובדת? מה הותק שלך?

3. שאלת הפתיחה:

תוכלי בבקשה לתאר את העשייה האמנותית עם הילדים בגן שלך? שאלות הרחבה:

מהן המטרות שלך בעשייה האמנותית של הילדים בגן?

מהו התפקיד שלך כגננת במהלך פעילות האמנות בגן?

4. שאלות ההשלמה:

איך האמנות משתלבת בסדר היום שלך בגן?

תוכלי להרחיב לגבי שולחנות היצירה?

האם יש את אותם חומרים כל הזמן?

תוכלי לפרט אילו דברים מיוחדים?

האם את נותנת לילדים הנחיה כלשהי מה לעשות עם החומרים?

מה התדירות של העבודה בחומרים שתארת?

5. לקראת סיום:

האם יש דבר נוסף שאתה מעוניינת לספר לי?

האם אוכל להתקשר אם יעלו לי עוד שאלות?

נספח 3 - תמלול ראיונות

ראיון מספר 1 - ראיון עם הגננת לילך אשר עובדת בגינת הגן העתידי:

לי: שלום לילך, תודה שהסכמת להתראיין לעבודה שלי. אני כותבת עבודה במסגרת לימודים לתואר שני בחינוך לאמנות. בעבודה שלי אני משווה בין אופן העיסוק באמנות בגן שהגננת עובדת בו בגינת הגן העתידי בהשווה לגישה של החינוך האנתרופוסופי. ואני אשמח לשמוע כיצד את עובדת עם הילדים בגן. את מוזמת להרחיב ולהפליג עם התשובות שלך לכל דבר שנראה לך רלווטי ועולה בדעתך. אבל לפני כן, אשמח לדעת מהו הרקע האישי והמקצועי שלך בחינוך ובחינוך לאמנות ובאמנות בכלל?

לילך: אני גרה ועובדת במרכז הארץ. אני גננת כ-14 שנים. לפני כן הייתי מורה לאמנות הרבה שנים. תמיד עסקתי באמנות. אני מציירת ומבקרת בתערוכות. כבר שהייתי נערה למדתי במגמת אמנות בתיכון ובתואר הראשון למדתי להיות מורה לאמנות. במהלך השנים עשיתי הסבה לגיל הרך ואני כיום מנהלת גן בגן עיריה. בשנתיים האחרונות אני גם מדריכת גנות בתחום האמנות במשרד החינוך. אני משתתפת בהרבה השתלמויות לגנות ולמדריכות שעוסקות באמנות.

לי: תוכלי בבקשה לתאר את העשייה האמנותית עם הילדים בגן שלך?

לילך: העשייה האומנותית בגן שלי מאוד דומיננטית. אני מאוד מחוברת לתחום וזה בא לידי ביטוי בגן. יש המון שעות שבהן הילדים יכולים ליצור באופן חופשי ובאופן יומיומי. יש לילדים מבחר גדול של חומרים וטכניקות שהם יכולים לבחור לעסוק בהם. יש מיקום קבוע בגן לכל סוג של טכניקה. בשולחן ספציפי. הם לא חייבים לעבור בין כל השולחנות, כלומר הם לא חייבים לעבוד בכל מה שאנחנו מגישות להם. זו בחירה שלהם. הם יכולים גם לעבור עם העבודה שלהם משולחן לשולחן, לשלב חומרים וטכניקות באותה עבודה. זה מאוד מעשיר את העבודה שלהם, זה מפתח את היצירתיות שלהם. יוצאים דברים חדשים יחודיים שהם רק שלהם.

לי: איך האמנות משתלבת בסדר היום שלך בגן?

לילך: מבחינת סדר היום יש שנים שסביב 9:00-8:30 עושים מפגש. כשאני מרגישה שהקבוצה צריכה להתאסף בבוקר ובזמן הזה הסייעת מסדרת את שולחנות היצירה ובסוף המפגש אני מזמינה את הילדים לבחור לאיזה שולחן או פעילות הם רוצים ללכת אליו. במה הם רוצים להתחיל. יש שנים שאנחנו עובדים במתכונת של גן זורם. ואז המפגש רק סביב 11:00. רוב השנים עד עכשיו זה היה במתכונת הזו. מהרגע שהגן נפתח עם הסייעת, שולחן הציור כבר פתוח. כל יום. על השולחן יש בדרך כלל גירי פנדה ופסטל. לפעמים גם עפרונות צבעוניים. לפעמים טושים שהם בדרך כלל ביום שישי. ועל השולחן שמים גם סלסלה מלבנית כזו עם דפי נייר. בדרך כלל אנחנו משתמשים בדפי טיוטה שההורים מביאים מהמשרדים שלהם. סביב שמונה אני מגיעה לגן והסייעת שלי ואני בזריזות מביאות את החומרים והאביזרים ופותחות את כל שולחנות היצירה. במקביל נפתחים גם כל המרכזים של הגן ושולחן אוכל, הילדים באים לאכול כשהם רעבים. זה מאפשר רצף של כמה שעות טובות שהילדים יכולים לפעול בלי הפסקות ומעברים.

לי: תוכלי להרחיב לגבי שולחנות היצירה?

לילך: יש מגוון גדול של שולחנות יצירה עם סוגים שונים של חומרים וטכניקות. בדרך כלל שולחן של צבע רטוב, שזה יכול להיות צבעי מים, צבעי טמפרה, אפילו צבעים שעושים מתבלינים, טושטושים, גואש עם מגוון של אביזרים. סוגים שונים של מכחולים, צמרוני אוזניים, חותמות, ספוגים. ובנוסף יש כן-ציור שמתאים לשני ילדים לעבוד בעמידה. יש שולחן עם חומר פיסולי כמו חימר, בצק, פלסטלינה, עיסת נייר לפעמים. יש שולחן גזירות וחיבורים שיש בו מספריים. יש גם שדכנים ומחוררים ונייר דבק. יש עיתונים ומגזינים. יש שולחן של גרוטאות. כשיש מספיק חומרים שהילדים מביאים מהבית. כל מיני אריזות מקרטון ומפלסטיק. בדרך כלל זה אחת מהצוות מחברת את מה שהילדים צריכים עם דבק חם, או שהילדים לבד מחברים בכל מיני שיטות. עם נייר דבק, מנקה מקטורות. אחרי זה מי שרוצה יכול להוסיף עוד דברים לעבודה. אפשר לעבור לדוגמה לשולחן של צבע גואש או פנדה כדי לצבוע, הוא יכול להדביק בשולחן ההדבקות כל מיני דברים עם דבק. שולחן ההדבקות זה בעצם שני שולחנות צמודים לאורך שמכוסים במפת ניילון שקוף. צריך שולחן גדול יותר כדי שיהיה מקום לעבודות גדולות. השולחן נמצא בצמוד לעמדת חומרים. בעמדת חומרים שהיא דף גננת ארוך כזה שמתחתיו יש ארגזי פלסטיק עם כל מיני חומרים ממויינים. ארגז למצעים שונים להדבקה ולציור, כמו משטחים שונים מקרטון, הילדים מביאים הרבה אריזות של קורנפלקס ואנחנו חותכים אותם. יש ארגז עם כל מיני אריזות, יש ארגז עם מגזינים ועוד.. זה תלוי גם מה הילדים מביאים. בחלק העליון יש הרבה קופסאות פלסטיק מלבניות זהות עם מכסים. פותחים אותם כשהעמדה נפתחת. אנחנו סוגרים את הקופסאות בסוף היום לפני שצוות הבוקר הולך כי יש צהרון והצוות לא אוהב שהילדים מתעסקים עם זה. בתוך הקופסאות יש סוגים שונים של חומרים. ממויינים. בכל קופסא חומר אחר. לדוגמה קופסא עם מקלות עץ שונים כמו גפרורים, מקלות ארטיק, מקלות רופא, בקופסא אחרת גזרי נייר צבעוני בצורות שונות. לפעמים זה משאריות של עבודות אחרות שגזרנו ולפעמים שאריות שקיבלנו מבית דפוס. אני מעדיפה כמה שיותר שיהיו חומרים של מיחזור. יש קופסא עם שאריות בדים, קופסא עם חוטים שונים של צמר וטריקו, קופסא עם פקקים ועוד כל מיני אוצרות שהורים מביאים לנו. קופסא עם חומרים מהטבע שילדים מביאים מטיוולים עם המשפחה.

לי: יש את אותם חומרים כל הזמן?

לילך: יש דברים קבועים אבל בחגים ובעונות אנחנו מחדשים ומרעננים עם דברים שמתאימים לנושא. זה יוצר עניין חדש בסדנה. לדוגמה ביום העצמאות שמים חומרים בצבעי כחול לבן, בסתיו או בלייג בעומר צבעים חמים. נשים חומרים שיתאימו להכנת מדורות כמו חוטי צמר וצלופנים בצבעי אדום, כתום וצהוב, זרדים מעץ. הילדים נחשפים לנושא שמדברים עליו במפגשים, בשירים, בסיפורים, או אל יצירת האמנות שמוצגת בגלריה של הגן ויכולים לקבל השראה מזה ליצירה שלהם. הילדים יוצרים מה שהם בוחרים ליצור והרבה פעמים זה מתחבר למה שאנחנו עוסקים בו בגן אבל הם לא חייבים.

לי: האם את נותנת לילדים הנחיה כלשהי מה לעשות עם החומרים?

לילך: אני לא נותנת להם הנחיה שהם חייבים ליצור עכשיו רק לפי מה שאני מבקשת מהם. זה לפי הבחירה שלהם והרעיונות שלם. הרבה פעמים אני גם יושבת לידם ויוצרת משהו משלי. שמת לב שכשאני גם יוצרת הילדים מצטרפים לעבוד בשולחן. שולחן שלפני רגע לא היתה בו פעילות מתמלא לגמרי. ואז תוך כדי אני עוזרת למי שצריך. אני לא עושה לילדים דברים בתוך העבודה במקומם. אני יכולה לתמוך. לעודד אותם, לתת להם מסר שהם מסוגלים בעצמם. לפעמים אם הם מבקשים שאגזור משהו שהם לא מצליחים אז אני עוזרת. אני כמובן מעודדת אותם לנסות לגזור בעצמם אבל

גם אני לא רוצה לתסכל אותם ולגרום להם לחוויה שלילית שתגרום להם להמנע מהפעילות הזו בפעם הבאה. אבל בגדול אני משתדלת לא להתערב להם בעשייה. אני גם מבקשת מהסייעות שלא יציירו להם ציורים לצביעה. אני חושבת שזה פוגע ביצירתיות שלהם, במוטיבציה שלהם לצייר, ליצור. זה יכול להיות בשביל הילדים מאוד מתסכל כי הם לא יכולים עדיין לצייר ברמה של מבוגר והפער גדול מידי ואז הם לא ירצו לצייר בעצמם. לכן אם אני יוצרת משהו בשולחן יצירה ליד הילדים אני אעשה משהו פשוט שיראה טכניקה מסויימת, משהו שהם יכולים ללמוד ממני את אופן העבודה, איך הידיים שלי עובדות. לא בשביל להעתיק ממני את העבודה אחד לאחד. זה לא הרעיון. חשוב לי שכל ילד יעשה עבודות לפי הדמיון שלו, הרעיונות שלו. שיבחר חומרים שהוא אוהב והם לפי טעמו האישי. ובדרך כלל זה מה שקורה. הילדים לומדים הרגלי עבודה כמו איך לקנח את הדבק מהלקקן שהדבק לא ינזל על השולחן ועל כל העבודות. הם לומדים לקחת מהקופסאות חומרים לתוך קופסא אישית ולאחר שמסיימים למיין את החומרים שנשארו חזרה למקום. הם לומדים לשים את העבודה שלהם בתוך ארונית של היבוש. ואז אחרי שהם מתרגלים לעבוד בדרך הזו הם עובדים באופן עצמאי. אפשר ממש לראות את ההתפתחות שלהם. גם בעצמאות וגם ביכולות האמנותיות שלהם.

לי: תוכלי להרחיב על התפקיד שלך כגננת בזמן הפעילות של האמנות בגן?

לילך: יש לנו הרבה מוקדים של פעילות אמנותית בגן, הרבה שולחנות שיש עליהם חומרי יצירה וצריך לתחזק את זה. כלומר אני והסייעת הרבה תומכות בחלק הזה של לראות שלא חסר חומרים, שהסביבה אסתטית, שהציוד נשמר, שהילדים עובדים לפי ההרגלים שלמדנו אותם, שהם מתנהגים יפה אחד לשני, שהם לא עושים דברים מסוכנים. הרבה פעמים הסייעת היא זו שמסתובבת ודואגת לזה ואני מתפנה לשבת עם הילדים, לתווך, ללמד טכניקה חדשה, הנוכחות הזו שלי מאוד חשובה. כשאני יושבת עם הילדים אני יכולה כל פעם לחשוף אותם לטכניקה חדשה. כל הכרות עם טכניקה או חומר חדש בהתחלה הילדים נחשפים אליהם בקבוצה קטנה. אנחנו נחקור את החומר, נעלה שאלות מה אפשר לעשות איתו. אם אני רואה לנכון אני אדגים פעולה מסויימת ואתן לילדים להתנסות. במהלך הפעילות אם יש קשיים אני יכולה לשאול שאלות שיכוונו אותנו. אני לא ישר נותנת את הפיתרונות. אני רוצה שיגלה בעצמו.

לי: מה התדירות של העבודה בחומרים שתארת?

לילך: כמו שאמרתי שולחן ציור יש כל יום. גם השולחנות של העבודה בצבע רטוב, עבודה בחומר פיסולי והעבודה בשולחן ההדבקות יש כמעט כל יום. לפעמים ביום של הגננת שמשלימה אותי זה מתנהל אחרת, אז לא תמיד נפתחים השולחנות האלה. וגם בדרך כלל ביום שיש פחות עבודה בחומרים. יום חגיגי כזה ופחות מתלכלכים. זה יום עמוס. יום שאנחנו חוגגים בו ימי הולדת, חגים וכמובן קבלת שבת. אז זה יוצא בערך ארבע פעמים בשבוע. ויש דברים מיוחדים שאין כל יום.

לי: תוכלי לפרט אילו דברים מיוחדים ?

לילך: מידי פעם אני מביאה כל מיני טכניקות מיוחדות שאין ביום יום כמו לדוגמה ריקוע על גבי חמרן. זה משהו שאין כל יום. אני אראה לילדים איך עובדים עם החומר אבל גם פה אני לא אגיד להם מה הם יעשו עם הטכניקה. גם לאחר שאני חושפת אותם ליצירות אמנות אני לא אבקש מהילדים להעתיק אותה או לעשות משהו שקשור בנושא היצירה. לדוגמא אני יכולה ללמד אותם על מאטיס, על איך הוא יצר עם מגזרות נייר. אני אראה להם את הטכניקה. אבל אני לא אגיד להם מה ליצור עם הטכניקה הזו. זה נכנס לבנק הטכניקות הפנימי שלהם והם יוכלו להשתמש בזה לפי הצורך שלהם. לפעמים אנחנו עושים גם עבודות משותפות. כשהמטרה היא ליצור משהו למשל

לקישוט הגן או ללוח תוכן ואז כן תהיה הכוונה. למשל להכין מטריה גדולה בחורף או חנוכיה גדולה לדוגמא. גם לחלק הזה של קישוט הגן יש ערך. מאוד חשובה לי האסתטיקה של הגן. אז כן, יש מידי פעם עבודות מכוונות עם הרעיונות שלי, האסתטיקה שלי, אבל בשאר הדברים, ביומיום, מאוד חשוב לי שתהיה לכל ילד אפשרות לבטא את עצמו באופן חופשי, את מה שמעסיק אותו, מה שמעניין אותו, נושא שהוא עסוק בו ולא דברים שאני כופה על הילדים מלמעלה, שיכולים להיות בכלל לא רלוונטיים בשבילו. אני רוצה שהיצירות שלו ישקפו את העולם הפנימי שלו ולא את שלי. הילדים הם לא פועלים בבית החרושת של הגננת, שמצרים יצירות שבלוניות שהם העתק של הרעיון של הגננת. חשוב לי שכל יצירה תהיה יחודית. בלוחות הגן אני מציגה זו לצד זו יצירות במגוון של טכניקות וממש רואים שכל יצירה היא אחרת ומיוחדת. כל ילד והיחוד שלו. זה חלק מהאני מאמין שלי. אגב, גם תליית העבודות האישיות של הילדים בגן היא מאוד אסתטית, הלוחות לא עמוסים ורועשים, אני משתדלת לשמור על מראה נקי, שלא יהיה עומס ויזואלי לילדים. עומס ויזואלי יכול לגרום לתסיסה של הילדים, לחוסר שקט. זה משפיע על אקלים הגן. אז מצד אחד הסביבה צריכה לשדר רוגע ומצד השני אנחנו דואגים שתהיה הרבה פעילות והילדים יהיו עסוקים. דבר שתורם מאוד לרוגע בגן. וכמובן שעצם זה שהם יוצרים זה מביא להם רוגע פנימי. כל הדברים האלה יחד מאוד משפיעים על זה שתהיה פחות אלימות, שהאווירה בגן תהיה רגועה ותהיה לילדים תחושת מוגנות.

לי: מהן המטרות שלך בעשייה האמנותית של הילדים בגן?

לילד: אני חושבת שהמטרה שהכי חשובה לי זה שהילד יוכל לבטא את עצמו, את העולם הפנימי שלו. הביטוי האישי של כל ילד. שהעבודה תשקף את היחוד שלו, את הבחירות שלו, את הרגשות והדמיון שלו ואת הדרך היחודית והיצירתית שלו. בנוסף, מאוד חשוב לי פיתוח החשיבה היצירתית של הילדים. אני חושבת שזו יכולת חשיבה ומיומנות מאוד חשובה. יצירתיות זה בעצם ליצור משהו חדש מדברים שכבר מכירים. חיבורים חדשים. זה חשוב לעתיד שלהם. הרבה פעמים חושבים שיצירתיות זו תכונה מולדת אבל אני חושבת שזה משהו שאפשר לפתח וזה דבר שצריך לפתח מגיל צעיר. לא רק בתחום האמנות. זה חשוב לכל התחומים. לדוגמה כשעובדים בתחומי המדע, בהייטק, בהמצאת סטארטפ. החשיבה היצירתית מאפשרת להמציא המצאות. בגלל זה אני מאפשרת לילדים להכיר את האיכויות השונות של החומרים, טכניקות שונות, ומאפשרת להם להתנסות בהם ואז גם לשלב ביניהן, ליצור בדרך שלהם, בדרך חדשה ומקורית. לחשוב בצורה יצירתית. היצירתיות כמובן קשורה גם בדמיון. הדמיון של ילדים בגיל הזה הוא מאוד פעיל ודומיננטי. עדיין אין התחשבות בחוקים או מגבלות של נכון או לא נכון. הכל אפשרי. אני תמיד מתפעלת מהדמיון של הילדים. הם יכולים לדמיין דברים שאף פעם לא הייתי חושבת עליהם. ובאמצעות הדמיון הם ממצאים דברים מאוד יצירתיים ומקוריים. בנוסף אני עובדת בצורה אינטר-דיסציפלינרית. הכוונה שאני משלבת את האומנות כחלק בלתי נפרד מכל התחומים. בכל תחומי הליבה. עצם החיבורים השונים בין תחומים שונים זה משקף את החשיבה המסתעפת, חשיבה יצירתית. זה הופך את הלמידה ליותר עשירה, זה הופך אותה ליותר חווייתית. מחקרים מראים שילד לומד הכי טוב מתוך חוויה. לדוגמא אם לדוגמא בקיץ נכיר את החמניה אז קודם לכן נגדל חמניה בגינת הגן, נתעד את השלבים השונים של הגדילה שלה באמצעות צילום, נספר סיפור שקשור בה, נכיר יצירת אמנות שקשורה, כמו החמניות של ואן גוך, אני אשלב חומרים שונים שיכולים להתאים בעמדת החומרים. אבל אני לא אנחה אותם בזמן היצירה החופשית ליצור דווקא חמניה. אבל בעקבות כל העשייה סביב הנושא הזה, זה יכול להופיע גם בעבודות שלהם. אנחנו

כמובן נחקור את החמניה עם זכוכית מגדלת, נצייר אותה מתוך התבוננות, מה שנקרא ציור מדעי. ניגע, נריח, נטעם גרעיני חמניה, נשלב את כל החושים. עם הילדים הגדולים נכתוב את המילה חמניה, נשחק משחקי חשבון כמו ספירה של גרעינים. האמנות משולבת בלמידה של הנושא כמשהו שלם. כמובן שיש לזה תרומה להתפתחות הקוגניטיבית של הילדים. מטרה נוספת היא ההתנסות החושית. המגע והעבודה עם החומרים השונים מאוד תורמים לויסות החושי והרגשי. ממש אפשר לראות איך לדוגמה ילדים מאוד תוססים כשהם עובדים לדוגמה עם חימר הם ממש שוקעים לתוך העבודה וממש נרגעים ומווסתים. האמנות מאפשרת לילדים בלבטא את עצמם, את הרגשות שלהם, מה שהם מרגישים ומה שהם חווים.

ובנוסף, יש גם מטרה של פיתוח היכולות של המוטוריקה העדינה. בידול אצבעות, אחיזת צבט, קשר עין יד וכל הדברים האלה.

לי: האם יש דבר נוסף שאת מעוניינת לספר לי?

לילך: כרגע אין משהו נוסף שעולה לי.

לי: האם אוכל להתקשר אם יעלו לי עוד שאלות?

לילך: כמובן. בהצלחה בכתיבת העבודה.

לי: המון תודה על ההשתתפות והשיתוף. אני אשלח לך את העבודה כשאסיים אותה.

- סוף הראיון -

ראיון מספר 2 - ראיון עם הגנן אלון אשר עובד בגישה האנתרופוסופית:

לי: שלום אלון, תודה שהסכמת להתראיין לעבודה שלי. אני כותבת עבודה במסגרת לימודים לתואר שני בחינוך לאמנות. בעבודה שלי אני משווה בין אופן העיסוק באמנות בגנים משתי גישות חינוך, האנתרופוסופית וגישה שנקראת גישת "הגן העתידי" ואני אשמח לשמוע כיצד אתה עובד עם הילדים בגנך. אתה מוזמן להרחיב ולהפליג עם התשובות שלך לכל דבר שנראה לך רלווטי ועולה בדעתך. אבל לפני כן, אשמח לדעת מהו הרקע האישי והמקצועי שלך בחינוך ובחינוך האנתרופוסופי בפרט ואם יש לך איזשהו רקע באמנות?

אלון: הגעתי לחינוך האנתרופוסופי דרך אישתי. היא הלכה ללמוד חינוך אנתרופוסופי ואני למדתי מדעי הטבע והכרתי את זה דרכה. זה עשה עלי רושם מאוד גדול. במיוחד כל התחום של האמנות. גדלתי בבית מאוד רגיל, מאוד של מדעי הטבע. אבא רופא אמא דוקטור לכימיה אז זה היה מאוד חסר בחיים שלי הצדדים האומנותיים ומאוד נמשכתי לזה ברגע שנחשפתי לזה דרך האנתרופוסופיה. יותר בשביל העיסוק שלי באומנויות פחות בשביל ללמוד אומנויות. המפגש עם ציור והאמנות. היה לי מורה לאמנות מאוד מרשים שלמדתי דרכו פיסול והתבוננות בצמחים. עשה עלי רושם מאוד גדול המפגש עם החומר אבל מתוך השראה מהאנתרופוסופיה, ידע הרוח. בעקבות זה הלכתי להיות גנן. סיימתי תואר במשולב בכימיה ובמחשבים. אני מהנדס מחשבים במקצועי. עזבתי את זה והלכתי להיות גנן. עבדתי 18 שנים בגנים בעיקר רוב הזמן הזה בגן xxx ועוד קצת בעוד כמה גנים אחרים שנה פה ושנה שם. כרגע בשבתון מהגן. אבל אני מלמד בxxx את הגישה של החינוך האנתרופוסופי וגם מלווה צוותים חינוכיים.

לי: תוכל בבקשה לתאר את העשייה האמנותית בגנך?

אלון: היום בנוי ככה שבבוקר הילדים מגיעים ומשבע וחצי ועד תשע וחצי יש שלושה מוקדים במקביל: משחק, ארוחת בוקר ושולחן עבודה. כל יום בשבוע חוץ מימי יער. בימי גן בעצם בשולחן העבודה יש את האלמנט האומנותי או מלאכת יד או אומנות. בעצם יש לנו סדר שבועי. זאת אומרת

שבכל יום מוקצה משהו אחד. יש יום שעושים בו נגרות, יום שעושים בו תפירה נגיד, שזה יותר מלאכות יד. ויש ימים שיש צבעי מים וכל שנה זה בסדר אחר בהתאם לצוות ולאילוץ. בגדול יש לנו יום של צבעי מים ויום של חימר. ביום שיש מציינים בצבעי שעווה טבעית בלוקים קצת אחר מהגירים הרגילים ופנדה.

לי: מהן המטרות שלך בעשייה האמנותית של הילדים בגן?

אלון: שאלה טובה. אני לא יכול לומר שאני למדתי את בצורה ססטמטית אין ספרות מסודרת על הדבר הזה. אמנות זה פשוט משהו שעושים. אז אני יכול להגיד את זה ממש מתוך ההשקפה הפנימית שלי ולא ממשו שקיבלתי אותו בצורה של משנה מסודרת. אני יכול להגיד שאני לא מצאתי בכתבים של שטיינר התייחסות מפורשת לאמנות בגיל הרך. בעצם שטיינר מדבר מאוד על חושים אבל הוא לא מדבר על אמנות ולכן ניתן לומר שהמטרה בגיל הרך מנקודת המבט האנתרופוסופית כמו שאני מבין משטיינר היא מפגש עם חושים, פחות היצירה האסטטית, זה לא המטרה שזה יהיה יפה, אפילו לא המטרה שהילד יתנסה בלנסות את החומר בלעצב אותו. אלא לדוגמה אם לוקחים צבעי מים שמאוד אפשר לחוות אותו לעומת הגואש. המטרה שהילד יתנסה בחוויה של הצבע ואיך שהצבעים משתלבים אחד עם השני. צבעי מים זה חומר הרבה יותר תנודתי הרבה יותר זורם משתלב ופחות עוצמתי מאשר נגיד גואש. המטרה לא שזה יהיה יפה במובן שצירתי בית פרח או הרים או שדה אלא יותר שאני אחווה איך הצבעים מתמזגים מה זה החוויה של ירוק, מה זה החוויה של אדום, מה קורה שהכחול הוא מסביב לאדום, איזו חוויה פנימית רגשית חושית עוברת בי כשאני בה במפגש עם החומרים האלה. במובן הזה אפשר להגיד שלפי הגישה האנתרופוסופית בעצם לא נכון להביא לילדים חמר בגיל הרך מכיוון שחמר הוא חומר קר מאוד כמו יונק את כוחות החיים של הילד. ילדים זקוקים לחום כמו שאפרוח זקוק לחום של התרנגולת שדוגרת על הביצים יש את החמר שהוא מאוד קר שלוקח את החום. ואנחנו מעדיפים לעבוד עם חומרים חמים בצורה פיסולית כמו בצק שגם איתו עושים אמנות בין אם זה עצק מלח ובין אם זה פשוט בצק אתה יוצר צורות. אני מאוד מאמין בכוח המרפא של בצק עבור ילדים. בכל אפשר להגיד שחלק מהעבודה האמנותית היא קשורה יותר לכוח המרפא של האמנות של להיות בכאן ועכשיו ב being להיות בנשימה להיות בחלום, וממש לא במקום היוצר, ללמוד ליצור בחומרים. אני אומר את זה כאידיאל. מה בפועל קורה זה משהו אחר, כי אנחנו בני אדם. אז כאידיאל הרבה שנים היתה אסכולה של ממש לא להביא חימר עד כיתה ה'. אבל מכיוון, שכמו שדיברנו בהתחלה הזמן השתנה, החברה השתנתה. האתגרים השתנו כלומר, לחימר יש כוח גם מאוד מאזן. כי יש פה משהו שמאוד הוא מתמסר לילד, מצד אחד, ומצד שני יש לו צורה מאוד ברורה, להבדיל מבצק או צבעי מים שהם קצת יותר רכים המקום המתנגד הזה קצת יותר. נותן לזה גבול שמאוד חסר היום לילדים. החוויה גבול. אז אבל גם אפשר ללכת ישר. יש חימר שם שולחן יותר, או עבודה בדונג. הבעיה החומרים האלו של ה דונג שהם מאוד קטנים, ואז העבודה הרבה יותר בקצות האצבעות. נראה יותר מכוונים לעבודה גדולה בגיל הרך, שיהיה הרבה חומר שהילד יחווה. כל היד שלו תעבוד ולא רק קצות האצבעות. במובן הזה אני לא מצאתי שזה עבודה מאוד איכותית, העבודה עם השעווה איכותית במובן שהיא מחזיקה והיא מעניקה לאורך זמן. אנחנו משתמשים בזה בעיקר נגיד לקראת ימי הולדת. אז כל יום הולדת מכינים לילד יום הולדת בגן שלנו. נר מצופה בשעווה צבעונית שהילדים עושים מפתחים כל מיני דמויות קטנות ועם פרחים וגמדים יצירות, וכאלה שזה מצפים את הנר גדול, כזה כמו נר נשמה אז אבל זה עבודה שהיא יותר מתאימה לבוגרים כי זה לא קל לעבוד עם שעווה. כן ולעומת זאת חימר. צבעי מים בצק. הבצק ככל שהילד

יותר צעיר הייתי הולך יותר לכיוון של בצק. כמשהו האמנותי, במובן שזה התנסות בחומר. שיש שמה הרבה מאוד חושים, זה מה שאני מצאתי ששטיינר דיבר עליו בגיל הרך, שבעצם הילד לומד דרך חושים והעבודה עם חושים. היא מאוד מאוזנת, מרפאה מצמיחה. בתוך זה, בוא נגיד כיוון שאנחנו מבוגרים ואנחנו חברה מאוד הישגית. אני חושב שגם לילדים וגם למבוגרים שעובדים עם הילדים יש נטייה ליצור דברים מאוד מעוצבים. לעשות ציור יפה, לעשות פיסול יפה, שיהיה שיהיה ייראה כמו משהו אמיתי בעולם ולא סתם לקחת גוש חמר ולשחק איתו. כן אלה. מאוד יש חיפוש אחר הצורה לא רק אחר החיים, החושים, התנועה וכאלה. שאני לא חושב שדווקא התכוון לזה המשורר, אבל אני יכול להגיד שאני כגן, שאם אני אעבוד בחמר אני ארצה לעשות דברים שיש להם צורה יפה שאני עובד עם ילדים. כי זה משמח אותי, כי זה מעניין אותי וכאלה. זה כבר מתקשר גם לשאלה של איך עובדים עם ילדים. מה התפקיד שלי בשולחן עבודה? ואני אומר זה כאילו חשוב לי במובן הזה לסייג את זה שלא כל דבר שאנחנו עושים הוא דווקא נכון. או נכון, מצד ההשקפה של החינוך האנתרופוסופי, שלמרות שיש איזה תורה שבעל פה וכאילו עוברים דברים מאחד לשני, לא תמיד הדברים שעוברים מאחד לשני הם דווקא הדברים הנכונים שצריכים לעבור אחד מהשני. כמו בכל דבר, בחברה יש ילדים שמקללים אחד של השני. לא דווקא זה שכולם עושים מלאכות יד מאוד מאוד מרשימות. בחינוך האנתרופוסופי. זה פשוט נורא משמח אבל זה לא אומר שדווקא זה מה נכון לעשות איתם מצד הגישה, כן, מצד מה שמישהו אחר. יש לו להגיד על זה כן, אבל אפילו מצד המומחים לגישה זה דווקא כן. אז זאת אומרת. ייתכן שאחרי אנשים ויגידו דברים לא שאני מתיימר להגיד מה נכון מצד הגישה, אלא רק להבין את זה שזה זה שזה תורה שבעל פה. יש בזה אמת. החסרון שחסר האלמנט הזה שמגדיר באמת מה לאן אנחנו שואפים. זה שלומדים אחד מהשני כמו שוליה, ויש איזשהו העברה של מיומנויות ולא רק של ידע. זה החיסרון, שזה מאוד חסר, ובחינוך הרגיל כן.. שלא מעבירים את המיומנויות. תפירה של רקמה של עבודה עם חמאה, של איך איך? איך עושים את זה? לא רק למה צריך לעשות. אבל החיסרון הוא, שלהבדיל באקדמיה יש המון ידע, מאשר באנתרופוסופיה לא מוצאים אותו כל כך בקלות בצורה כתובה. במובן הזה, אחד, אני חושב שהמטרה היא קודם כל עבודה חופשית והתנסותית. אחד המוטיבים המרכזיים, זה שזה חינוך עצמי. ילד צריך להתנסות ולגלות במובן הזה אני יכול לדמיין שזה דומה למה מלכה הס, אני לא למדתי לעומק את התורה שלה, אבל את התורה הזאת, שהילד צריך להתנסות ולגעת ולגלות ולא צריך ללמד אותו מה לעשות בחומר. אלא יחקור את זה ויגלה. זה הרבה יותר משמעותי. זה היה החוויה החושית והתנסות העצמית בתוך הדבר הזה, בכל חומר שיהיה. ובעצם, במובן הזה. המטרה של האיש חינוך, של הגן זה ליצור סביבה בטוחה. זאת אומרת אם עובדים עם צבעי מים, זה לעבוד בסדר מאורגן, שלא מערבבים את כל החומרים ולא שופכים את הצבע ושלא קורעים את הדף, להתוות סביבה חינוכית שהיא הולמת את החומר הספציפי שעובדים איתו. שזה עם כבוד סביבה שהיא שקטה שלא משתוללים. לא משחקים באזור הזה, שהיא מכבדת את המרחב של היצירה. זה הבסיס של התפקיד של הגן או הגנת בשולחן יצירה. ובתוך זה, אני חושב שהשוני אולי ממלכה הס או ממה שעושים בחינוך הרגיל. לא שאני אני לא מומחה לזה, אז אני אומר את זה רק, אבל דגש מאוד מרכזי של החינוך האנתרופוסופי זה למידה דרך חיקוי. כן, זה כן. שטיינר מדבר בצורה מאוד ברורה על זה בהקשר של הגיל הרך, שילדים לומדים דרך חיקוי, דבר שיודעים אותו גם בחינוך הממלכתי הרגיל. אבל בחינוך האנתרופוסופי מאוד מאוד מדגישים אותו וההוראה היא לא היא אף פעם לא פוזיטיביסטית פרונטלית, כי תמיד נשאף להיות דרך חיקוי. זאת אומרת הגנת, לא תגיד לילדים איך עובדים עם צבעי מים, היא תעשה ותדגים את החוקים של המקום דרך שירה, דרך

עשייה, ולא דרך שהיא תגיד "אתם רואים? לוקחים את המברשת, טובלים אותה ככה משפטים ככה", היא תראה את זה, היא תעשה את זה, לא רק באמנות, בכל דבר שעושים בגן. גם באמנות ולכן במובן הזה, זה מאוד לגיטימי ונכון בעיניי, ללמד את הילדים גם יכולות מיומנויות אמנותיות דרך חיקוי. זאת אומרת, זה לא רק לשבת שם ולהסתכל על הילדים, מה הם עושים בכלים או בצבעי מים או בחמר. אלא אני אשב איתם ואני גם יעבוד בחימר. ואני אעשה דברים שמעניינים לי בחמר. זה דברים שמעניינים לי שהם ברמה של הילדים. זאת אומרת אם אני לא אעשה עכשיו אם אני יודע לעשות בחמר כלב, אני לא אעשה כלב כי ילדים. לא יכולים לעשות כלב, כי זו מיומנויות גבוהה מדי בשביל בגיל הרך. אבל. ביצה או סל או שבלול, כן, אני אעשה. אני לא אגיד לילדים תעשו אני אעשה ומי שרוצה יחקה אותי. ילד יכול, וזה גם מופלא לראות שהילד יכול לחקות את הסגנון דיבור שלי, הוא יכול לחקות את התוכן של הדיבור שלי, כמו מראה שלנו. ובמובן הזה מבחינתי זה לגיטימי, גם שאני אראה איך אני נושא לגליל כזה נחש ואותו אני הופך לחילזון, אז הם יראו גם את המיומנויות של האצבעות שלי והם גם יקבלו את התוכן, אבל אני לא אדרוש מהם לעשות את הדברים האלו. זה כאילו אני מציע להם עוד אפשרויות, לעשות מלבד החקירה העצמית שלהם. ובעצם זה מצטרף לחקירה עצמית שלהם, כי אני יצרתי מרחב מנעד אפשרויות שאחד מהם זה מה שאני עושה. ואחד מהם זה מה שהחבר עושה. ותמיד אם ילד אומר "הוא מעתיק ממני" אז אני אומר "אצלנו מותר להעתיק". זה לא שזה קורה הרבה שילד אומר את זה כי יודעים שמותר להעתיק. הילדים מחקים את כולם, לא רק אותי, כל המרחב מחקים גם את החפצים שבחדר, הם רואים חפץ שהוא מעניין, יכול להיות שהם ירצו לצייר אותו. זאת אומרת כל מה שנמצא בסביבתם, ככה ששטיינר אומר, הילד מחקה את הכל. לא רק את המבוגרים, את הילדים, את החפצים, את הכל הוא סופג פנימה, ואת הכל הוא מבקש לחקות. זה לא להעתיק, הוא לוקח את זה והוא נותן לזה פרשנות משלו. גם בהתאם למיומנויות שלו וגם בהתאם לנפש שלו. וזה אף פעם לא יהיה, גם אם אני עשיתי שבלול והילד יעתיק ויעשה שבלול. זה יהיה השבלול שלו. זה לא יהיה השבלול שלי. זה אף פעם לא יהיה בדיוק אותו שבלול. זה תלוי במיומנויות שלו ובנפש שלו. זה יהיה מאוד עבה. ודחוס או מאוד מאוד דק, ועם המון המון פיתולים. וזה הרבה פעמים נורא מעניין לראות איך הילד הרזה יעשה שבלול רזה והילד היותר שמנמן יעשה שבלול שמנמן, זאת אומרת גם אם הוא העתיק ממני את השבלול. הוא בעצם נותן לזה את הפרשנות שנובעת מתוך הפנימיות שלו. השבלול הזה אף פעם לא יהיה השבלול שלי שהוא העתיק. אז אז במובן הזה אני נותן לו איזשהו מרחב. להסתכל אליי כמו שמישהו אני כמבוגר זה מרחב לחיקוי. השפה שלי היא יותר גבוהה מהשפה שלו. היכולות שלי בנגרות או באפייה או בכל דבר, הם יותר גבוהות. המשימה שלי זה לא להבין משהו שהוא גדול מדי עליו, אלא כמו שויגוצקי דיבר עליו מרחב הצמיחה הקרוב ביותר או משהו כזה, אני לא חקרתי את ויגוצקי, אז אני לא זוכר בדיוק את המושג, המקום שהכי קרוב אליו שהוא צריך לגדול בו, פשוט במובן הזה המילה תיווך זה המצאה של ויגוצקי. היא בכלל לא רואה שאנחנו משתמשים בו בשפה העברית הישראלית. ללא תיווך זה לא לתווך בין שני ילדים, לחבר בין שני ילדים, אלא זה לתווך לו משהו מורכב, להביא אותו לרמה שלו. כלומר בין משהו שהוא מאוד מורכב, כמו אמנות מאוד מאוד מורכבת, לבין היכולת של הילד שהיא מאוד מאוד ראשונית ליצור משהו שהוא קצת יותר גבוה ממנו, אבל לא גבוה מדי. ואז אני מתווך לו את העולם, את החומר, את האתגרים, יוצר תווך בין המקום שהוא נמצא בו למקום שאליו אני רוצה שהוא יגיע. ואני עושה את זה דרך חיקוי בחינוך האנתרופוסופי.

לי: אחד העוגנים המרכזיים בגישת הגן העתידי הוא הביטוי האישי - מתן אפשרות לליד לבטא את עולמו הפנימי, הדימיון והיצירתיות שלו. מעודדים ליצור דברים מקוריים מתוך התנסויות רבות וחקר אישי שלהם בחומרים. מה דעתך בהקשר לגן האנתרופוסופי?

אלון: אז על פניו, זה בסתירה למה שאני אמרתי, לא? מאוד מעניין, ואני חושב שזה מחקר מרתק מה שאת עושה ואני גם רציתי לכתוב על זה מאמר על הקשר בין הגן העתידי לגן האנתרופוסופי. זה יש הרבה מקומות של חפיפה. עם זאת, זה לא תמיד בדיוק אותו דבר. אני גם יכול לשים לב שזה מעורר בתוכי אלמנטים רגשיים אפילו. מצד אחד אני יכול מאוד להסכים ומצד שני אני יכול להתעצבן. ואני שואל את עצמי למה. שטיינר לא דיבר על אמנות בגיל הרך, בכלל לא דיבר על המקום הזה של היצירה. מבחינתו כל האלמנט היצירתי הוא שייך ליסודי בכלל לא נוגע לגיל הרך. בגיל היסודי תכנסי לבית ספר אנתרופוסופי את תהי המומה מהרמה שמגיעים אליה מבחינה אמנותית. בטח אם הולכים לתיכון. לא מזמן הייתי בתיכון. זה פשוט לא יאומן. זה בית ספר לאומניות, רק שהוא לא. זה לא בית ספר לאמנויות זה בית ספר. זה כשמגיעים לרמה מאוד מאוד גבוהה. בעצם בגיל הרך בכלל לא קשור, לא הביטוי האישי וגם לא הפיתוח של יצירתיות מבחינת שטיינר, אלא מה, מה? מה שייך מה דרושים לחיקוי, זה זה מה שאנחנו רוצים, זה המזון של הנפש של הילד בעצם, למה? זה דורש עיון רב. שאפשר לקרוא שמה בזה, אבל מה שמעניין. אני מזכיר את זה כדי לענות לך על השאלה, אני לא שכחתי את השאלה, שטיינר, כשהוא מדבר על חיקוי, הוא לא סתם אומר שהאדם הוא חקיין, ובגיל הרך הוא הכי חקיין. גם בגיל ההתבגרות ילדים מחקים אחד את השני מאוד חזק. לא רק בגיל הרך בגיל הרך, בגיל הרך זה הכי חזק, הוא הכי ספוג. אבל הוא מזכיר, שמה את אריסטו, הוא אומר, כמו שאמר אריסטו, האדם הוא החקיין הגדול ביותר מכל בעלי החיים. כן הוא מביא ציטוט של אריסטו. למה? אריסטו זה בן אדם גדול. ידוע פילוסוף מוכר, זה טוב להסתמך על אריסטו. נכון? זה כן נשמע טוב, כאילו, זה כמו להגיד מלכה הס אמרה, אפשר להיתלות באיזה משהו גדול אז הוא נתלה במישהו גדול, אני ממש פתחתי את אריסטו וחיפשתי איפה אריסטו אמר את זה. ממש הלכתי וקראתי. לפני 2000 שנה מה שמדהים לראות מה שאריסטו אמר את זה בפרק על פואטיקה, אריסטו מדבר על אמנות שמה הוא לא מדבר על איך ללמוד מלאכות יד כמו להיות סנדלר על ידי חיקוי, לא יודע מה, משהו שנראה מאד הגיוני, שאדם ילמד דרך חיקוי. אלא הוא מדבר שלומדים אמנות דרך חיקוי. זה פלא כאילו, רגע, אריסטו, שהיה הוא לא הוא המציא את האמנות, אריסטו, אפשר להגיד. הוא מדבר על מה זה דרמה? מה זה פואטיקה? זה היה האגינדה של היוונים הפיתוח של האמנות, נכון? הם אלו שפתחו את כל האמנות הקלאסית, פיסול, פשוט חקרו את כל האמנויות נתנו לזה המשגה, לכל האמנויות מדרמה מפיסול, משירה. ואריסטו שהוא מדבר על חיקוי הוא מדבר על זה בהקשר של אמנות הוא דבר גם על מדעי הטבע, עסק באסטרונומיה, הוא לא מדבר על זה בהקשר מדעי של בוא ננתח את מבנה האדם או את הפסיכולוגיה של האדם אלא מדבר על זה בהקשר של אמנות ואז שמה הוא אומר שווה לעיין בכתבים של אריסטו, הוא אומר שהאדם פוגש את הטבע יש לו צורך לחקות את הטבע, זה צורך פנימי, הוא לא מחקה רק בני אדם. כשהוא אומר שהאדם הוא החקיין הכי גדול הוא לא אומר שהוא מחקה את זולתו רק. הוא רואה שמיים מלאים בעננים וצבע ויש לו צורך לצייר את זה, וכשהוא רואה הרים גבעות ונחלים יש לו צורך להפוך את זה ליצירה אמנותית. רואים שכבר האדם הקדמון צייר. חלק מטבע האדם שה הוא רואה תופעות בין אם אנושיות ובין אם תופעות שמימיות ארציות והנפש שלו מבקשת לתת לזה ביטוי אמנותי למה שהוא רואה. זאת אומרת שהאדם לא ממציא את האמנות מתוך עצמו, וזה הייתי אומר השורש של ההבדל בין האנתרופוסופיה לבין

העולם הרגיל לא רק בהקשר האמנותי, אבל גם בהקשר האנתרופוסופי של אמנות של מבוגרים לא רק איך ללמד ילדים אמנות,

כשאני הלכתי אני התחברתי לאנתרופוסופיה דרך אמנות למרות שיש בה עוד רבדים של רפואה של חקלאות, כל הרעיון של איך אתה מלמד מבוגרים אמנות, אתה לוקח אידאה, רעיון, זה הרי מה שהיוונים דברו עליו, אתה לוקח רעיון רוחני, פילוסופי, כמו שנאה, כעס, אהבה, התפתחות, ואתה מפסל את הדבר הזה, איך אתה מפסל התפתחות. ואז את שואל שאלות לא עם הראש שלך עם הלב שלך מה זה התפתחות וכל אדם יתן לזה ביטוי אמנותי אחר. כמו שאני רציתי לבטא פחד באמנות או כעס, אז כל אדם יתן לזה ביטוי אחר. ובמובן זה, אני לא בא לילד ואומר בוא רק תחקור את החומר, תתן לו איזה ביטוי שאתה רוצה. זה לא אומר שאין מקום לזה, יש בהחלט מקום לזה. כי המקום לזה בגיל ההתבגרות. בגיל ההתבגרות אני רוצה שהילד שהוא נער שחווה אמוציות מאוד גדולות שם אני נותן לו גוש חמר ועכשיו אני אומר לו קח את הגוש חמר תחווה את העולם הפנימי שלך, תחקור אותו תנסה לתת ביטוי לרגשות כאלה עזים שאנחנו חווים בחברה הישראלית של אידיאלים. תן ביטוי אמנותי לרגשות שאתה חווה ליצרים שלך לתשוקות. זה הגיל שבעיני יש מקום מאוד חזק לביטוי אישי.

לי: בעשייה האמנותית בגן העתידי כחלק מהעוגן של הביטוי האישי מעודדים לכך שהילדים יביאו תכנים ויוזמות אומנותיות מתוך עולמם. מה דעתך על כך?

אלון: מאיפה הילדים מקבלים את התכנים שלהם היום? מהטלוויזיה. זאת אומרת שכאילו אנחנו רוצים להיות יפי נפש, להגיד תן לילדים להביא את העולם הפנימי שלהם, את הביטוי האישי שלהם, באמת, איזה רעיון כביר, אבל בעצם הם מקבלים תכנים זולים, כמו מקדונלד'ס שמיועדים לתפוס את תשומת הלב שלהם בדרך הכי זולה, הכי עם האלימות, עם צבעים עזים. ואת כל זה עכשיו אנחנו אומרים במקום שאני אביא להם תכנים גבוהים בעלי ערך, עם מוסר, עם אסתטיקה, עם חשיבה שעומדת מאחורי זה, כמו לדוגמה בפוסט, לא יודע אם קראת, פוסט על מלאכות החיטה. איך להפוך את החיטה ללחם, יש בזה כל כך הרבה חוכמה עתיקה של תרבויות, כל כך הרבה מסורות של כל כך הרבה יופי. רק בשיבולת של חיטה, כמה אסתטיקה יש בדבר הזה, כמה תמונה. ובמקום זה אנחנו אומרים להם קחו את המשהו הכי פלסטי של הפאוור ריינג'רס או פוקימון הכי פנטזיונרי, לא קשור למציאות, מלא באלימות, ואנחנו אומרים זה יהיה המחנך שלכם. עכשיו תביאו את הביטוי האישי מתוך זה כביכול, אנחנו רוצים שהם יהיו היוזמים והאקטיביים. עכשיו אני מאוד בעד יוזמה ואקטיביות ובגלל זה חורה לי, כי זה לא שאני אומר שאני לא רוצה שהילד יהיה יוזם ואקטיבי, בטח שאני רוצה שהילד יהיה יוזם. אני רוצה שהוא יהיה חוקר ויוזם ואקטיבי. רק מה הוא צריך שאני אספק לו תכנים איכותיים שעליהם הוא יוכל לבסס את המחקר שלו. כמו שגם המרצה שלך לא אומרת לך סתם תחקירים מה שבא לך. היא מכוונת את המחקר שלך, נכון? את אומרת אני רוצה לחקור את זה והיא עוזרת לך לדייק את זה ולגלות את זה ולכוון את זה כדי שיהיה מחקר עם עומק. אז אני אומר. זה לא שאני אומר עכשיו שהילד יעתיק בדיוק מה שאני עושה. אני אביא לו שבלונות והוא יצייר בדיוק בתוך המסגרת. ודאי שלא, גם זה לא מה שאנחנו רוצים לעשות, אלא אני רוצה שהילד קודם כל, בהקשר הזה שמאוד דומה ל משרד החינוך אני חושב, יחקור את החומר ייגע בו, ישחק איתו, יזיז אותו. במובן הזה, אני חושב שיש דמיון מאוד רב. כלומר בצבעי מים, תשתמש בחומרים בצבעים, תשחק איתם, תראה איך נוצר הירוק מתוך הכחול והצהוב. לא כחיקוי הגננת פשוט תשים לך את החומרים ואתה תתנסה איתם. וככל בכל חומר, בגירי שעווה ובחימר ובצק כאילו זה האג'נדה המרכזית. אבל אחרי זה אני אומר, זה לא שאנחנו המתחכים נהיה

פאסיביים, אלא אנחנו ניצור סביבה חינוכית עשירה ותכנים איכותיים, אם זה בתוך הגן בכלל ובין עם זה היצירה שאנחנו נעשה. ונהווה מודל לחיקוי שהילד יהיה לו לאן לשאוף. לאן, את מה לחכות, אבל שוב אנחנו נביא דברים שהם לא עשר מידות מעליו, אלה שהם חצי מידה מעליו. שיהיה לו משהו לקחת ובתוך זה, כמו שאמרתי, הוא ממילא יביא את העולם הפנימי שלו. כי הוא יביא את השבלול בדרך שלו, הוא יביא את הפרח בדרך שלו. זה לא רק בגלל המיומנות שלו, אלא גם בגלל מי שהוא ובסוף התהליך אחרי 18 שנות לימוד, אחרי כל הגיל הרך וכל ביה"ס. כשאתה נכנס לבית ספר אנתרופוסופי לכיתה י"ב אתה רואה ילדים שהפכו לאנשים שהם באמת יודעים לבטא את עצמם. יש להם באמת יכולת להיות שאתה רואה. כל ציור, הוא אישי. הוא אינדיבידואלי ובמובן הזה זה גם זה הפער. אני מסכים שיש פה פער בחינוך האנתרופוסופי. אנחנו לא מלמדים את הילדים לתת ביטוי אישי לעצמם. במובן הזה. אני אומר זה בגיל של התיכון, בגיל ההתבגרות. אנחנו כן מלמדים אותם סולמות. הרי ברור שבמוסיקה אתה לא סתם נותן לילד פסנתר ואומר בוא תיתן ביטוי עצמי אישי ליכולות האמנותיים שלך במוזיקה. אתה יכול לעשות את זה, אבל אחרי שתי דקות זה הספיק לך כי זה עושה רעש נוראי. נכון, זה לא משהו שאתה תתן לו פסנתר ותגיד "יאללה, תן ביטוי אמנותי ליכולות שלך" כאילו תן ביטוי עצמי או לא יודע מה, אלא הילד צריך ללמוד סולמות. הוא צריך להתנסות בהדרגה דרך הנחיה בעבודה עם המוזיקה. ואחרי הרבה שנים של לימוד, בהדרגה, לאט לאט הוא לומד איך להכניס את הביטוי שלו, אם הוא רוצה שהיצירה יותר תהיה יותר עדינה יותר, סוערת יותר עוצמתית. יותר אימפרסיוניסטית הוא לומד איך להביא את הביטוי האישי שלו דרך המוזיקה. זה לא משהו שיקרה ביום אחד, באותו אופן, גם בציור גם בחמר בכל מדיה שאתה רוצה לעבוד בה הסדר הוא, שאתה לומד את המיומנויות ורק אחרי זה אתה לומד להבין את הביטוי האישי הרגשי בתוך החומר הזה. את זה הייתי אומר ככה אני מבין את האגינדה של החינוך האנתרופוסופי. זה לא סותר את זה שאנחנו רוצים לתת להם להתנסות בחומר. פשוט אני מבדיל בין ביטוי אישי לבין התנסות. התנסות בחומר זה פשוט להתנסות בו. זה לחוש אותו זה להרגיש מה קורה שאני לוחץ פה ולוחץ שמה. אבל אני לא מביא את הביטוי הנפשי שלי לתוך החומר הזה האמנותי. אני רואה את עצמי בו זמנית מתלהב, מתרגז כשאני מדבר איתך, חלק מהמחקר האיכותני זה לא רק התוכן של מה שאומר הבן אדם, זה גם הצורה שאומר אותה. זה שאני שואל את עצמי למה אני מתרגז, אני מתרגז כי אני חווה שבחינוך הממלכתי שאני גדלתי בו גם כן, שבגלל זה אני הלכתי לאנתרופוסופיה, הוא התהפכו היוצרות. בגיל הרך נותנים המון המון מרחב אמנותי. שזה לאו דווקא המקום, זה צריך להיות הרבה יותר מורחב חושי ולא אמנותי. ולהבדיל, אתה הולך אחרי זה לבית הספר התיכון ושממה. במקום ששמה הנערים האלה, שאני עברתי גיל ההתבגרות מורכב וקשה. אם היה שם המורה לאמנות... למדתי שנתיים בארצות הברית, איזה אומנות היה לנו. אני התמוגגתי, אני חושב שבגלל זה גם התחברתי כל כך. למדנו דברים מהממים באומנות, בצורפות בעבודה וגילוף בעץ ובזכוכית ואפילו ובפחם, דברים כל כך מרשימים, ואני רואה את הילדים שלומדים בחינוך הממלכתי זה כל כך דל האלמנט האמנותי. בלי השוואה לחינוך האנתרופוסופי, כאילו כל כך דל, ואם משווים את זה, אז אדרבה, זה צועק כאילו ואז אתה אומרמה קרה לכם אתם עושים כזה עבודת אלילים בביטוי אישי בגיל הרך ושכחתם לגמרי שבגיל תיכון צריך לתת ביטוי אישי לנפש הסוערת של הילד שעובר את גיל ההתבגרות. איפה שמה? רק מדע מדע מדע אנגלית, מתמטיקה... אני רוצה לומר שאני מוצא את עצמי כועס, כי אני חווה שזה לא רק שזה שלא במקום אלא שאולי זה שיש יותר מדי דגש על ביטוי אישי בגיל הרך, זה מה שגורם לשכוח את הביטוי האישי גיל ההתבגרות. במקום לבוא ולהגיד איפה המקום? בעצם זה זה, אני חושב על רגע

אחד, מה זה חינוך אנתרופוסופי, שיש עת לכל דבר, והשאלה היא מה עת למה. זאת אומרת, יש עת לביטוי אישי, יש עת לרגש... וכשאתה מערב את היוצרות דבר יוצא מהקשרו. קטונתי מלהגיד מה נכון ומה לא נכון. מבחינתי המושג רוע, בדיוק שמעתי שיעור על עץ הדעת טוב ורע, לפי הפרשנות האדם צווה לטעום מעץ הדעת טוב ורע אבל הפואנטה היא לחכות עוד כמה שעות. הוא היה צריך בעצם לטעום קודם מעץ החיים ורק אחר זה מעץ הדעת טוב ורע. אני אומר את זה בהקשר הזה האדם צריך להתנסות בביטוי אישי ולהיות היוצר והשאלה היא האם זה הזמן בגיל הרך לעשות את זה. או שלהפך. האם בגיל הרך צריך ללמד אותו להיות חושב ואינטליגינטי או האם זה במקום שבגיל ההתבגרות האם הוא לא צריך להיות בגיל הרך יותר בחוויה של פליאה של קסם יותר דומה לאמנות במובן הזה. הוא יכול ללמוד על מרד בר כוכבא בגיל ההתבגרות הוא לא צריך ללמוד את זה בגן או מה שקרה בחנוכה עם המכבים או על יום השואה. חויה של עולם שלא נותנים את הדברים בעיתם. יש את החקירה של החומרים, ביטוי אמנותי אישי, בתוך כל מרחב שמשחקים יש בו מרחב של ביטוי אישי אנחנו מאוד שואפים לזה אך לא נקרא לזה ככה. זה יותר מרחב של משחק גילוי חקירה.

לי: תוכל להרחיב לגבי החומרים שאתם משתמשים בהם?

אלון: לגבי החומרים, אפשר להגיד שבעצם כל החומרים שאנחנו רוצים להביא לילדים זה חומרים אמיתיים וחמים מה הכוונה אמיתיים? הרי כל חומר הוא אמיתי, מה הכוונה של חומר אמיתי יותר זה חומר שהוא כל מה שהוא נמצא בטבע ודומה לצורתו המקורית. גליל של נייר טואלט, אתה לא מוצא בטבע, לא בצורה ולא בחומר הזה. באותו אופן, אתה לא רוצה כלים מפלסטיק. אבל בול עץ אתה מוצא בטבע. ענף, איצטרובל, אבן, צמר, חומרים שהם או שהם מהטבע, או שהם דומים לטבע לפחות כמו קערת מתכת. אתה לא מוצא קערה ממתכת בטבע, אבל לפחות אתה מוצא מתכת בצורה גולמית. אבל זה כבר דוגמה של יחסית חומר מעובד מאוד, לכן, אם החומרים יהיו בעיקר קודם כל דומים לדברים שבטבע. ושנית גם שהחומרים חמים. שבמובן הזה חימר הוא קר. מתכת היא קרה פלסטיק להבדיל מעץ שיש בו משהו חם. חם במגע שלו. כנ"ל צמר, יש בו משהו חם. מתוך תפיסה שילדים זקוקים גם לחום פיזי וגם רגשי. זקוקים לחוויה של עולם בטוח, עולם יפה, עולם חם. קשה לי להגיד את זה במילים משכנעות, זה מעניק יותר חוויה פנימית של אנשים, אבל כשאתה נכנס לתוך חדר אנתרופוסופי אתה חווה את החום הזה. את המקום הבטוח הזה, שנראה כמו בית עם וילונות בצבעים רכים. יש בזה משהו שהוא מאוד חוויה מוגנת, בטוחה ולכן החומרים שאנחנו רוצים להזמין הם חומרים טבעיים, אז קודם כל דברים שמוצאים בטבע, זירעונים למיניהם, עצים, צמר, כאלו דברים זה הכי טוב, גם הכי יפים, שיבולת היא דבר כל כך יפה. יש בזה כל כך הרבה מורכבות בתוך הדבר הזה. דברים שאנחנו מכינים מחומרים בעלי אופי כזה שקט וחם. בדים בצבעי פסטל מכותנה ולא סנטטיים כאלה מאוד רועשים, כאלה סגנון מאוד עם המון המון צבעים שונים. לא תחפשות מצועצעות מאוד מעובדות. אלה דברים גולמיים כמו כובע, גלימה. כל החומרים שאנחנו נחפש. זה משהו שקשור לגיל הרך שלי דווקא מאוד מתכתב עם מה שאמרת קודם אם לא ללמד אותם דברים מורכבים אלא לתת להם לגלות את העולם. בעיסוק של האמנות, אז גם להביא להם חומרים פשוטים גולמיים שבהם הם יוכלו ליצור. משחק ולא להביא להם משחק. כמו משחקי קופסא מאוד מורכבים. כן או אביזרים מאוד מורכבים. אלא שגם הצעצועים והמשחקים יהיו בעלי אופי פשוט וראשוני קצת כמו החומרי האמנות הראשוניים שבתוכם הילדים יצטרכו לחקור ולגלות. אולי יש לי עוד משהו להוסיף על ההקשר של החיקוי. אני חושב שהמקום של לתת לילד לגלות להתנסות ולגלות. סה"כ מאוד בהלימה עם החינוך אנתרופוסופי. לא, אני לא אוהב את

הביטוי אישי. את המונח הזה. כן כי זה פחות ביטוי אישי. אבל כמקום שהוא חוקר ומנסה מתנסה בחומר הוא מאוד בהלימה עם החינוך האנתרופוסופי אבל אנחנו מוצאים היום המון המון ילדים עם דלות מאוד גדולה, עם מעין פסיביות כזאת, עם חוסר רצון לחקור ולהתנסות. שקשור מאוד לסביבה שהם גדלים בה. כן שוב שאמרתי שבעצם המחנך המרכזי שלהם זה המסכים של הילדים. אז בעצם אנחנו פוגשים הרבה מאוד ילדים, כמחנכים, גם במחנכים בגן האנתרופוסופי, שהם בעצם, אני אומר את זה מאוד בכאב, משתמש במילה הזאת, דלות. אבל בעצם עם פסיביות, עם חוסר רצון לחקור, עם חוסר כוחות לחקור, עייפים, ילדים ממש עייפים. ואז גם אנחנו נדרשים קצת יותר למשוך אותם כלפי מעלה דרך חיקוי, כי פשוט אחרת הם ישבו בגן ולא יעשו כלום. הם ישבו מול הגוש חמר ויגידו משעמם לי. אני רוצה ללכת. ואז, אז הייתי אומר, המקום הזה גם שאני יוצר שבלול, בהקשר הזה שהזכרתי את ויגוצקי הוא לא דווקא האגינדה. זה מה שאמרתי שלפעמים עושים את זה מדי בחינוך האנתרופוסופי, אבל זה נובע מזה שאנחנו חווים ילדים גם שהם לא עושים את זה בעצמם, כאילו זה רק להשאיר אותם לעייפות הזאת לפסיביות. זה משהו שאנחנו מרגישים שהוא לא נכון כאילו ואז אני ארצה להזין אותה באיזשהו תוכן מאשר שהם רק ישבו מול הגוש ויתחפו את האצבע מדי פעם בתוך הגוש, אני מדבר על ילדים בני 5 6, לא על ילד בן שנתיים, שנועץ את האצבע בגוש חימר. אין להם שום סקרנות. זה מה שהמדיה אומרת כאילו המסר שלה זה אל תהיה אקטיבי. אל תיזום, אל תיצור. תן לי לבדר אותך, רק תשב בצורה פסיבית. ואז מהמקום הזה אני חושב הרבה פעמים גם קצת חוטאים במובן הזה, אבל זה תלוי באיזה מידה זה. כמו שאמרתי זה כן בעיני נכון שאז שהגננת תעבוד לצד הילדים, אבל שהיא תעשה עבודה שהיא מאוד דומה למה שהם עושים. ולא שתנסה להרים אותנו הרבה יותר גבוה. בדיוק כזה. מסתדר עם מה שאמרתי פה.

לי: מדוע התדירות היא רק של פעם בשבוע לכל טכניקה?

אלון: אני חושב שזה פשוט על רקע מה שאמרתי עד עכשיו להסביר. מכיוון שאנחנו מאמינים אחד בחיקוי. אז אם אני רוצה לפתוח ארבעה מוקדים שונים. אם אני מאמין בחיקוי, אז אני צריך מבוגר שישב בשולחן הזה. אם משרד החינוך היה נותן לי ארבעה אנשי צוות שעברו הכשרה באומנות. אז בשמחה הייתי פותח ארבעה מוקדים שבכל אחד יושב איש צוות שיש לו מיומנויות, ואיך לעבוד בחומר הזה עם ילדים ואז הייתי פותח ארבעה מוקדים. אני לא נגד התפיסה שצריך לתת כמה מוקדים. של התנסות בחומר. מה שקורה בפועל ברגע שאני פותח שולחן יצירה, אמנות ללא מבוגר לצידו, אפילו הייתי אומר בעבודה הכי פשוטה, שולחן גירים. האמנות הכי פשוטה, לא צבעי מים שזה הרבה יותר מורכב ממה שצריך לשמור שם על הילדים, או חימר, אני אומר רק שולחן גירים שאנחנו לא פעם פותחים אותו בלי מבוגר בגן שלנו, אנחנו יודעים כמה זה לא נכון שהוא בלי מבוגר. קורים שם דברים לא בריאים, ילדים שמתחילים להשוות אחד עם השני ולהשמיץ אחד את השני, להשוץ ולקרוע את הדף, להשתמש בצורה מאוד לא מותאמת בגירים. זאת אומרת אם אני רוצה להנחיל ערכים וכללים ומיומנויות של עבודה עם חומר, לא ללמד אותם איך לצייר במובן של ללמוד איך לצייר בית או עץ, אלא איך עובדים בחומר בצורה נכונה ואיך יוצרים מרחב בטוח לילדים להתנסות בו כמו שהם לא משווים. יותר גרוע מלהשוות, משמיצים אחד את השני, "זה מכוער", "זה לא יפה", "שלי הרבה יותר יפה" וכאלה. שזה דברים שקורים. אפילו בשולחן ציור פשוט. אז זה בעצם סביבה לא בטוחה ליצירה אמנותית. זה לא מה שהייתי מאחל לאף ילד להיות בו במרחב כזה. אז בעצם מה שקורה שאנחנו פותחים הרבה מוקדים מאז התבוננות שהייתי במקומות כאלה אז קודם כל עושים משהו שמאוד מאוד פשוט. כי אין שם גננת, אז אי אפשר לעשות שם משהו שהוא

בא להביא איכות יותר גבוהה ומורכבת. נוצר מרחב שהוא מאוד לא רגוע, סוער, לא בטוח להתנסות אמיתית אמנותית של ילדים. מעבר לזה, אני יכול לסייג שאני לא חושב שהייתי עושה ארבעה מוקדים שונים. אני חושב שזה גם נותן קצת חוסר שקט. זה לא שאני אומר שצריך להיות רק מוקד אחד ביום בגן של התנסות בחומר, אבל ארבע מוקדים זה המון. זה מתיש. תן לילד יום אחד להתנסות בחימר כמו שצריך עם ציפייה לזה, עם מבוגר שמלווה את הדבר הזה שהוא מעמיק בחומר הזה, כמו שמלכה הס אני חושב, אמרה. ואחרי זה יום למחרת שיעמיק בצבעי מים, מתנסה בזה לעומק, אתה רוצה תעשה בבוקר בתוך הגן צבעי מים ובזמן חצר תעבוד בבוץ אבל המקום הזה, שבו ניתן אינסוף גירויים הוא לא יוצר מרחב בטוח להתנסות אמנותית יוצר מרחב שהוא של המון, וזה רואים שדברים נורא קטנים, נורא שטחיים. שילד רץ מיד אל הדבר הבא של הפומו של סירופ מסינג אוט, כאילו עוד לא עשיתי את זה ועוד לא עשיתי את זה, ואני רץ מהר לזה. רגע, תהיה יום אחד כמו שצריך בחימר למחרת תהיה יום אחד בנגרות למוחרת תהיה יום אחד בצבעי מים. תעמיק בזה. אז אני אומר יש גם טעם לא לעשות ארבעה מוקדים בו זמנית, אבל אני חושב שכן אפשר בהחלט לעשות בבוקר של שעתיים, שני מוקדים בו זמנית, לא רק מוקד אחד. היה לנו שנים שהיה לנו בעיה רפואית או עוד איש צוות בגלל שהיה בידי ילדים בגן. אז כן. פתחנו שני מוקדים במקביל.

יש תהליך שקורה על פני השנה שנגיד אם עובדים בחימר, נכון שכל שבוע אתה פוגש את אותו גוש חימר, אבל אתה עובר תהליך עם זה. בצבעי מים אנחנו משנים את הצבעים לאורך השנה, זאת אומרת לא כל הזמן יהיה להם את אותם צבעים. הצבעים הם לפי העונות. בסתיו כתומים. בחורף יהיה להם יותר אדומים כחולים בהדרגה. זה יהיה יותר הכחולים כחולים. ומבאביב יהיה להם את הירוקים נגיד כחול וצהוב, לקראת הקיץ זה יהיה יותר כתומים. לפעמים יקבלו שלושה צבעים, הם לא תמיד יקבלו את כל צבעי הקשת. מה שמאפשר לעשות תהליך והעמקה דווקא עם הכתום. גוונים שונים של כתום דברים כך מתאפשרת חקירה של החומר.

לי: ב"גן העתידי" מעודדים התנסות יומיומית עם אותם חומרים כדי שיוכלו להמשיך את מה שגילו יום קודם ולפתח את העשייה שלהם. מה דעתך על זה?

אלון: אני רוצה שהילד ישכח כדי שיגלה את זה מחדש שבוע אחר כך. שישאר בפליאה הזאת. למה לגמור אותה אחרי פעם אחת. אני חושב שמבחן התוצאה שאתה בא לראות את התוצרים של גן אנתרופוסופי. ברמה האמנותית של איזה רמת ציור הם מגיעים אליה, שזה לא המטרה בכלל. בעיני לא המטרה, כמו שאמרנו, אבל אתה רואה את זה לאיזה יכולות הם מגיעים בפיסול, בצבעי מים, אתה ממום מהיופי של הדבר הזה, זאת אומרת. זה קורה גם שזה פעם בשבוע שמציירים, ולא כל יום עושים צבעי גואש, ועדיין, התוצרים הרבה יותר גבוהים מאשר מה שעושים בגן רגיל. זה לא המחקר שלך. אפשר ללכת ולראות פשוט. אין שום אמת בחינוך מבחינתי יש חקירה וחיפוש. כמו שאמרתי, בהתאם לגיל הילדים, של המקום, של הזמן, בתוך זה אפשר לחפש... לאמנות יש תפקיד משמעותי בתוך חינוך. כן, זה בחינוך האנתרופוסופי הוא מאוד מאוד דומיננטי.

לי: שתפת אותי בהמון דברים ומאוד הרחבת וכרגע אין לי עוד שאלות. האם אוכל להתקשר במידה ויהיו לי שאלות נוספות?

אלון: את מוזמנת להתקשר. אשמח אם תשלחי לי את העבודה ואת תמלול הראיון בהמשך.

לי: כמובן, אני אשלח לך כשאסיים לכתוב. תודה רבה.

-סוף הראיון-

